223

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı

Senedü'ş-Şu'arâ ve Klâsik Türk Edebiyatında Şiir

SÜLEYMAN ÇALDAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd.Doç.Dr.HASAN KAVRUK

MALATYA

1991

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Kısaltmalar viii

Giriş 1

Haşmet'in Hayatı 1

Şahsiyeti 1

Eserleri 2

BİRİNCİ BÖLÜM

I. İSLAMİYETTEN ÖNCEKİ TÜRK ŞİİRİ 7

A. Eski Türk Şiirinde Temâ 12

B. Eski Türk Şiirinde Şekil 13

1. Koşug 13

2. Ağıt 14

C. Vezin ve Kafiye 14

II. İSLAMİYETTEN SONRAKİ TÜRK ŞİİRİ 17

A. Söz(Kelâm) 19

1. Nesir 22

2. Nazım 23

B. Şiir Nedir 25

1. Lügat Manası 25

2. İstilâhi Manası 27

C. Şiirin Unsurları 34
1. Şiirde İç Örgü 36
a. Fikir 36
b. His 36
c. Sırrilik 39
2. Şiirde Dış Örgü 50
a. Vezin 51
b. Kâfiye 53
D. Şiir Söylemenin Sebebleri 54
1. Güzellik Karşısında Duyulan Hayranlık 54
2. Şairane Bir Tabiatın Zorlaması 57
3. Huzur Arayışı 57
4. İsmin Bekâsı 60
III. ŞAİRDE ARANAN ÖZELLİKLER 62
A. Şairlik 62
1. Kabiliyet 63
2. İlhâm 65
3. İlim ve Eğitim 67
4. Yetiştirme Şartları ve Çevre 70
B. Şair ve Cemiyet 71
C. Müteşairler ve Şiir İntihalî 75
İKİNCİ BÖLÜM

1. Senedü'ş-Şuᶜarâ ve Klâsik Türk Şiir Geleneği 80

A. Eski Peygamberler ve Şiir 80

B. Kur'an ve Şiir 82

C. Hadis ve Şiir 87

1. Hz.Peygamber'in Söylediği Vezinli Sözler 88

2. Hz.Peygyamber'in Başkasının Şiirini Okuması 89

3. Hz.Peygamber'in Şiir Dinlemesi 91

4. Hz.Peygamber'in Şiir Okumayı Emretmesi 94

5. Hz.Peygamber'in Şiiri Öven Sözleri 96

6. Hz.Peygamber'in Şiiri Yeren Sözleri 100

7. Sahabeler ve Şiir 102

II. Senedü'ş-Şuᶜarâ'nın Transkripsiyonu 110

Sonuç 204

Bibliyografya 212

ÖNSÖZ

Türkler islam dairesine girdikten sonra, İslamiyet ile yeniden şekillenen Arap ve Fars kültürünün etkisi altında yeni bir edebiyât meydana getirmişlerdir. Özellikle XIII.yüzyıldan itibaren Anadolu'da gelişmeye başlıyan bu edebiyat, Türklerin yayılmış olduğu geniş bir sahada gelişerek en mükemmel eserlerini vermiştir. Yaklaşık olarak yedi yüzyıl devam eden bu edebiyat ortaya koyduğu eserleriyle kültür tarihimizin ihmal edilmeyecek bir bölümünü oluşturmaktadır.

Kültürümüzün sağlam temeller üzerinde kurularak sağlıklı bir gelişme gösterebilmesi için bu eserlerin incelenerek yeni nesillerin istifadesine sunulması gerekir. Bu sahada ortaya konan çalışmalar az olmakla beraber, oldukça zengin olan klâsik edebiyatımıza nisbetle yeterli değildir.

İncelenmeyi bekleyen bu edebi ürünler sadece metin neşri ve tahlili bakımından değil, aynı zamanda iktisadî, içtimâî ve daha başka açılardan da ele alınabilir. Her bir bilim dalı bu klâsik metinleri kendi açısından değerlendirebilir. Bu hususlarda bir takım çalışmalar da vardır. Ancak şiir ağırlıklı olan klâsik edebiyatımızda, şiir kavramından ne anlaşıldığını ve o dönem şâirlerimizin, şiir yazmalarının temelinde yatan duygu ve düşüncelerin ne olduğunu ortaya koyacak çalışmalar yok denecek kadar azdır. Daha doğrusu divan şâirinin şiir telakkisini yani, poetikasını net bir şekilde veren bir çalışma ortaya konmamıştır.

Mehmet Çavuşoğlu'nun bazı makaleleri, Harun Tolasa'nın divân dibâçeleri ile tezkirelerdeki şiir eleştiri tekniği ve sanat anlayışı konusunda yaptığı çalışmalar bu sahada önemli bir adımdır. Fakat tek başına bu çalışmaların da yeterli olduğunu sanmıyoruz. Her şeyden önce yapılması gereken iş, bu tür çalışmaların artırılarak, bu konuyla ilgili materyallerin klâsik metinlerden ortaya çıkarılıp tasnif edilmesidir. Ancak bu malzemeler değerlendirildikten sonra sağlam hükümler verilebilir. Böylece klasik dönem şâirlerimizin şiir telakkisi, hariçten hiç bir kıstasa baş vurulmadan sadece kendi kültür çerçevesi içinde ele alınarak daha sağlıklı bir neticeye varılmış olacaktır.

Klasik Türk şiirinin adeta bir savunması niteliğindeki en önemli eserlerden olan Haşmet'in Senedü'ş-Şuarâ'sını esas alarak hazırladığımız "Senedü'ş-Şu ʿarâ ve Klasik Türk Edebiyatında şiir" adlı bu çalışmada aynı zamanda klâsik kaynaklardaki şiirle ilgili malzemeyi de tesbit etmeyi gaye edindik.

Çalışmaya başladığımızda herşeyden önce incelememize esas olabilecek eserleri tesbit ettik. Tezkire mukaddimeleri, divân dibaçeleri ilim tasnifiyle ilgili eserler ve mesneviler çalışmamızın esas kaynaklarını oluşturmaktadır. Ayrıca Arapça ve Farsça bazı kaynaklardan da yararlanmanın iyi olacağını düşündük.

Bu proğram dahilinde öncelikle ulaşabildiğimiz tezkireleri taradık. Âşık Çelebi, Sehî Bey, Hasan Çelebi ve Latîfî tezkirelerinde bize yarıyacak bir hayli malzeme bulabildik. Divan dibacelerinin tesbitinde ise Tahir Özgür'ün "Türkçe Divân Dibaçelerine Dair" adlı makalesinden büyük ölçüde yararlandık. Oradan tesbit edebildiğimiz şiirden bahseden divanları temin etmeye çalıştık, ancak hepsine ulaşmamız mümkün olmadı. Elde ettiğimiz malzemeleri fişleyerek tasnif ettik. Hüküm vermekten ve yorum yapmaktan kaçındık. Zaten şiir konusunda yapılabilecek her türlü genellemenin mutlaka eksik olacağı düşüncesiyle sadece topladığımız dökümanları tasnif etmekle yetindik.

Haşmet'in hayatını, şahsiyetini, eserlerini ve özellikle senedü'ş-Şuʿarâ'yı tanıtan bir giriş bölümüyle başlayan çalışmamız iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Klâsik edebiyatımızda şiir ve şâir kavramlarına ayrılan birinci bölüm üç ana başlık altında incelenmiştir. İlk kısmında islamlıktan önceki döneme ait

Türk şiirinden genel hatlarıyla söz edilmiştir. İkinci ana başlık altında ise islamlıktan sonraki Türk Şiiri, tarifi, unsurları, iç ve dış örgüsüyle ele alınmış, son kısımda ise şâirlik, şâirde aranan özellikler şâir geçinenler ve şiir intihali gibi konular incelenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Senedu'ş-Şu^{c}ara Lamiî divânı dibaçesi Meşairu'ş-Şu^{c}ara v.b. klâsik kaynaklarımızda geçtiği kadarıyla şiir ve şâir kavramları islamî bakış açısına göre ele alınmıştır. Kaynaklarımızın şiiri savunmak için ileri sürdükleri deliller birer birer verilmiştir. İkinci kısımda Haşmet'in adı geçen eserinin tam bir transkripsiyonunu verdik. Metinde geçen Arapça ve Farsça ibareler transkribe etmeyip aslî şekilleriyle vermeyi tercih ettik. Bu Arapça ve Farsça ibarelerin bir kısmı konu ile doğrudan ilgisi olmadığı için, bir kısmının terçümesini verip, bir kısmının verilmemesi bir karışıklığa sebep olacağından metinde hiç birinin tercümesini vermedik. Ancak konumuzla ilgili ve meselemize ışık tutan ibareleri inceleme kısmında gerekli yerlerde anlamlarını vererek kullandık. Metinde geçen âyetlerin numaralarını tesbit ederek Mu^{c}cemü'l-Mufehres'in kullandığı sisteme göre dipnotta belirttik. Metinde geçen hadislerden hadis fihristi Concordance'de bulabildiklerimizi yine onun sistemine uygun bir şekilde dipnotta gösterdik. Ancak tesbit edemediğimiz hadislerin sadece asıl metnini vermekle yetindik. En sonunda ise, çalışmadan elde edilen sonuç ile bibliyografya verilmiştir.

Bu çalışmamızla eski kültürümüzün şiir unsurunun gün ışığına çıkarılmasında bir katkımız olursa kendimizi bahtiyar addedeceğiz. Elde olmayan

sebeplerden dolayı eksikliklerimiz ve hatalarımız mutlaka çıkacaktır. Hoşgörü ile karşılanması en büyük arzumuzdur.

Çalışmamız boyunca çok kimseden yardım gördük. Çalışmalarımda manen ve maddeten destek olan bütün hocalarıma ve arkadaşlarıma burada teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle bu çalışmanın şu haliyle ortaya çıkmasında büyük emeği geçen, çalışma boyunca her konuda maddi ve manevi yardımlarını esirgemiyen hocam Sayın Yrd.Doç.Dr.Hasan Kavruk Bey'e teşekkürü eda edilmesi gereken vicdani bir borç bilirim.

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
Ank.	: Ankara
bkz.	: bakınız
Çev.	: Çeviren
C.	: Cilt
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret-i
İst.	: İstanbul
Ktb.	: Kütüphanesi
M.F.A.	: Mikrofilm arşivi
Nu.	: Numara
s.	: sahife
S.	: Sayı
v.b.	: ve benzeri
Yk.	: Yaprak
Y.Y.	: Yüzyıl

GİRİŞ

a- Haşmet'in Hayatı :

Haşmet'in asıl adı Mehmed olup, İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Babası Kazasker Abbas Efendi'dir. Haşmet medrese tahsili görmüş, müderrisliklerde bulunmuştur. O, medreselerde okuduğu sırada, Şeyhü'l-islam Kara Halil-zâde Yahya Said Efendi'ye takdim ettiği gazel ve kasideler ile kendini şair olarak tanıtmıştır.

Sadrazam Koca Rağıp Paşa'nın sevgi ve himayesini kazanan Haşmet, müderrislikte sahn'a kadar yükselmiştir. Fıkra, şiir ve latifeleriyle Rağıb Paşa'nın meclislerini şenlendiren Haşmet'in, Fıtnat Hanımla aralarında geçen zarif nükte ve şakaları eski edebiyat meraklılarının hafızalarında hâlâ yaşamaktadır. Ancak zamanla latifelerinin ölçüsünü kaçıran şairimiz, bazı sert hatta, müstehcenliğe varan hicivlerinden dolayı 1761 yılında, şair Kerkük'lü Abdür-rezzak Nevres Efendi ile birlikte önce Bursa'ya, sonra da Rodos'a sürülmüştür. Rodos'ta 1768 yılında ölen Haşmet, Murat Reis türbesi yanında gömülüdür.[1]

b. Şahsiyeti :

Haşmet, açık sözlü, cesur, müktedan, serazad ve derbeder bir insandır. Haşmetin divanını derleyen Said İmam-zade'nin divanın başına yazdığı kısa

---

[1] Mehmet Kaplan, Haşmet madd.İslam Ansk.İst.1977. C.5, s.355; N.Sami.Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst.1971, C.2, s.768; Vasfi Mahir Kocatürk, Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Ank.1970. s.525; Mu'allim Naci, Osmanlı Şairleri (Çev.Cemal Kurnaz), Ank.1986, s.308.; Türk Ansiklopedisi, Haşmet madd.Ank.1971, C.19, s.49.

biyoğrafide ifade ettiğine göre, O kılıç kullanma ve ok atmada da oldukça mahi imiş. Hatta Bursa'da yapılan bir müsabakada tüfenk ile 3.000 hatveden (büyük adım) daha fazla bir mesafede arka arkaya üç defa hedefe isabet ettirerek, birinc gelmiştir. Yine yüz beş kat ve insan belinden daha kalın keçeyi bir darbede ik parça etmiştir. Halbuki o zaman ancak yetmiş kat keçe kesilebilmektedir.[2]

Genellikle üstad şairlere nazireler yazan Haşmet, Nabi mektebinir takipçisidir. Nabi tarzı şiirleri yazan Haşmet'in kasideleri ise daha çok Nefi'ye naziredir. Aşıkâne manzumelerinde biraz daha hararetli olmakla beraber, onur şiirlerinde orjinalliğin özellikle, güçlü bir lirizmin bulunmadığı hemen hemer bütün edebiyat tarihçileri tarafından belirtilmiştir.[3]

c. Eserleri :

1. Divânı : Haşmet'in divanı Bursa'da sürgün bulunduğu esnada Said İmamzâde tarafından derlenmiştir. Divan 3.000 beyti ihtiva etmektedir. Yazma nüshalar Rıza Paşa kütüphanesi 442 ve Halis Efendi kütüphanesi 4004 numaralarda kayıtlı bulunan bu divan 1841'de basılmıştır. Bu divanda manzum 40 hadis tercümesi, 19 beyitli Arapça tarif-i esma-i hüsnâ, 80 beyitli Arapça manzüme-i esmâ-i nebî, 41 beyitli Arapça kaside-i münferice, 20 beyitli Arapça İmam Busuri'nin kaside-i lamiye tahmisi, biri Mustafa III. ve ikisi Mahmud I.u metheden 17 kaside, 2 terkib-i bend, 5 tesdis, 12 tahmis, 256 gazel, 2 luğaz, 12 muamma, 20 kıt'a ve 24 beyit

---

2 M.Kaplan, a.g.e., C.5, s.355

3 N.S.Banarlı, a.g.e. C.2, s.768; V.M.Kocatürk, a.g.e, s.525.

vardır. Ayrıca yukarıda adı geçen padişahlardan başka Koca Rağıb Paşa, Al Paşa, Hilmi Paşa v.b. bir çok büyük devlet erkânına ve Şehü'l-islamlara da kisedeler sunmuştur. Haşmet'in gazelleri de orjinal olmayıp Nabi, Nefi, Rağıb Paşa, Vehbi, Münif, Rasih gibi şairlere nazire olarak kaleme alınmıştır Babasının ölümü üzerine yazarak Rağıp Paşâya takdim ettiği terkib-i bend, sade ve samimi bir eda taşır.

Haşmet divanında hiç bir hicviye bulunmamaktadır.[4]

2. İntisâbü'l-Mülûk veyâ Hâb-nâme :

(Üniversite Ktb.Yazma Nu.1183, 2897) Mustafa III. adına yazılmış 20 sahifelik bu mensur eser 1841'de Mısır'da basılmıştır. Şair padişahın cülûs ettiğ gece bir rüya görür. Rüyasında bütün dünya hükümdarları, yeni sultanın hizmetinde çalışmak için, Haşmet'e başvururlar. İngiliz barutçu başı, Rus kürkçü başı, Flemenkli bahçıvan başı, Fransız, çuha başı v.b. olmak ister.[5]

3. Sûr-nâme :

(Üniversite Ktb. Yazma Nu.1940) Haşmet'in eserleri içinde dikkate en layık olanıdır. 1243 tarihinden 1271 tarihine kadar Sultan Mahmud ile Sultan Osman'ın çocukları olmamıştır. Bu durum herkesi endişeye düşürdüğünden, 1271 yılında Mustafa III'nın Hibetullah adı verilen çocuğunun dünyaya gelmesi büyük bir sevince sebeb olmuştur. 1272 yılı receb ayında bu doğumu kutlamak için yapılan

---

4 M.Kaplan, a.g.e., C.5, s.355

5 a.g.e., s.355; Türk Ansk. Haşmet madd.C.19, s.549

büyük sûr, bir çok şair gibi, Haşmeti de kitap yazmaya sevk etmiştir. Haşmet sûr nâmesinde bu sûrlar münasebeti ile yapılan eğlenceleri, canlı levhalarla tasvi ediyor. Bu eğlenceler esnasında temsili bazı oyunların da gösterilmiş olması sahne tarihi bakımından dikkate değerdir.[6]

4. Şehâdet-nâme :

Kelime-i şehadetin maddi ve manevi etkilerini anlatan küçük bir risâledir Ayrıca Mehmed Said İmam-zade Haşmet'in Arapça terkipleri içine alan Dürreteyn adlı bir luğat yazmakta olduğunu kaydetmektedir. Ancak kaynaklar böyle bir esere rastlanmadığını belirtmektedirler.

Daha önce de ifade edildiği gibi, Haşmet'in divanında hiç bir hicviye yoktur Üniversite kütüphanesindeki yazmalar arasında 3240 numaralı mecmu'ada Haşmet'e ait bir kaç hicviyeye rastlanmaktadır. Bunlar o dönemin iç yüzünü aydınlatmaları bakımından, istifadeye değer iseler de, edebi hiç bir önem taşımayan pek müstehcen manzumeler olduğu söylenmektedir.[7]

5. Senedü'ş-Şu'arâ :

Şiir ve şairden bahseden mensur bir eserdir. 128 sahifelik bu eser, 1287/1871 de İstanbul'da "Asır" gazetesinde tefrika edildikten sonra ayrıca basılmıştır. İlim ve irfandan nasipsiz bir takım kimselerin uluorta şiir ve şaire dil uzatmaları Haşmet'in bu eseri kaleme almasına sebeb olur.

---

6 M.Kaplan, a.g.e., C.5, s.355

7 M.Kaplan, a.g.e., C.5, s.355

Kitap ağdalı bir dil ile yazılmış gibi görünüyorsa da, yazıldığı dönem gözönüne alındığında şairin de ifade ettiği gibi "..şahid-i bâzar manendi bî-tekellüf ziver-i ağûş-i fehm u idrâk olmak vechi üzre..."[8] kaleme alındığı görülecektir.

Haşmet bu eserini hâmisi olan Koca Rağıb Paşa'ya takdim etmiştir. Rağıp Paşa'nın manzum bir takriz yazdığı bu eser dört fıkra ile bir hatimeden oluşmaktadır.

Birinci Fıkra, Şiirin önemini isbat eden aklî ve nakli delillere ayrılmıştır. En güzel bir şekilde yaratılan insanın "hüsn-i eda" ile şereflendirildiğini belirten Haşmet, buna rağmen şiire dil uzatan bazı anlayışsız taassup ehlinin kendi "manzume-i hilkatlerine ʿadem-iʿirfân birle taʿrif-i insandan haric" insan suretinden yaratılmış hayvanlar hatta "hayvanlardan da aşağı" olduklarını söyleyerek söze başlar. Çünkü ahenkli söz ve tağanniden değil insanlar, Hicaz yolunda yük taşıyan develer ve dağlarda yetişen ayılar bile zevk alarak raks ederler.

Kaldı ki Hz.peygamber de, çocuklar eğitilirken şiirler öğretilmesini emretmiş ve insanın güzelliğinin lisanın güzelliğinde olduğunu ifade etmiştir.

Ayrıca ilk şiir söyleyenin Hz.Adem olduğunu nakleden Haşmet, bunu kabul etmeyenlere karşı akli ve nakli deliller getirerek isbat etmeye çalışmıştır.

İkinci fıkra, Kur'an ve hadislerde geçen vezinli sözleri konu alır. Bu bölümde vezinli bir çok ayet ve hadisler bahir ve vezinleriyle beraber verilir. Ayrıca

---

8 Haşmet, Senedü'ş-Şuʿarâ, İst.1871, s.6

Hz.peygamberin şiir dinlediği ve sahabelerin şiir okumalarını hoş gördüğü hadiseleriyle beraber anlatılmıştır.

Üçüncü fıkra, bu bölümde Hz.peygamberin şairlere nasıl davrandığı ve kendisine takdim edilen şiirleri nasıl karşıladığı uzun uzadıya anlatılır. Bu fıkrada şiir ve şairi öven hadisler verilir ve Hz.peygyamber'in yanında bulunan şairlerden ve müşriklerle olan mücadelelerden ve bunun karşılığında Hz.peygamberden aldıkları takdir ve caizelerden söz edilir.

Dördüncü fıkra, islam dünyasında tanınmış simalardan şiir söyleyen kimselere ayrılan bu bölümde, Hz.peygamberin Hz.Aişe ve Fatma v.b. yakınlarının dört halife ve diğer sahabelerin söyledikleri şiirlerden bahsedilir. Ayrıca dört mezhep imamlarının şiirlerinden birer örnek verilir.

Hatimede ise, yine şiirin değerini bildiren bazı akli ve nakli deliller ileri sürülür ve eserin yazılmasına vesile olan Rağıb Paşa medh edilerek eser kendisine takdim edilir.

Her bölümün sonunda, ortaya konan delillere dayanılarak şiir ve şairin değeri nazara verilir ve şiir dinlemenin ve şairlere caize vermenin terkedilmemesi gereken kuvvetli bir sünnet (sünnet-i müekkede) olduğu ifade edilir.

Bu eser Haşmet'in dini ilimlerdeki dirayeteni göstermesi bakımından da ayrıca dikkate değer özelliktedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. İSLAMİYETTEN ÖNCEKİ TÜRK ŞİİRİ

Tarihin belli bir döneminde doğup gelişen klasik Türk şiiri incelenirken Türklerin daha önceki dönemlerde geliştirmiş oldukları şiirden bağımsız olarak ele alınmasının doğru olmayacağına inanıyoruz. Çünkü bir milletin kültürüne ait her unsur, o milletin bütün tarihinin, tarihî olaylarının, inanç ve düşünce sistemlerinin hatta coğrafyasının bir neticesidir. Tarihin her döneminin, her anının onda bir izi, bir çizgisi vardır.

Bu sebeple, Türklerin İslamiyeti kabülünden sonra ortaya koydukları Türk şiirinden söz etmek için islamiyetin kabulünden önceki Türk şiirine de kısaca değinmek zorundayız. Ancak o zaman asıl konumuz olan klasik Türk edebiyatında şiiri sağlam bir zemine oturtmuş oluruz.

Burada yapmak istediğimiz şey Türklerin henüz islam dairesine girmeden önceki dönemlerde meydana getirdikleri şiirin sadece genel karakterini gösterecek bir çerçeve çizmektir.

Türk Sözlü Edebiyatı

Milletlerin şiir, musiki ve resim gibi ilk bedii ürünlerinin dini menşeli olduğu hemen hemen herkesçe kabul edilmektedir. İnsanlık tarihinin daha ilk çağlarında, insanların gönlünü dolduran Tanrı inancı, cemiyetin ahlâk, hukuk, örf ve adet gibi sosyal müesseselerinin temelini teşkil ederken şiir ve musikî gibi bedîî sanatların

da doğup büyümesini sağlıyordu. Böylece dinî ayinlerden doğan bu bedîî sanatlar uzun müddet tamamiyle dinî bir mahiyette devam edip zamanla din dışı birer faaliyet halini almışlardır.[9]

Bütün milletlerin geçirmiş oldukları bu tarihî safhaları Türk milletinin de geçirmiş olması kadar tabiî bir şey yoktur.

Türklerde yazı henüz gelişerek yaygın hale gelmeden önce sözlü bir edebiyatın olduğunu biliyoruz. Bu sözlü edebiyat daha ilk çağlarda ortaasyada başlayıp gelişmiş, başlangıçta zengin bir destan edebiyatı ortaya çıkmıştır.[10]

İlk önce iptidaî bir tarzda halk şairleri tarafından söylenen bu destanlar dilden dile dolaşarak yayılmış ve yazı olmadığı için destan devrinin diğer şiirleriyle birlikte bir sözlü edebiyat geleneği meydana getirerek gelişmiştir.[11] Artık bunlar bir şahsa ait eserler değil, bütün bir cemiyetin, bir kabile veya kavmin ortak malıdır. Adeta cemiyetin her bir ferdinin onda bir hissesi, bir emeği vardır.

İşte Türk Edebiyatının sözlü verimlerinin en zenginleri bu destanlardır.[12] Bu destanların manzum olması ve saz eşliğinde besteyle söylenmiş olması halkın hafızasında uzun müddet yaşamasına neden olmuştur.

Türk boylarının birbirinden pek farklı hayat şartlarına sahip bulunması ve oldukça hareketli bir hayat tarzını benimsemiş olması milli destanlarımızın

---

9 M.Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İst.1986, s.66

10 N.Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.I, İst.1971, s.1

11 a.g.e, s.7

12 a.g.e., s.10

çeşitliliğini ve zenginliğini sağlamıştır. Bu oldukça bol ve zengin destan hazinesinin kalıntılarını kısmen sözlü halk şiirinden, kısmen de eski kitaplara kaydedilmiş olarak buluyoruz.[13] Bunların bir kısmı Avrupalı ve Türk araştırmacıları tarafından doğrudan doğruya halk dilinden derlenerek bir araya getirilmiş, bir kısmı da, Çin, Arap, İran ve Bizans gibi yabancı kaynaklardan çıkarılmıştır.

Türk destanlarının ilk tabakasını oluşturan ve Şaman dininden önemli ölçüde etkilendiği anlaşılan yaratılış destanında, Türk kozmogonisi işlenir. Daha sonraki destanların çoğu ise, kahraman şahsiyetlerin etrafında teşekkül eden yarı tarihi bir mahiyet arzederler.[14]

Alp Er Tunga Destanı, Şu Destanı, Gök Türk Destanı, Bozkurt ve Ergenekon Destanı gibi destanlar aslında Türk tarihinin belli dönemlerini aydınlatan birer tarihi belge niteliğindedir.

Kahramanlık, mertlik, cömertlik, insan sevgisi, tabiat ve hayvan sevgisi gibi Türk mizacının en belirgin hususiyetlerini bu destanlarda görmek mümkündür.

TÜRK YAZILI EDEBİYATI :

Türk edebiyatının ilk yazılı örneklerine "bengü taşı" adındaki dikili taşlarda rastlıyoruz. Bunların Türk dili ve edebiyatı bakımından en zengin ve en önemlileri Göktürkler devrinden kalma Orhun kitabeleridir. Ancak bunlarda şiir

---

13 F.Köprülü, a.g.e., s.42

14 Talat, Tekin. "İslam öncesi Türk Şiiri" Türk Dili, C.L, sayı.409, Ocak 1986, s.3

adına her hangi bir şey görmemekteyiz. Gerçi bu kitabelerin dilindeki vezinli bi söyleyişi andıran;

Yigirmi kün olurup
Bu taşga bu tamga kop
Yolluk Tigin bitidim

gibi ahenkli ve sanatkârane anlatım Sovyet Türkologu Stebleva gibi, bazı bilim adamlarının bu kitabelerin manzum olduklarını iddia etmelerine neden olmuşsa da bu iddia pek itibar görmemiştir.[15] Ancak kitabelerdeki bu ahenkli uslüp Türk dilinin şiire yatkınlığı hususunda bir fikir verebilir.

Yazılı olarak bize kadar gelebilen ilk şiir örnekleri, Turfan kazılarında çıkan, uygur harfleriyle yazılmış kağıt parçalarındaki manzumelerdir. Adı geçen bu uygur metinlerinin, mani dininin Uygurlar arasında yayılıp geliştiği döneme ait olduğu sanılmaktadır. Bu metinlerin içinde yedi şiir bulunmaktadır. Bir çoğunda dua, ilahi, ölüm ve cehennem tasvirleri gibi konular işlenmektedir. Biri ise sevgiliye karşı duyulan hasretin terennüm edildiği "lâ-dini" sayılabilecek bir aşk şiiridir.[16]

Yine bu Maniheist manzumelerden ikisi, adını bu şiirlerden öğrendiğimiz Aprın Çor Tigin'e aittir. Adını bildiğimiz ve elimizde şiiri bulunan en eski Türk şairi budur. Nitekim bu şairimizin, bu aşk şiiri de eski Türk lirik şiirinin ilk ve en son örneğini teşkil ettiği söylenmektedir.[17]

---

15 Talat, Tekin. "İslam öncesi Türk Şiiri" Türk Dili, C.L, sayı.409, Ocak 1986, s.3

16 a.g.m., s.3-42

17 T.Tekin, a.g.m., s.13

Maniheist uygurlara ait bu şiirlerden başka Budist uygurlardan kalan bazı manzûmeler de günümüze kadar gelebilmiştir. Bunlar, Maniheist uygurlardan kalan şiirlerden sayıca daha fazladır. Bir kısmı Londra Biritish Museum'da uygurca bir mecmuanın içinde bulunmaktadır.[18]

Bunların hepsi dini eserler olup, pek büyük bir kısmı Budizmi öğretmek gayesiyle yazılmış olan didaktik, hikemî manzumelerdir. Bir kısmı tercüme olup, geri kalan kısmı ise telif ve orjinaldir. Bazılarında şairin adı geçmektedir. Bunlardan adlarını öğrenebildiğimiz Budis uygur şairleri şunlardır: Kiki, Pratya-Şiri, Çina-Şiri, Çisuin Tutung, Asıg Tutung.[19]

X.yüzyılın başlarında Beşbalıklı Sıngu Seli Tutung adlı bir alim tarafından Çince'den Türkçeye çevrilen Altun Yaruk adlı eserdeki manzum parçalar da islam öncesi Türk şiirinin örneklerinden sayılırlar.[20]

Ayrıca İslamî dönemde XI.yüzyılda yazıya geçirilen Divânü Lügati't-Türk'te geçen şiirlerden de söz etmeden geçemiyeceğiz. Kime ait olduğu bilinmeyen bu şiirlerin, Türklerin islamiyete girmesinden önceki dönemlere ait olduğu kesindir. Halk dilinden derlenen bu şiirlerin halk üslûbuyla yazılmış olmasını da göz önünde bulundurursak bunlar daha da önem kazanırlar. Çünkü halk edebiyatı, zamandan pek az etkilenir. Bu bakımdan XI.yüzyılda kaydedilmiş olan bu eserler bize İslamiyetten önceki dönemlerin edebi verimleri hakkında da tam ve kesin bir

---

18 N.S.Banarlı, a.g.e., s.48

19 T.Tekin, a.g.m., s.19

20 N.S.Banarlı, a.g.e., s.76, Saadet Çağatay, Altun Yaruktan İki Parça, Ank.1945

fikir verebilir.[21] Bu eserden şiirleri elimize ulaşmamış Çuçu adında bir Türk şairinin varlığından da haberdar oluyoruz. Ne yazık ki bu şair hakkında hiç bir bilgimiz yoktur.

A- Eski Türk Şiirinde Tema :

Bu döneme ait Türk şiiri daha çok dinî, didaktik ve hikemi mahiyette idi. Yukarıda da görüldüğü gibi, elimizde bulunan şiirlerin bir çoğu dini öğretmek maksadıyla yazılmıştır. Bunlarda Tanrıya övgü, dua, din ulularına ve hükümdarlara övgü, ölüm ve cehennem tasvirleri, kötü huyları yerme ve iyi huyları övme gibi konular işlendiğini görmekteyiz. Aralarında kısmen de olsa "darb-ı mesel" mahiyetini taşıyan parçalar bulunmaktadır.[22]

Bu arada tabiat tasvirleri, ağaçlar, çiçekler, kuşlar, dağlar, çaylar ve ırmaklar gibi tabiat unsurları ilk Türk şiirinde önemli bir yer tutmaktadır. Hayatın bütün güzelliklerine derin bir aşk ile bağlı bulunan şairler, sevgililerinin yüzlerini aya, boylarını ardıç ağacına benzeterek tasvir etmişlerdir. Sevgiliye karşı duydukları dayanılmaz hasreti zengin bir bahar tablosu içinde işlemişler, karların erimesi, dağ ve derelerin çiçeklerle donanması aşklarını terennüm için birer sembol olmuştur. Bu tür tabiat tasvirlerinin o zamanlarda son derece yaygın bir gelenek olduğu şiirlerden anlaşılmaktadır. Onlar ifade ve anlatımlarına güç kazandırmak için de özellikle mecaz, istiare ve teşbihe sık sık baş vurmuşlardır.

---

21 F.Köprülü, a.g.e., s.74

22 O.Fikri Sertkaya, "Esti Türk Şiirinin Kaynaklarına Toplu Bakış" Türk Dili, C.L. Sayı.409,, Ocak 1986, s.43-80

Günümüz halk edebiyatındaki sanatların ilk nüvelerini oluşturan bu mecaz ve istiareler henüz basit ve gelişmememişti. Buna rağmen samimi ve canlı idi. Aslında Türk şairlerinin mecaz ve istiareli deyişe karşı duydukları şiddetli ilgi ve sevgi, o günlerden beri süre gelmektedir.[23]

B- Eski Türk Şiirinde Şekil

Eski Türk şiirinde nazım birimi dörtlüktür. Bütün nazım şekilleri dörtlükler halinde yazılır. Hâla halk şiirinde devam etmekte olan bu gelenek kısmen klasik Türk edebiyatının nazım şekillerini de etkilemiştir.[24]

Bu dönemde çeşitli konularda yazılan şiirlerin hemen hepsinin belli bir şekli vardır. Bu şekillerin sınırlı olmakla beraber, dış tesirlerden uzak milli bir özelliğe sahip oldukları dikkat çekmektedir. Belli başlı nazım şekilleri olarak "koşuğ" ve sonradan "sagu" adı verilen ağıtlar gösterilebilir.

1. Koşug : Bu gün elde bulunan sınırlı malzemeye göre nazım, manzume, manzume paçası, şiir ve kaside gibi kavramları ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır.[25]

---

23 F. Köprülü, a.g.e, s.75-76

24 a.g.e, s.78-79

25 R.Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri, Ank.1986, s.XI

Ancak mevcud örnekler bunlar hakkında yeterli bilgi vermemekle beraber, genelde iki mısra kâfiyeli ve onüçlü hecenin 6+7 duraklısı ile yazıldığı bilinmektedir. Bunlar hükümdar veya hatunlara takdim edilirlerdi.[26]

2. Ağıt : Ağıtlar eski Türk şiirinin belki en önemli manzumeleridir. Her biri yedi veya sekiz heceli dört mısradan oluşan kıtalarla yazılırlar. İlk kıtaların bütün mısraları birbiriyle kafiyelidir. Ancak bazen üçüncü mısra farklı bir kafiyede olabilir. Bunu takib eden her bir kıtada ilk üç mısra kendi aralarında kâfiyeli olur. Son mısraların kafiyesi ise her kıtada tekrarlanır. Bu ağıtlar genelde uzun olur.[27] Ağıtlarda destan unsurları ile lirizm birbirine kaynaşmış bir durumda olup eski Arap kasidesi ile bir benzerlik arzetmektedir.

Genelde bu ağıtlarda ölünün faziletlerinden, kahramanlıklarından, düşmana nasıl saldırdığından ve bu arada çeşitli savaş sahnelerinden kahramanın nerede ve nasıl öldüğünden oldukça acıklı bir şekilde söz edilir. Ağıtçı acısına dağ, taş ve hayvanlar gibi tabiat unsurlarını da ortak ederek acısının ne kadar büyük olduğunu ifade eder.[28]

C. Vezin ve Kâfiye

Gerçekte uzun okunan heceleri olmayan Türk dilinde vezin, birbirine eşit hecelerin sayılması esasına dayanmaktadır. Elimizdeki örneklerden de anlaşıldı-

---

26 F. Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ank.1966, s.127

27 a.g.e, s.127

28 F.Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İst.1986, s.76

ğına göre Türk vezni daha İslamiyetten çok önce kullanılarak kararlı bir hal almıştır.[29]

O dönemlerde en çok yedili, sekizli ve onikili vezinler kullanılmıştır. Bu şekillerin durakları şöyledir:

7, hecelik : 4+3/3+4

8, hecelik : 4+4

12, hecelik : 4+4+4/6+6/7+5

Mısralardaki hece sayıları genelde hep aynı olmakla beraber bazen farklı da olabilir. Bazen de oldukça düzgün duraklarla güzel bir ritm yakalanabiliyordu. Şairler hafızalarda yer etmesini sağlamak için deyim ve atasözlerini de çoğu zaman vezinli söylemişlerdir.[30]

KAFİYE : Bu ilk şiir örnekleri göz önünde tutulduğunda eski Türk nazmında iki tarz kafiyenin varlığı açıkca görülür.

İlki, mısra sonlarında kullanılan son kâfiyedir. Günümüz halk şiirindeki kafiyenin ilk şekillerini gösteren basit ve iptidai bir mahiyettedir. Aslında bunlara bugünki manasıyla kâfiye denmektense yarım kâfiye(assonance) demek daha doğru olur. Çünkü o dönemin şairleri, mısra sonlarındaki uzak bir ses benzerliğini kâfiye için yeterli görmüşlerdi.[31] Hatta bundan dolayıdır ki, bazı araştırmacılar eski

---

29 a.g.e, s.78

30 T.Tekin, a.g.m, s.6-18

31 F.Köprülü, a.g.e, s.80

Türk şiirinde mısra sonlarında kâfiye bulunmadığını, bunun daha sonraları Arap-Fars şiirinin etkisiyle oluştuğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak İslam öncesi Türk şiirinde sıkı kurallarla belirlenmiş olmasa bile, serbest bir şekilde kâfiyenin kullanıldığında şüphe yoktur. Fakat bu kâfiyeler genelde yarım kâfiye olup, çoğu kez aynı eklerle biten kelimelerle yapıldığı görülmektedir.(32)

İkincisi ise, baş kâfiyedir. Türk şiirinde baş kâfiye oldukça eski bir geleneği temsil etmektedir. Baş kâfiye, bir ünlü(vokal) ise, ses aynen tekralanır, a/a/a/a, i/i/i/i gibi. Bir ünsüz(konsanant) ise, ünsüzden sonra gelen ünlü de aynı şekilde tekrarlanır: ba/ba/ba/ba, çe/çe/çe/çe gibi. Bu esasa istisnaî durumlar hariç genelde riayet edilmiştir.(33)

Gerçekten de Türkçe, kâfiye bakımından oldukça geniş imkanlara sahip bir dildir. Çünkü kâfiye, yarım kâfiye zengin kâfiye cinâslı kâfiye, iç kâfiye, redif ve alliterasyon gibi çeşitli kâfiye şekilleri Türk şairleri tarafından eskiden beri kullanıla gelmiştir.(34)

Görüldüğü gibi, Türk edebiyatında şiir geleneği oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Diş etkilerle ortaya koydukları şiirleri saymazsak, asıl Türk milletinin ruh ve dehasından çıkan bir şiir vardı. O da saz eşliğinde söylenen halk şiirleridir. Bu şiirler kavmin, ferdî olsun, içtimaî olsun bütün özelliklerini yansıtmaktadır.

---

32 T.Tekin, a.g.m, s.7-8

33 O. Sertkaya, a.g.m., s.43

34 N.S.Banarlı, a.g.e, s.54

Gerçi o dönemlerde Türklerin dıştan etkilenmedikleri söylenemez, ancak bu etkilenme çok kısmî ve sathî kalmış, halka kadar nüfûz edememiştir.

O dönemde nazım şekilleri, konular, vezin ve kâfiye tamamen milli bir mahiyettedir. Sınırlı, basit ve iptidaî olmakla beraber, bütün bir kavmin ruhundan kopuyor, onun kederini, neşesini terenüm ediyordu. Asya bozkırlarında yayılan, iptidaî fakat o nisbette canlı ve samimi olan bu şiir Türk'ün sert ve savaşçı, lakin aynı zamanda ince ve derin rûhunu bütün çıplaklığıyla gösterecek kadar zengindi.[35]

Elimizde az da olsa şiir örnekleri bulunmakla birlikte İslamiyet öncesi Türk şiirinin nasıl olması gerektiğine dair şairlerin, sanatkârların ne düşündüğü hakkında herhangi bir bilgi, kaynak bulmak mümkün olmamıştır. Burada şiirin iç ve dış estetiğinin o dönemde nasıl düşünüldüğü konusunda sadece örnekler incelenmekle yetinilmiştir.

II- İSLAMİYETTEN SONRA TÜRK ŞİİRİ

Türkler VIII. yüzyılda İslamiyet ile tanışmış ve kısa bir zamanda bu dini benimsemişlerdir. Bu din beraberinde Türk milletine yeni bir hayat düzeni, yeni bir düşünce sistemi ve yeni bir estetik anlayış getirmiştir. İslamiyetin güçlü inanç esasları üzerine bina edilmiş olması bütün sosyal müesseselerde kendisini kuvvetle göstermiştir. Artık ordular "ilâ-yı kelimetullah" için savaşa gidiyor, devlet islâmî

---

35 F.Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ank.1976, s.12

esaslara göre idare ediliyor, fert hayatını bu dine göre tanzim ediyordu. Kısacası toplum hızlı bir değişim dönemine girmiştir.

Ancak Türkler İslamiyetin bir çok unsurlarını doğrudan doğruya Araplardan değil, İranlılardan aldılar. O zamana kadar İranlılar Araplardan aldıkları bütün unsurları işleyerek kendi milli zevk ve mizaçlarına uygun bir hale getirmişlerdi. Yeni vücuda getirdikleri bu kültür tamamen İranlıların karakterini yansıtmaktaydı. Türkler daha önceden de tanıdıkları İranlılardan İslam kültürüne ait unsurları almak hususunda tereddüt göstermediler. Dile ait unsurlar kelime ve mazmunları, nazım şekilleri, vezin, mitoloji, tarihi ve coğrafi unsurlardan belağat kaidelerine kadar İslam kültürünün pek çok unsurları böylece edebiyatımıza girmiş oldu.[36]

Bu unsurlar işlenerek zamanla tamamen bize has yeni bir İslami edebiyat meydana getirildi. Sonradan çeşitli isimlerle adlandırılan bu edebiyat yaklaşık olarak altı yüzyıl devam etmiştir. Böylesine uzun bir dönemde küçük değişiklikler dışında fazla bir farklılık göstermeyen bu "İslami Türk Edebiyatı" manzum ve mensur pek çok eser ortaya konmakla birlikte esas özelliğiyle "manzum" ağırlıklıdır. Şiir esastır. Şair baştacıdır. Bu edebi atmosferde şiir ve şair kavramlarının ne anlama geldiği yine o döneme ait kaynaklardan tesbit edilerek çıkarılabilir.

---

36 F.Köprülü, "Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar, Ank.1976, s.12-21

Kaynaklarımız şiirden bahsederken onu kainat, insan ve söz(kelam) bütünlügü içinde ele alırlar. Bunun için biz de aynı yolu takib etmeyi uygun bulduk.

A. Söz(Kelâm) :

Klasik Türk edebiyatında nutuk, beyan, kelam ve suhen gibi kelimelerle ifade edilen söze oldukça büyük bir önem verilmiştir. Çoğu zaman dini ve tasavvufî bir çerçevede ele alınmış ve iskenderiyeli Filozof Filo'nun(M.Ö.30) logos(kelâm) nazariyesini hatırlatacak ifadelerle anlatılmıştır.[37] Adeta mistik bir vecd ile kelam övülmüştür.

Onlara göre, Allahın ezelî ve zatî yedi sıfatı vardır. Bunlardan biri de kelâmdır. İşte her şey bu kelam ile başlamıştır. Yaratılış meyvesinin ağacı varoluş sadefinin denizi kelâmdır. "Elest" hitâbı ve "belâ" cevabı, Hz.Ademe isimlerin öğretilmesi, meleklerin imtihan edilmesi ve insanın üstünlüğünü itiraf etmeleri hep kelamdır.[38]

Kainatın yaratılışının ilk menşei de iki harften ibaret olan "kûn, ol" kelamıdır. Her yaradılış ve yok ediliş yine bu "kün" emriyle gerçekleşmektedir.

Cihân bünyâdı çün kim emr-i kündür
Pes evvel dem zuhûr iden suhendür
Sühendür ibtidâ-i âferiniş

---

37 Erol Güngör, İslam Tasavvufunun Meseleleri, İst.1987, s.39

38 Âşık Çelebi, "Meşairü'ş-şu'arâ,(Haz.Meredith-Owens) Londra, 1971, Yk.7a

Sühendür asl-ı dâniş ü bînişˌ[39]

Lamiî ise her şeyin bu kelime ile vücuda geldiğini şöyle ifade eder:

İttün iki harften muhakkak

Bir emr ile bunca siğa müştakˌ[40]

İşte bu ezelî emir ile yaratılan şu aleme akılları hayrette bırakan bir intizam verilmiştir. Bu alemin bir parçası olan insan ise yeryüzünün halifesi olabilecek en güzel bur surette yaratılmıştır. "Andolsun ki biz insanı en güzel biçimde yarattık"ˌ[41] ve"Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık[42] ayetlerinin de ifade ettiği gibi "eşref-i mahlûkat ve "eltaf-ı mevcûdat" makamına layık görülmüştür."[43]

Tabiî ki insanoğlunun, yaratıkların en şereflisi ve varlık aleminin en güzeli olması, fazla yiyip içmek, çokca çoluk çocuk sahibi olmak bedenen güçlü olmak veya aşırı derecede cismanî lezzetlere düşkün olmaktan kaynaklanmıyor. Çünkü bu özellikler bazı hayvanlarda insana kıyasla daha fazlasıyla bulunmaktadır. Öyle ise bu şeref ve faziletin "nuṭḳ-ı faṣîh ve "aḳl-ı ṣarîḥ" ile olduğu Kur'an'da iki ayrı yerde açıkca belirtilmiştirˌ[44]" O insanı yarattı ve beyânı öğretti"[45]," ona hikmet

---

39 a.g.e, yk, 6b (Ayrıca bkz. Lamiî, Lam îî Divânı, Milli ktb. M.F.A.183, s.4-6)

40 Lamiî, a.g.e, s.2

41 Abdullah Nâzik, Nazik Divânı, Milli Ktb. M.F.A.1007, Yk.35b(Bkz.K.Kerim, et-Tin, 95/4); A.Nihat Tarlan, Necati Bey Divânı, İst.1963, s.1

42 Edirneli Sehî, Tezkire-i Sehî, İst.1325, s.2; T.Nejat Gencan "es-Seyyit Muhammed Münib-i Ayıntabı, Mizan-ı Selim", Omer Asım Aksoy Armağanı, Ank.1978, s.96

43 A.N.Tarlan, a.g.e, s.1, T.N.Gencan, a.g.e, s.96

44 T.N.Gencan, a.g.e, s.96

45 a.g.e, s.96(bkz.K.Kerim, er-Rahman, 55/3-4) Haşmet Efendi, Senedü'ş-Şuarâ İst.1287, s.6-9

ve açık güzel konuşma vermiştik"[46] İşte bu ayetlerden de anlaşıldığı gibi "beyân" kabiliyetinin verilmesiyle insanın yaratılışı tamamlanmış oluyor.[47]

İnsan artık beyan ile ince ve derin mana hazinelerinin kapısını açar,[48] "elfaz-ı rengin" ve fasih konuşması ile mana yüklü ibareler söylemeye başlar. Böylece nükteler söyleyebilecek ve remizlerden anlıyabilecek bir makama çıkmış olur.[49]

Bu nedenle insanlar arasında dil ve "hüsn-i beyân" büyüklüğün ölçüsü sayılır. İnsanın büyüklüğü ve üstünlüğü konuşmasıyla bilinir.[50]

Alemde kelâm ile bu yüksek mertebeyi elde eden insan artık Allahın kelâmına muhatap olacak bir liyakati kazanmıştır. İşte bu mertebede insanların "kelamca" en üstün şahsiyetleri olan peygamberler vasıtasıyla ilahî kelâm vahiy suretinde insanlara gelmeye başlar. Allah bütün kainat kelamıyla bir düzene soktuğu gibi, insanların hareket ve fiillerini de yine kelamla düzenler. Bu ise emir ve yasaklar şeklinde tezahür eder.

Alim ve filozofların söz hakkında had ve hesaba gelmez faziletler sayıp döktüklerini belirten Latifî de İran şairlerinden Nizamînin şu beytini kaydeder:

---

46 T.N. Gencan, a.g.e, s.96(bkz.K.Kerim, sad, 38/20)

47 Heşmet Efendi, a.g.e., s.9

48 Devletşah Tezkiresi, (Çev.Necati Lugal), İst.1977, s.19

49 Kastamonulu Latifi Tezkire-i Latifi, İst.1314, s.3

50 Kastamonulu Sûfizâde Mehmet Tevfik, Hulviyat, Kastamonu, 1329, s.2

"Sözden daha kıymetli bir cevher olsaydı, söz yerine o inerdi".[51]

Bütün semavi dinler ve kitaplar bu kelam üzerine bina edilmişlerdir. Padişahların adaleti, mazlumların feryadı, naz ehlinin nazı, aşıkların ağlamaları, feleklerin terennümü, meleklerin tesbihi hep söz iledir. Söz mana aleminin dili, gayb aleminin armağanı kudsî sırrın tercümanıdır. Vahiy hırkasının süsü peygambere ait icâz güzelinin cilvesi, de sözdür.[52]

Bütün bunlar da gösteriyor ki söze klasik edebiyatımızda her şeyden daha yüksek bir değer verilmiş. Adeta kainatta her şey onunla başlar onunla biter ve onunla devam eder kabul edilmiştir. İslam dininin en büyük mucizesi Allah'ın kelamından gelen Kur'ân olması da edebiyatçılarımızın nazarında kelamı bir kat daha büyütmüştür. Bundan kaynaklanan bir his ile pek çok kitabın başında "kelâm" hararetle övülmüştür.

Kelamın iki kısımda incelenmesi eski bir gelenektir: Nazım ve Nesir. Bu tasnifi pek çok eserde görmek mümkündür. Bütün bunları, burada vermek imkansızdır. Ancak Âşık Çelebinin tasnifini daha tafsilatlı gördüğümüzden burada sadece onunla yetinilecektir.

Âşık Çelebinin tasnifi şöyledir:

1. Nesir

   a. a'lâ

---

51 Latifi, a.g.e., s.6

52 Âşık, Çelebi, a.g.e, Yk.7a

b. ednâ

2. Nazım

a. sâfil

b. âlî

Bu tasnifi yapan Âşık Çelebi fazla bilgi vermemekle beraber, nesrin "aʿlâ" kısmının "beyân" kelimesiyle ifade edildiğini ve nazmın "âlî" kısmından maksadın "şiir" olduğunu kaydeder.[53] Yani nesrin yüksek "derecede" değerli sözleri "aʿlâ" ve alelâde sözleri ise "ednâ" diye adlandırılır. Nazmın "âlî" kısmıyla şiir kasdedilirken, sâfil kısmı ile de, şiirlik özelliği bulunmayan şıradan manzumeler kastedilmektedir.

Nesir konumuz dahilinde olmamakla beraber, kaynaklarımızda çoğu kez nazım ile nesir mukâyeseli bir şekilde anlatıldığından kısaca değinmeden geçemiyeceğiz.

Bu konuda en tafsilatlı açıklamayı yine Â.Çelebi de buluyoruz. Fakat onun o devrin genel kanaatine muhalif olarak nesri nazma tercih etmesi dikkat çekmektedir. Â.Çelebinin nesir hakkındaki ifadeleri şöyledir:

Ayet ve hadislerin nesirle gelmiş olması nesrin nazımdan daha çok aklanmış olduğuna delildir. Gerçekten de nesir öyle derin bir denizdir ki, kalem gemisi onda her rüzgârla sahile varır. Öyle geniş bir sahradır ki kalem koşucusu enine ve boyuna koşuşturarak hedefine kolaylıkla ve korkusuzca ulaşır. Onun

---

53 Âşık Çelebi, a.g.e, Yk.7b(Ayrıca bkz. Lamiî, a.g.e, s.6)

meydanı, vezin ölçüsüyle ölçülmekten daha geniştir. Öyle bir meclistir ki her çeşit meyvesinden meze edinmek ve her türlü kadehle ondan içmek mümkündür. İbare ve istiare giysilerinin bedenine uymaması ihtimali yoktur."[54]

Görülüyor ki Â.Çelebi Kur'ân ve hadislerin nesir ile gelmiş olmasını nesrin, makbuliyetine bir delil göstermektedir. Ayrıca nesrin her türlü duygu ve düşünceyi rahatlıkla ifade etme imkanına sahip olduğunu, her konuda nesrin rahatlıkla kullanılabileceğini, vezin gibi dar kalıpları sınırlandırılmadığını belirtmektedir.

Buna rağmen klasik edebiyatımızda umumi temayül şiir yönündedir. Meselâ, "şiire heves edecek olursan, şiirin manasını anlamak sana yeterdir" diye oğluna nasihatte bulunan Nabî, "Tiz ferâmüş olur nesr sühen/Nazm ammâ ki ider devr-i dehen" [55] diyerek nazmın kalıcı olduğunu, nesrin ise hemececik unutulduğunu söyleyerek, nazmı tercih sebebini belirtmiştir.

Aynı kanaati taşıyan Lamiî de, şiire olan eğilimini coşku ile ifade eder: Zamanın sermayesi nesir olmasına rağmen, en yüksek makam şiirindir. Yıldızlar bile nazma baş eğmelidirler. Çünkü Kur'anın tacını süsleyen cevher nazımdır. Nesirden avam ve havas herkes anlar. Halbuki şiir sadece "ehass-i havâs" denilen cemiyetin en seçkin zümresine mahsûstur.

Yazılan şeylerin en şereflisinin şiir olduğunu söyleyen Lamiî, Mevlânâdan naklettiği şu beyt ile davasının haklılığına delil getirmektedir: "Evliyanın yüksek

---

54 a.g.e., Yk.7b

55 Nâbî, Hayriyye (Haz. İskender Pala) İst.1989, s.155

makamlarından birincisi şiir, ikincisi kimyâdır" Çünkü kelimeleri seçilerek yazılmış manzûm bir sözün tiksinme veya saygı duyma bakımından insan rûhu üzerinde meydana getirdiği etki, mensûr bir sözden kat kat daha fazla olduğuna "vicdân-ı küllî", şahittir. Söz ne kadar zarafet ve letafet ile bezense ve ne kadar düzgün ibare ve uygun istiarelerle süslense o kadar etkileyici olacaktır.(56)

Sözün nazım ve nesir diye ikiye ayrıldığını ve herbirinin hükmünün ayrı olduğunu, her birinde kullanılacak kelime ve ibarelerin farklı olacağını söyleyen Kâbûsnâme de nazmı padişaha, nesri ise raiyyete benzeterek nazmın üstünlüğünü ve hususiliğini vurgulamıştır.(57)

B- Şiir Nedir:

1. Lügat Manası : Arapça asıllı olan şiir kelimesi hakkında farklı yorumlar ileri sürülmüştür. Lügat kitapları fiilinin on iki mastarının olduğunu ve bunlardan birinin "şiir", bir diğereninin ise "şuᶜûr" olduğunu kaydederler. Bunun için genelde "şiir" ile "şuur" arasında bir bağlantı kurulur.(58) Şiir bilmek, anlamak(59) manasında olup Arapçada ilim ve fehm, Farsçada dânisten ve şinaḫten kelimelerinin müteradifidir.(60) Kamûs şiiri şöyle tarif eder "..bir nesneyi hoşça fehm idüp

---

56 Lamiî, a.g.e, s.6-8

57 İlyasoğlu Mercimek Ahmed, Kâbûsnâme, (Haz.Atilla Özkırımlı) Tercüman 1001 Temel Eser, C.II.s.74

58 Ahmed Asım, Okyanusu'l-Basit fi-Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhit, İst.1268, C.II, s.432

59 T.N.Gencan, a.g.e., s.96

60 Harun Tolasa, "Müstakimzâdenin İstilâhat-ı Şi'riyesi" İÜGF. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XXIV XXV, 1980-1986, s.366; T.N.Gencan, a.g.m., s.96, Şemseddin Sami, Kâmus-ı Türki, İst.1317, s.778, Muᶜcemu'l-Vasit, (heyet) Kahire, 1972, s.484

zekâ ve zihin ve fetanetle mezeyâ ve dakîkasına varup eyüce idrâk eylemek manasınadır ki ilimden ahass olur. Bundan tanımak ile ta bir olunur".[61] Şu tarife göre şiir bir şeyi zeka ile iyi anlayıp bütün meziyetlerini incelikleriyle tanımaktır. Bilmek manasındaki "ilim" kelimesi daha genel bir mana ifade eder. Şiir ise anlamak manasında olup daha hususi bir anlam taşır.

Ayıntabî ise Mizân-ı selim adlı risalesinde şiire şöyle bir anlam verir: Şair her yönüyle lafız ve ma'nânın hakikat ve inceliklerini anlayıp, nükte ve meziyetlerin öncesini ve sonrasını bildiğinden dolayı söylediği söze şiir denmiştir.[62] Arapların günlük hayatta olsun şiirlerinde olsun sıkça kullandıkları "لَيْتَ شِعْرِي bileydim, keşke bilseydim" ibaresi de şiir kelimesinin daha çok bir şeyi bilmek anlamak veya farkına varmak manasına geldiğini gösterir.[63]

Şiirin bir diğer ma'nası da güzel, düzgün ve süslü söz söylemek olduğu sözlüklerde kaydedilmiştir.[64]

Şiir kelimesinin menşei hakkında pek çok rivayetler vardır. Bunlardan biri Yemende Eş'ar b. Sebâ adında biri konuşurken daima vezinli ve kâfiyeli sözler

---

61 Ahmed. Asım, a.g.e., s.432

62 T.N.Gencan, a.g.m., s.96

63 Ahmed Asım, a.g.e., s.433; Mucemu'l-Vasit, a.g.e., s.484; H.Tolasa, a.g.m., s.366

64 Ahmed Asım, a.g.e., s.423

söylerdi. Bunun için bu tür sözlere "eş'ar" denmiştir.[65] Ancak bu tür rivayetler daha çok bir yakıştırmaya benzemektedir.

Şu halde şiir kelimesinin sözlük ma nası, bir şeyi bütün incelik ve özellikleriyle tanıyıp anlamak ve onun şuuruna varmak veya ölçülü, güzel ve süslü söz söylemektir.

2. Istılahî ma nâsı : En eski devirlerden beri şiir tarif edile gelmiştir. Her dönem ve her kültür çevresinde ayrı bir tarif kabul görmüştür. Ancak tarih boyunca herkesin üzerinde birleştiği bir ta'rif yoktur.

Son zamanlarda ise, şiirin tarif edilemiyeceği umumi bir kanaat halini almıştır. Şiirin bu kadar çok tarifinin olması da bu kanaatin haklılığını göstermektedir. Biz de bu arada şiiri tarif etmek niyetinde değiliz. Sadece kaynaklarımızda kaydedilen tarifleri tesbit ederek tasnif edeceğiz. Böylece klâsik edebiyatımızda şiir kavramından ne anlaşıldığını veya ne tür sözlere şiir adı verildiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Kaynaklarda verilen tariflere bakılırsa, eskiler şiiri tarif ederken daha çok şiirde bulunması gereken özellikleri sayarak, tariflerini bu esaslar üzerine kurmuşlardır. Tesbit edebildiğimiz şiirde esas kabul edilen başlıca unsurlar şunlardır: hayâl, vezin, kâfiye ve kast. Tanımlarda bu unsurlardan biri veya bir kaçı ön plana çıkarılarak şiir tarif edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Tesbit edebildiğimiz bu tarifleri şöyle sıralayabiliriz:

---

65 Mehmet Çavuşoğlu, "Divân Şiiri" Türk Dili, Yıl:36, C.LII. s.415-416-417, 1986, s.2

1. Hayali Esas Alan Tarif : Kaynaklarımızda " mütekaddimîn ve hükemâ" ya ait olduğu belirtilen bu tarif aslında Aristo'nundur. Aristo şiirde hayali (image) esas almış vezin veya kâfiyeli olmasına itibâr etmemiştir.(66)

Â.Çelebi bu tarifi "...mücerred muḳaddemât-ı muḫayyeleden müellef olan kelâmdır..." şeklinde kaydettikten sonra şiirin dinleyicinin hayaline bıraktığı mana ya sevgiliye "kuvvet-i can ve rûh-ı revân" denmesi gibi çekici, ya da raḳîbe "ʿazâb-ı cân ve belâ-yı nâgehân" denmesi gibi itici olduğunu belirtir. Şiirde kullanılan mana ister şaraba "mey-i nâb" denmesi gibi doğru olsun, isterse saf şaraba "yakût-ı seyyâl ve la'l-ı müzâb denilmesi gibi yalan olsun fark etmez.(67)

Baharistan'da da yaklaşık aynı düşünce şöyle ifade edilir: "...hayal unsurlarından meydana gelmiş bir sözdür ki, dinleyenleri bir şeye doğru yöneltme, yahut bir şeyden tiksindirmek için mana ve nükteleri onların hayâlinde canlandırır. İsterse o söz kendiliğinde doğru olsun, isterse olmasın. Nasıl ki, şarap erimiş bir mercan veya akıcı bir yakuttur derler. Yahut bal bulanık bir arı kusuntusudur gibi sözlerle dinleyenleri tiksindirirler.(68)

Nizâmî Çârmakâle adındaki eserinde şairlikten bahsederken şiirin tarifini de vermiş olur: "Şairlik, hayâli tahrik eden unsurları sıralamak ve bir sonuca götüren kıyâsları bir araya getirmek sanatıdır. Böylece küçük manalar büyük, büyük manalar ise küçük gösterilir. Güzel, çirkin bir kılıkta çirkin de güzel bir

---

66 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.8a

67 Âşık. Çelebi, a.g.e., Yk.8a, Mucemu'l-vasit, (Heyet) Kahire, 1972, s.484

68 Molla Cami, Baharistan (Çev:M.Nuri Gencosman) İst.1989, s.204

surette görünür. Vehim uyandırılmakla öfke ve şehvet güçleri tahrik edilerek rûhlarda meydana getirilen inkıbaz(daralma, gerginlik) veya inbisat (rahatlama, ferahlama) neticesinde dünya düzeninde büyük işler vuku bulur".[69] Nizamî böylece hayal unsurunun insan duyguları üzerinde meydana getirdiği etkinin işleyiş mekanizmasını verir.

Mehmet Zihni Efendi de şiirde hayali esas alarak, hayal unsuruyla yapılan mübalağaya da dikkat çeker. "şiirin ekser muḳaddemâtı ḥaḳiḳatı olmayan ḫayâlât olmağla ve mübâlağata tabi' olup gider".[70]

Sùfizade Mehmet Tevfik ise daha açık ve kesin bir ifade kullanır." Şiir hayâl-i mahzdir. Hayalde mürtesem olan bir suretinin mazmununu muhtevi olan cümleler nazım değil nesir de olsa şiirdir.[71]

Bu tarife göre şiir sadece hayaldir. Bir cümle hayalde bir şekil, bir suret oluşturabiliyorsa o cümle nasıl olursa olsun şiirdir.

2. Hayal ve Kasti Esas Alan Tarif : Sadece Â.Çelebide rastladığımız bir kayda göre "..bazılar kelâm-ı muhayyel-i gayr-i mevzundur ki kasde mukârin ola deyu ittifak eylediler"[72] denmektedir. Bu tarifte vezin ve kâfiye şartı bulunmamaktadır. Fakat hayal ile beraber kast ve niyet ile söylenmiş olması istenmektedir.

---

69 Nizâmî-i Arûzî-i Semerkendî, Çârmakâle, Leyden, 1909, s.26

70 M.Zihni Efendi, Kavlü'l-Ceyyid, İst.1304, s.2

71 Sufizade M. Tevfik, a.g.e, s.2

72 Âşık Çelebi, a.g.e, s.8a

Kamûsta şiirdeki bu kast kelimesi şiir söylemek niyetiyle zihin ve zekânın işletilmesi[73] şeklinde izah edilir.

Bu durumda bir sözün şiir olabilmesi için şiir niyetiyle söylenmiş olması gerekir. Aksi takdirde tesadüfen şiir gibi çıkan sözler şiirden sayılmazlar.

3. Vezin ve Kastı Esas Alan Tarif : Yine Â.Çelebi ve Mevzu'atu'l- Ulumda geçen bu tarife göre, şiir kasten vezinle söylenmiş sözdür. Bunlar kâfiye ve hayal unsurlarını bir tarafa bırakarak sadece vezin ve kasti şart koşarlar. Böylece Kur'anda bulunan vezinli ayetler şiir tarifi dışında tutulmuş olur. Çünkü Kur'ân ve hadislerde bulunan vezinili sözler kasıtlı olarak vezinle söylenmemişlerdir.[74]

Görüldüğü gibi "kasıt" şartı sadece ayet ve hadislerdeki vezinli sözlerin şiirden sayılmamaları için ileri sürülmüş görünümünü vermektedir.

4. Sadece Kâfiyeyi Esas Alan Tarif : Â.Çelebi bazılarının şiirde kâfiyeyi yeterli gördüklerini belirtir. Kâfiyenin ise nar taneleri gibi düzgün olup, yamalı bohça gibi rengarenk olmamalı. Bir tesbihteki mercan taneleri gibi muntazam ve bir kararda olmalı, tekrar etmeli ve mısra sonlarında yer almalıdır. Böylece secili mensur söz ile kâfiyeli manzum söz birbirinden ayrılmış oluyor.[75]

---

73 Ahmed Asım, a.g.e, s.s433

74 Âşık Çelebi, a.g.e, Yk.8a; Taşköprüzâde Ahmet Efendi, Mevzu'atu'l-Ulûm, (Çev:Kemâleddin Mehmed Efendi) ikdam Matbaası, İst.1313, s.244

75 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.8a; Mehmet Çavuşoğlu, "Divan Edebiyatında şiir kavramı," Çevren, Yıl.XI. No:35, Priştine Eylül, 1982, s.49

5. Vezin ve Kâfiyeyi Esas Alan Tarif : Hem klâsik edebiyatımızda, hem de Arap ve Fars edebiyatlarında en çok kabul gören ve hemen hemen edebiyatta ilgili her kitapta karşılaşabileceğimiz şiir tarifi budur. Bu durumu Â.Çelebi şöyle ifade eder "..lakin örf-i cumhurda muteber olan ancak vezin ve kâfiyedir tahayyül ve adem-i tahayyül ve sıdk u kizbin anda medhali yoktur.."(76)

Mevzuʿatu'l-Ulûm ise, bunlara göre şiirin vezinli ve kâfiyeli söz olduğuu, kâfiye ve vezin esas alınmasının yeterli olduğunu, hayalin veya kastin olup olmamasının pek önemli olmadığını belirtir.(77)

Bunlara göre bir sözde vezin ve kâfiye olmayınca şiir sayılmaz. Beytin yarısından ibaret olan mısra şiir taʿrifine girmez. Çünkü kâfiye beytin sonunda olur. Kâfiye kavramı ancak beyit ile beraber düşünüleceği için, mısraın vezni olmasına rağmen kafiyesi olmadığından onu tek başına şiir olarak adlandıramıyoruz. Şu halde şiirde kâfiye ve vezin vazgeçilmez birer esastır.(78)

Bu tarifin arûz bilginlerine ait olduğunu belirten ibn-i Haldûn, onların şiiri ancak irâb ve beyân kaideleri, vezin ve kalıpları bakımından incelediklerini, dolayısıyla bunların bu tariflerinin şiirin gerçeğini anlatmaktan uzak olduğunu söyler.(79)

---

76 Âşık Çelebi, a.g.e.,Yk.8a; Ş.Sami, a.g.e., s.778

77 Taşköprüzade, a.g.e., s.244

78 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.8a; Çavuşoğlu, a.g.m., s.49

79 İbn-i Haldûn, Mukaddime, (Çev.Z.Kadiri Ugan) İst.1986, C.III.s.235

6.Vezin, Kafiye ve Kasti Esas Alan Tarif : Yine sadece Â.Çelebi de karşılaştığımız bu tarife göre hayâl bir tarafa bırakılarak vezin, kâfiye ve kast esas alınmıştır. Bu üç unsurdan biri eksik olsa, o söz şiirden sayılmaz.[80]

7. Her Dört Unsuru da Esas Alan Tarif : Her dört unsurun da bulunması gerektiğini belirten Mevzuatü'l-Ulûm bu durumda şiirin kast ve niyet ile hayâl unsurlarından terkip edilmiş vezinli ve kâfiyeli söz olduğunu kaydeder. Bunlardan her biri şiirin bir eksiğini gidermektedir.[81]

Ayrıca Arap belağat kitaplarında veznin "vezn-i Arabî" olması gerektiği kaydedilir. Bu bizim şiirle ilgili kitaplarımıza da aynı şekilde geçmiştir. Bundan dolayı klâsik edebiyatımızda aruz vezniyle yazılmayan şiirlere pek itibar edilmemiştir.[82]

Bütün bunlardan çıkan sonuç şudur: Klâsik edebiyatımızda şiirin tarifi hususunda bir belirsizlik olduğu gözden kaçmamaktadır. Ancak vezin ve kâfiyenin şiirde asli unsur kabul edilmesi genel bir kanaattir. Klâsik edebiyatımızda şiir denince vezin ve kâfiyesi olan bağımsız bir beyit akla gelir. Aslında bu şiirin degil de nazmın tarifi olarak kabul edilmesi daha doğrudur.

Gerçi kaynaklarda bunları birbirinden ayrı düşündüklerine dair açık bir ifadeye rastlanmadığı gibi, genelde birbirinin yerine kullanmaları da, şiir ile nazm arasında bir fark görmedikleri zannı uyandırıyor.

---

80 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.8a

81 Taşköprüzade, a.g.e., s.244

82 a.g.e., s.245; Aşık Çelebi, a.g.e., Yk.8a

Öte yandan tezkirecilerin beğenmedikleri manzumelere "manzûm mukaffa söz" tabirini kullanarak o tür sözler için şiir kelimesini kullanmamaya dikkat etmeleri, şiirde vezin ve kâfiyeden daha başka şeyler de aradıklarını göstermektedir. Nitekim Latifî zamane şairlerini "şiir sanatından anlamayanlar vezinli bir söz söyleye bildikleri için kendilerini Hassan b. Sabit ve Selma-ı Saveci zannederler[83] diye eleştirir. Burada şiir sanatları derken vezin ve kâfiyeden başka sanatların bulunmasının gerekliliği ve şiiri şiir yapan şeylerin de bunlar olduğu vurgulanmaktadır.[84]

Ayrıca kelamın "nesir" ve "nazım" olmak üzere ikiye ayrıldığını söyleyen Âşık Çelebi, nazmın da "safil" ve "âlî" diye ikiye ayrıldığını ve şiirden maksadın nazmın bu âlî kısmı olduğunu belirtir.[85] Bu da her şiirin nazım, fakat her nazmın şiir olmadığını gösterir.

Yukardan beri verilen şiir tariflerinden yarısının hayâl unsurunu kabul etmesi de nazım ile şiir arasında böyle bir ayrım gözetildiğini açıkça göstermektedir.

Demek ki şiirin şiir olabilmesi için hayâlin(image) de olması lazımdır. Bu ise teşbih, mecaz ve istiare gibi manevi sanatlarla elde edilebilir.

---

83 Latifi, a.g.e., s.24, 162,183, 234

84 Çavuşoğlu, a.g.m., s.50

85 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.7b

C- Şiirin Unsurları

Her sanatta işlenen ve şekli kabul eden bir unsur bulunur. Bu unsur heykeltıraş için mermer, ressam için renk, şair için de kelimelerdir. Kelimeler ise, zihinde sâdece ses ve lafzlarıyla bulunmazlar. Her bir kelime lafzından başka uzak ve yakın çağrışımlarla peşinden sürüklediği bir çok manalarla berâber zihinde yer eder. Dolayısıyla kelimelerin bazısı "sevgili, gül" gibi çekici ve sıcaktır bazısı da "kusmak, ölüm" gibi soğuk ve tiksindiricidir.

İşte lafız ile mana arasındaki bu ilgiye "delâlet" denilir. Delâlet, bir şeyin zihinde oluşturduğu surettir. Lafızdan kastedilen, ilk ve gerçek mana ise hakikate delâlet etmiş olur. Çiçek kelimesiyle her hangi bir çiçek kar ile bildiğimiz kar, arslan ile bir hayvan kastedilmesi gibi. Fakat lafız gerçek manasını değil de ikinci derecede bir manayı gösteriyorsa manevî delâlet olur. Ay kelimesi ile güzel bir yüz, arslan ile cesaret, selvi ile uzun boy kastedilmesi gibi.

Bu durum sadece kelimelerde değil terkiplerde de olabilir. Meselâ Türkçede kullanılan "eli açık" deyimi cömertliği, "kapısı açık" deyimi de misafir severliği ifade eder. İşte burada lafızlar gerçek anlamlarının dışında bir manaya delâlet etmektedirler. Bu tür kullanışlara mecaz denir.[86]

Dîvân şairleri kelimelerin ses ve şekil, mecazî ve hakikî manalarında, bunların uyandırdıkları çağrışımlardan, yumuşaklık ve sertlik, sıcaklık ve soğukluk iticilik ve çekicilik gibi bütün hususiyetlerden yararlanırlar. Anlatmak

---

86 Çavuşoğlu, a.g.m., s.50

istedikleri manalarla kullandıkları kelimeler arasında bir insicam ve tenasübün bulunmasını ve bu konuda gösterdikleri hassasiyeti "inci dizme" veya "gelin süsleme" gibi benzetmelerle ifade etmişlerdir. Çünkü onlara göre şiir söylemek mana ve fikir incilerini lafız ipliğine dizmek veya mana gelinlerini süslemek gibidir.(87)

Bundan dolayı da divan şairlerinin kelimeleri seçiş ve bir ibare içinde tertip edişlerinde bir kuyumcu hassasiyeti görmekteyiz. Tenasüb tezat, kalb, aks ve iştikak gibi sanatlarla sözün dış örgüsü tamamlanırken mecaz, teşbih, ihâm, tecâhül-i arif, hüsn-i taʿlil ve tevriye gibi manevi sanatlarla da iç yapısı kurulur.

Bu noktayı nazara veren Nâbî, mecaz, teşbih, istiare, cinas ve tevriye gibi sanatların olmadığı bir şiiri söylemektense susmanın daha iyi olduğunu, manasız, ihamsız şiirin camekan üzerindeki cama veya kokusuz laleye, cinası olmayan sözün ise cazibesi olmayan dilbere benzediğini ifade etmekle bu sanatların şiire ne gibi özellikler kazandırdığını vurgulamıştır.(88)

Dîvân şiirinde aranan konu ve ifade güzelliği, ince ve orjinal manalar ve hayâllar darb-ı mesel ve dokunaklılık gibi özelliklerin yanında; insicam, ahenk ve musiki gibi unsurların da bulunması gerekir. Bu hususiyetler genelde "nikât-ı hakikat, sûz-nâk, mesel-âmiz, nazük, hayal rengin elfaz, muhayyel, makbûl ve matbû" gibi çoğu zaman kendileriyle ne kastedildiği belirtilmeyen tabirlerle ifade

---

87 A.N.Tarlan, a.g.e., s.255; Sehi, a.g.e., s.3-75; Devletşah, a.g.e, s.26

88 Nâbî, a.g.e., s.152-155

edilir.[89] Tezkire yazarlarının şâirleri eleştirirken bu tür ibareleri kullandıklarını görmek mümkündür.

Ancak biz bu özellikleri göz önünde bulundurarak şiirde iç ve dış yapıyı oluşturan unsurları iki başlık altında inceliyeceğiz.

1. Şiirde İç Örgü : Şiirin iç yapısını oluşturan unsurları genel hatlarıyla fikir, his ve sırrîlik diye üç grupta topladık. Aslında bunları kesin hatlarla birbirinden ayırmak mümkün değildir. Ancak konunun daha netleşmesini sağlamak için böyle bir tasnife ihtiyaç duyuldu.

a. Fikir : Bu bölümde genellikle "hikmet" kelimesiyle ifade edilen şiirin eğitici ve yönlendirici cephesi ele alınacaktır.

Divan şairleri zaman zaman dünyevi zevklerin geçiciliği, insanların birbirine nasıl davranması gerektiği, kişilerin arzu ve ihtiraslarına mağlup olmamaları idarecileri ikaz, gurur ve kibir gibi konuları şiirlerinde işlemişlerdir.[90]

Aslında bu konular tasavvuf düşünce ve sisteminden ayrı düşünülemez. Ancak tasavvufun sadece bunlardan ibaret olduğu da söylenemez. Çünkü bunların yanı sıra, tasavvuf düşüncesinde kainat, hayat ve insana bakış açısı, mistik aşk ve heyecan gibi mevzular da önemli bir yer tutmaktadır.

---

89 Cemâl Kurnaz, Hayâli Bey Divanı, Ank.1987, s.31-34; Harun Tolasa, "Divan Şâirlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri", Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, İzmir, 1982, s.15-46

90 Harun Tolasa, Şehî, Latifi, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16.Yk.da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi,
İzmir, 1983, s.355

Genelde şiirin fikri cephesini oluşturan unsurların "hikmet" kelimesiyle ifade edildiğini söylemiştik. "Şiirin bazısında hikmet vardır"[91] hadisini dillerinden düşürmeyen şairlerimiz "şiirin hikmet kaynağı olduğunu, çünkü bir çoğunun nasihat ve öğüt ihtiva ettiğini" söylemişlerdir.[92] Böylece "hikmet" kelimesini insanları doğru yola irşad eden, kalplerini yumuşatarak iyilik ve güzelliğe yönelten sözler manasında anladıkları görülmektedir.

Aynı hadisin bir başka rivayetinde "hikmet" kelimesinin çokluk şekli olan "hikem"in[93] iki manaya geldiğini söyleyen Â.Çelebi, biri bilgisizlik ve sefahetten alıkoyan faydalı söz manasına geldiğini, hâkime zülümden men ettiği için hâkim dendiğini ve bu manaya göre şiirde olan hikmetten maksadın kötülüklerden meneden ve halka yararlı olan, terbiye ve ahlaka faydalı olan dokunaklı ve manalı söz olduğunu kaydeder.[94]

İkinci manası ise, Meryem suresinin 12.ayetinde geçen hikmet manasındadır. Bu ayetteki "hikmet" genelde kamil bir ilim ve kuvvetli bir amel şeklinde tefsir edilmiştir.[95]

---

91 Hadis-i Şerif, Buhari. Edeb.90; Ebu Davud, Edeb.95

92 Müstakimzâde, a.g.e., s.368

93 Hadis-i Şerif, Ebu Davud, Edeb.95,Tirmizî. Edeb.63

94 Âşık. Çelebi, a.g.e., Yk.12a

95 Âşık. Çelebi, a.g.e., Yk.12a(bkz.K.Kerim, Meryem, 19/12)

Aynı hadisten hareketle şiirde "hikmet-i hâs" olduğunu söyleyen Nâzik hikmetin eşyanın hakikatini olduğu gibi kavramak ve geregiyle amel etmek manasına geldiğini ifade eder.[96]

İslam dünyasında "hikmet sevgisi "olarak tercüme edilen felsefenin hakikati arama ve bulma çabası olduğunu biliyoruz.[97] Şu halde Nazik'in tarif ettiği şiirde bulunan hikmet ile felsefenin aynı anlama geldiği düşünülebilir.

Bütün bunlardan anlaşılan hikmetin, vaaz, nasihat, ibret ve ögüt verici söz manasına geldiği gibi, hakikati arama ve eşyanın hakikatini kavrama gayesini güden felsefe anlamında da kullanıldığı görülmektedir. Divan şiirinde bu felsefi yönün tasavvufla beraber işlenen hariç-nisbeten ihmal edilmesine rağmen, eğitici ve telkin edici yönü sık sık işlenmiştir. Hatta şairler içinde bu anlamda hikmet olmayan şiiri şiirden saymamışlardır.

Nitekim şiirin "hikmet-âmiz" ve irşad edici olmasını belirten Nâbî'nin şiir ve inşa gülistanının ancak hikmet ile neşv ü nemâ bulacağını söylemesi, bu hususta o gün hakim olan umumî kanaati göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

Hikmet-âmiz gerekdür eşʿâr
Ki meʾâli ola irşada medâr
Âb-ı hikmetle bulur neşv ü nemâ
Gülşen-i şiʿr ü riyâz-ı inşâ.[98]

---

96 Abdullah Nâzik, Nâzik Divânı, Milli Ktb.M.F.A 1007, Yk.35a

97 Mehmet Aydın, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi ,İst.1990, C.14., s.121

98 Nâbî,, a.g.e, s.152

Taşlıcalı Yahya ise naât, tevhid veya Allahın hikmetini açıklayan ve Allahın kudretini tarif ve tavsif eden şiirin arş kadar yüksek bir mertebede olduğunu açıkca ifade eder:

Olur ol şi'r heman 'arş-liķâ
Ola ya na't ü ya tevḥid-i ḫudâ
Ḥikmet-i Ḥaķķı ķıla ḫalķa beyân
Ķudretu'llahı ide vaṣf u beyân[99]

Cemalî ise bu hususta daha açık ve kesin bir ifade kullanır. O, ilahiyat ve yol gösterici hikmet olmayan şiirleri şiirden bile saymaz.

Naẓm aña dirler ki ilahiyât ola
Ḥikmetile nuṣḥiçün ebyât ola
Ḥamd u tevḥid olsa vü medḥ-i resûl
Ta'n idendür aña maẓmûm u fużûl[100]

Klâsik şiirimizin bir tefekkür ve düşünce yönü vardır. Bu yönüyle şiirde hayat, ölüm ve insanın işlendiği ve cemiyetin çeşitli problemlerinin dile getirildiği görülmektedir. Bütün bunlar bizi dîvân şiirinde sosyal faaide prensibinin esas tutulduğu neticesine götürür.

b. His : His divan şiirinin iç örgüsünü oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Şiirde hissîliği oluşturan hayâldir. Hayâl ise en büyük gücünü kelimelerden

---

99 Taşlıcalı Yahya, Gencine-i Râz, Bağdatlı Vehbi(Süleymaniye Kütb.) 1700, M.F.A. No:H.87, Yk.83a.

100 Cemâlî, Miftahu'l-Ferec, İst. Ünv.Ktb. Ty.2331, Yk.31b

alır. Çünkü kelime ve kelime gruplarının çağrışımlarla insanda bir çok heyecanlar doğuracak sihirli bir yönü vardır. Bu güç kelimelerin aslında olduğu gibi, "muḫayyile ve mütefekkire" gücüyle kelimelerin yanyana getirilmesiyle de elde edilebilir.[101]

Teşbih ve mecaz bunun ilk merhalesidir. Kelimeler istiareler haline geldikçe derinleşir, yeni yeni çağrışımlar kazanır.[102] Tabiî hadiseleri herkesin bildiğinden farklı bir sebebe bağlamak olan "hüsn-i taʿlil" sanatı da şiirde yoğun bir his atmosferini oluşturur.

Söz sanatlarının şiirde his ve heyecan unsurlarını oluşturmada nasıl bir görev yüklendiklerini Molla Cami gelin süsleme mazmununu kullanarak şöyle ifade eder: "Hayâl güzelin yüzündeki ben gibi şiire bir cazibe kazandırır. Teşbih düzgünü ile ay gibi yanaklarına cilve vererek yüzlerce yoldan çıkmış aşıkın aklını götürür. İham sanatıyla gözlere gözlük takar vehim ve hayâl derneğine fitne salar. Çehresini mecâz kâkülleriyle örterek perde arkasından hakikatler besler.."[103]

Bütün bunlarla yapılmak istenen şey eşyayı duyulara hitap eden yönleriyle göstermektir. Eşyanın, objektif bir gözle kavranmasından ziyade, alışmışın dışında yepyeni çağrışımlar uyandıran yönleriyle ele alınması önemlidir. Bu ise insanın his dünyasında daha büyük yankılar uyandırır.

---

101 Haşmet Senedü ş-Şufara, İst.1287, s.40

102 Beşir Ayvazoğlu, İslam Estetiği ve İnsan, İst.1989, s.139

103 Molla Camî, a.g.e., s.205

Klâsik döneme ait kaynaklarımızın ifadesiyle bu hayâl unsurları insanda bazen "kabz" denen gerginlik bazen de "bast" denen ferahlık halleri doğurur.[104] Bu haller ise sevinç, ihtiras, öfke, şehvet, ümit, nefret, korku ve cesaret gibi hisleri netice verir.

Şiirin bir tarifini verirken, hayâl unsurlarından bir araya getirilmiş sözdür diyen Âşık Çelebi, bu tür bir sözün dinleyicide ya çekici ya da itici bir etki bıraktığını belirtir.[105]

Mevzu'atul-Ulûmda ise eşyanın aslî şekli ve tabiatinden tecrid edilerek ele alınmasının, gerçekci bir göz ile kavranmasımdan daha çok etkileyici olacağı söylenmektedir. "bab-ı iḳdam ve iḥcamdan nefsin kelâm-ı taḫyiliyeye muṭavaatı kelâm-ı taṣdiḳiyeye muṭavaatından ziyadedir."[106]

Şiiri "hayâl-i mahz" olarak ele alan Sûfizade Mehmet Tevfik de bunun insan tabiatinde daha etkileyici olduğunu, hafızayı uyardığını idrak kuvvetini ikaz ettiğini, iç alemi ıslah ederek perişan gönlü bir düzene soktuğunu söyler.[107]

Şu halde bütün manevi sanatlarla güç kazanan hayâl unsurlarının divân şiirinde duygu bakımından bir yoğunluk oluşturdukları görülmektedir. Şiirdeki çekiciliğin, insan duyguları üzerinde meydana getirdiği etkinin de bundan kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim Necatî Bey bunu şöyle ifade eder:

---

104 Taşköprüzade, a.g.e., s.245

105 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.8a

106 Taşköprüzade, a.g.e., s.244

107 Sûfizade M.Tevfik, a.g.e., s.2

Bildün Necâtî şi'rüne şöhret viren nedür
Rengin hayâl ü şive ile hûb edasıdır.[108]

c. Sırrîlik : Divân şairlerine göre şiir gizli hazinelerin kapılarını açmaktır. Aslında şiir bu kapıların anahtarıdır. Çünkü kainatın yaradılışında gizli olan ilahî sırları bulup çıkarmak şiirin görevidir. Bu haliyle şiir gaybî hakikatleri dile getiren bir tercümandır. Nitekim Hz.peygamber "Arşın altında Allahın bir çok gizli hazineleri vardır, onların anahtarları şairlerin dilleridir"[109] derken bu manaya işaret etmiştir.

Tezkire yazarlarımız ve çoğu şairler bu hadisten aldıkları cesaret ile şiire kudsî bir hüviyet kazandırırlar. Onlara göre şâir sözü "miftâḥ-ı ḫizâne-i ḳuds ve miṣbâḥ-ı kâşâne-i üns" dür.[110] Şâirler "lisân-ı gayb" a tercüman olup melekler gibi arşta mekan tutarlar. Nübüvvet çeşmesinin "ayağı" hikmet pınarının başı da onlardır.[111]

Bu derece yüksek makama sahip olan şairler iki alemin hazinelerini söze geçirirler. Bu hazinelerin hususi anahtarı şairlerin dili altındadır. Onlar arşın bülbülleridir. Bundan dolayı da gerçekleri idrak eden "hükemâ" incelikleri kavrayan "evliya" şiire ilham şaire de "emirü'l-kelâm" demişlerdir.[112]

---

108 A.N.Tarlan, a.g.e., s.XXIV

109 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.12a

110 Necatî Bey, a.g.e., s.4; Sehî, a.g.e., s.3

111 Lamiî, a.g.e., s.12

112 Latifî, a.g.e., s.6

Yine şâirlerin peygamberlik mertebesine yanaştıklarını ve hemen peygamberden sonra geldiklerini söyleyen Latifî Mevlânâ'nın şiir için "semere-i velâyet ve alâmet-i keşf ü kerâmet" dediğini nakleder.[113]

"Şairlerin kalpleri Rahmanın hazineleridir"[114] hadisinin de ifade ettiği gibi, ilahî ilham ve feyz nesimi esince gönül denizinden düşünce dalgalarıyla irfan cevherleri ve mana incileri kenara gelir. Böylece şairlerin kalpleri ilahî sırların hazinesi olur.[115]

Dikkat edilirse verilen bütün örneklerde şiire, ilham; ve gayb alemindeki sırları dile getiren şaire ise "söz emiri" "gaybın tercumanı" veya "arşın bülbülü" gibi sıfatlar yakıştırılmıştır.[116]

Bu noktanın daha iyi anlaşılabilmesi için tasavvufun iyi bilinmesi gerekir. Çünkü divân şiirinin ilham kaynağı genelde tasavvuftur. Divan şiirindeki sırrîlik aslında buradan kaynaklanmaktadır. Zaten sûfi olsun olmasın bütün şairlerimiz tasavvuf düşünce ve sisteminden az çok etkilenmişlerdir. Özellikle "vahdet-i vücûd" nazariyesi şairlerimizce sık sık dile getirilmiştir.

Tasavvuf düşünce sistemini genel hatlarıyla şöyle hülasa etmek mümkündür:

---

113 a.g.e., s.6

114 Haşmet, a.g.e., s.64; Latifi, a.g.e., s.5

115 Latifi, a.g.e., s.5; Sehî, a.g.e., s.3

116 a.g.e., s.6

Hakikat adı verilen Allah ezelden beri var olan ve var olmaya devam eden tek mutlak varlıktır. Diğer bütün varlıklar onun çeşitli akis ve tecellilerinden ibarettir.

Ezelde sadece o vardı, başka hiç bir şey yoktu. Kendi sonsuz güzelliği ve noksansız olgunluğuyla başbaşa idi. Ne onu sevecek bir kalb ne de onu hayranlıkla seyredecek bir göz vardı.

Halbuki güzelliğin en ayırıcı vasfı kendini gösterme arzusudur. Güzellik gizli ve örtülü kalmaya razı olamaz. Mutlaka kendini görmek ve göstermek ister. İşte bundan dolayı O sonsuz güzellik ve kusursuz mükemmellilik kendini takdir edici, hayranlıkla seyredici nazarlara göstermek için kâinatı yarattı. Sûfilerin dillerinden düşürmedikleri kudsî hadis olduğu söylenen şu söz bunu açıkca ifade etmektedir. "Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye mahlukatı yarattım"[117]

Herşey zıddıyla bilinebilir. Halbuki mutlak varlığın ve mutlak güzelliğin zıddı yoktu. Öyleyse hiçlik geçici olarak sadece bu maksad için bir hayâl olarak tasavvur edilmeliydi. İşte geçici olarak tasavvur edilen bu hayâlî hiçlik mutlak varlık ile birbirine mukâbil gelince, onda bir akis meydana geldi. Bu akis gerçekte vucudu olmayıp, sadece Allahın yokluk aynasında yansıyan bir görüntüsünden ibarettir. Aslî bir varlığa sahip değildir. Vücûd ve devamı Onun varlığına bağlıdır.

---

117 E.J.W. Gibb, A History of Ottoman Poetry, London, 1900, s.16-17

Ancak bu mahlûkat içinde insan ayrı özelliklere sahiptir. İnsan kainatın özü ve özeti durumundadır. Kâinatta ne varsa küçük bir numunesi insanda da vardır. Kâinatta tecelli eden bütün isim ve sıfatlar küçük bir nisbette insanda da tecelli etmiştir.

Sûfiler genelde bunu bir ayna misaliyle izah ederler: Aynaya baktığımızda aynada kendi aksimizi gördüğümüz gibi bu görüntünün gözbebeğinde de bize ait ikinci bir küçük aksini görürüz. Aynadaki akis kâinâtı temsil eder. İnsan ise kâinât içinde göz gibidir. Gözbebeğinde görünen küçük görüntü ise insandaki ilahi cevheri sembolize eder[118]

Klasik şiirimizde sıkça kullanılan bu mazmun en mükemmel ifadesini Şeyh Galibin şu beytinde bulur:

Hoşça bak zatına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dide-i ekvân olan âdemsin sen[119]

Nâzik divânının dibacesinde, bir anlamı da "gözbebeği" olan "merdüm" ve "insan" kelimeleri kullanılarak bu mana şöyle ifade edilir. "...âdem-i hakikiye hilâfet itâ olundukda insan ve merdüm tesmiye olundu.."[120]

Yeryüzünün halifesi olan insan aslında iki yönlü bir varlıktır. Biri yokluk unsurlarından oluşan şu alemin bir parçası bulunan insan, diğeri ise ilahi cevheri taşıyan insan. Ten hiçlik unsurlarının temsilcisidir. Can ise insandaki ilahî cevheri

---

118 E.J.W. Gibb, a.g.e., s.18-19

119 Ali Alparslan, Şeyh Gâlip, Ankara, 1988, s.48

120 Abdullah Nâzik, a.g.e., Yk.36a

temsil etmektedir. Ahzap suresinin 72.ayetinde ifade edilen dağ ve göklerin tahammülünden kaçındıkları ve insanın kabul ettiği ilahî emanet budur.[121]

İşte bu yönüyle insan, kopup geldiği ilahî menşe ve kaynağı bilir. Farkında olsun veya olmasın oraya karşı daima bir hasret duyar. Ayrı düştüğü o ilahi asla dönmek için çırpınıp durur. Mevlânâ, mesnevisinin başında, o asıldan kopuşu oraya karşı duyulan hasreti ve oranın ayrılığından dolayı ağlayıp inlemeyi ve bu kanlı yolculuğu bir ney temsiliyle anlatır.[122] Kişi oraya doğru gitmeye çalıştıkça kendisindeki ve alemdeki hiçlik unsurları onu yolundan alıkor. Halbuki o aslî vatanına varmadıkça huzur bulamaz. İşte insanın aslî vazifesi bu yokluk ve şer unsurlarından arınarak o ilahî asla vasıl olmaktır. Bu buluşma tam manasıyla ölümden sonra gerçekleşecektir. Fakat belli bir ölçüde bu dünyadada mümkündür.[123]

İnsanda hiçliği temsil eden benliği eritip, ilahî benliği hakim kılarak vuslatı gerçekleştirecek biricik yol aşktır. Hiçlik unsurları ancak aşk ateşiyle eritilebilir.

Bu aşkın ilk basamağı da insan sevgisidir. Çünkü mutlak cemâlin en mükemmel aynası insandır. İlahî cemali bir nebze ancak onunla tanıyabilir ve anlıyabiliriz.

---

121 K.Kerim el-Ahzab suresi, 33/72

122 Tahiru'l-Mevlevî, Şerh-i Mesnevi, İst., s.49-73

123 E.J.W.Gibb, a.g.e., s.20

Fakat asıl maksat o olmamalıdır. O sadece ilahî aşka ulaşmak için bir köprüdür. "Aşk-ı hakikî"ye erişmek ancak "aşk-ı mecazi"den geçmekle mümkün olur. Çünkü "mecâz hakikate" ulaştıran bir köprüdür."[124]

Bundan dolayı sufiler yüz güzelliğine fazlasıyla önem vermişlerdir. Bu mecaz köprüsü üzerinde fazla oyalanmamak gerekir. Yoksa kişi bu köprüyü aşıp hakikate ulaşamaz. Bu tehlikeli köprü bir an önce asılıp hakikî aşk ile yüzyüze gelinmelidir. Köprü geçilince artık hiçlik ortadan kalkar, herşeyde ve heryerde ilahî güzellik görünür. Artık vuslat gerçekleşmiş ve ruh aslî vatanına kavuşmanın rahatlığını tatmaktadır. Mevlanâ bu durumu "gönül kuşum durmadan çırpınıyordu, aslî vatanını görünce sakinleşti"[125] beytiyle ifade eder.

İşte insanlık dramının perde arkası bundan ibarettir. Bütün sevgiler hasretler ağlamalar, aşktan ve maşûktan şikayetler hep bunun içindir. Fakat insanlar ayrı ayrı yaratılışa sahiptir. Herkes o mutlak güzelliğe ve aslî vatana yönelmiştir. Kimi bu yolculuğun şuurundadır bilerek gidiyor, kimi de şuurunda değildir. Kimisi zıtlıklar alemi olan bu mecazî güzelliklere takılır kalır. Kimi hakikate ulaşır.[126] Fakat bu yolculuğa iştirak etmeyen hiç bir fert yoktur.

Meselâ, bu dünyada bir insana aşık olan kimse bilsin veya bilmesin aslında vurulduğu güzellik ilahî güzelliktir. Onun varlıklarda ve insanlardaki akisleridir.[127]

---

124 E.J.W. Gibb, a.g.e., s.21

125 F. Köprülü,Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ank.1976.s.152

126 Abdullah Nâzik, a.g.e.,Yk.35b

127 N. S. Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst.1987, s.122

İşte bu hüsün ve cemâl ârif ile Hak arasında bir surettir. Şüphesiz mana ehli surette kalmayıp her güzelin güzelliğinde Hakkın didarının parıltısını ve mutlak güzelliğin sırrını seyreder. Çünkü ayet "her nereye dönerseniz Allahın yüzü oradadır"[128] derken bu manaya işaret eder. Böylece nakşında nakkaş, eserinde müessir görülmüş olur.[129]

Şu alemde herkesin gerçek sevgilisi odur. Ancak irfan sahipleri, bu güzellerin güzelliklerinin, aynadaki suret gibi ariyet olduğunu ve onun cemalinin aksi olduğunu anlarlar:

Odur alemde mahbûb-ı hakikî
Bilir anı ki irfânî-sıfattır
Cemâli mazharıdır hüsn-i hübân
Cemâl ayinelerde âriyettir.[130]

Şu halde, şairler kainatın yaratıcısı Allah'ın sıfatlarını saymakta ve kâinâttaki güzelliklerin sırlarını anlatmaktadırlar diyen Latifî meseleye şöyle bir açıklama getirir. Gerçi şairler görünüşte hep kadın güzelliği ile ilgili unsurlardan bahsediyorlar gibi görünüyorsa da aslında onların hepsi Allaha övgülerdir. Meselâ, bir kimse çok güzel bir cami yapsa, o çeşit çeşit sanatlarla süslenmiş camiyi seyredenler o camiyi beğenip övseler, o takdir ve övgüler binaya değil binayı yapan ustaya aittir. Öyle de herkesin istidadına göre bir alışı, kabiliyetine göre bir varışı

---

128 Latifi, a.g.e., s.11(bkz.K-Kerim, el-Bakara, 2/115)

129 a.g.e., s.11

130 a.g.e., s.11-12

vardır. Eğer şairlerin hakikat dolu, mecaz suretine bürünmüş şiirlerinde def, ney, ma'şûk ve mey manalarını ifade eden ibare ve istiareler gelirse, dış görünüşüne aldanıp şarap ve güzelliklerden bahsediyor zannedilmesin. Çünkü sûfilerin lisanında her lafzın bir manası ve her ismin bir müsemmâsı ve her sözün bir yorumu vardır.[131]

İşte sûfi şairler bu manevi yolculuk esnasında gördükleri hakikatleri, öğrendikleri ilahî bilgi ve sırları mecaz ve teşbihler arkasına gizlemişler. Çünkü bunları herkes anlayamazdı. Zaten bir çoğu ilk bakışta sünnî itikada ters düşmekteydi. Öyleyse, K-Kerimde Allahın zat ve sıfatına ait meseleler teşbih ile ifade edildiği gibi, bunların da mecaz ve teşbihli bir anlatım yolunu tutması zarûrî görünmekte idi.

Bundan dolayı ilk sûfi şairler kendi zamanlarındaki aşk ve şarap ozanlarının kullandıkları kelimeleri alıp mistik bir mana taşıyan terimlere çevirerek bir çeşit sembolik bir dil meydana getirdiler. Artık şarap ilahî aşkı, sâkî mürşidi meyhane tekkeyi maşûk Allahı, âşık ise insanı ifade eden birer sembol olarak kullanılıyordu.[132]

Böylece kelimeleri çağrışımlarla zenginleştirmek ve müphemleştirmek suretiyle oldukça sırrî bir derinlik elde edilmiş ve aşkı telkine müsait bir ifade tarzı ortaya konmuştur.[133] Zaten ilahi aşkı ve bu yolun hikmet ve sırlarını dile

---

131 a.g.e., s.11-12

132 E.J.W. Gibb, a.g.e., s.24

133 B.Ayvazoğlu, a.g.e., s.132

getirmenin en kestirme yolu şiirdir. Çünkü her şiirde daima "lisanü'l-ġayb" dan bir nebze bulunur. Ve "lisanü'l-ġayb" kaideden münezzehtir. Belli bir kaideye hapsolunsa "lisanü'l-gayb olmaz".[134]

İşte bu gaybi sırları ifade edebilmek için mecaz, teşbih ve istiarelerle elde edilen bu sembolik dil şiire bir sırrîlik kazandırmıştır. Bir beyit içinde sembollerin kazandığı yeni tedailer şiire öyle bir yoğunluk kazandırır ki, bir beyitte pek çok manaları ifade etmek mümkün olur. Bazen öyle gizlilik perdesine bürünerek iç içe kompozisyonlar oluşturur ki bu şiiri oluşturan kültürü tanımayan birisinin anlaması imkansızdır.

Tasavvuf çevresinde oluşan bu hayâl sistemi ve semboller zamanla sûfi şairlerden başka dini ve lâdini şiir yazan herkes tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

2- Şiirin Dış Örgüsü

Şairlerimiz genelde bir geline bezettikleri manayı en güzel bir şekilde bezeyip gözlere göstermeye önem vermişler. Bu dış tezyinatın bedene uygun olmasına ve beden ile elbisenin bir tenasüp içinde bulunmasına dikkat etmişlerdir.

Nitekim şiirin tarifi yapılırken kaynakların "eski hükemâ" dedikleri filozoflar bir yana, bu dış tezyinatın şiirde aslî unsur olduğunu söylemiyen yok gibidir. Hatta Â.Çelebinin "genel kanaate göre şiirde arananan sadece vezin ve kâfiyedir".[135]

---

134 Abdullah Nâzik, a.g.e., Yk.35b

135 Âşık Çelebi, a.g.e, Yk.8a

demiş olması da divân şiirinde bunlara verilen önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Divân şiirinde bu dış tezyinat, vezin kâfiye ve şekille ilgili lafzî sanatlarla elde edilirdi.

a. Vezin : Şiirde ahenk ve mûsikî çok eski devirlerden beri aranan şeylerdir. Zaten ilim adamlarına göre şiir başta mûsikî ve raks ile başlar. Şiir rakstan ayrıldıktan sonra mûsikî ile bağlılığını uzun zaman devam ettirmiştir.(136) Bu yakınlığın hâlâ devam ettiği söylenebilir.

Bu Türk şiirinde olduğu gibi başka milletlerin şiirlerinde de böyledir. Hatta zamanımızda bile şiirde herşeyden önce önemli olan kelimelerin bir mana ifade etmesi değil, cümle içinde oluşturdukları ahenk ve musikidir diyerek, şiiri sadece mûsikî kabul edenler vardır.(137)

Sınırlı bir mecaz sistemi içinde yeni ve orjinal şeyleri söylemek çok zor olduğundan, dîvân şairinin gayelerinden biri de hiç olmazsa daha önce söylenmişi çok daha güzel söylemektir. Bunun için de, divan şiirinde mûsikîleşmeye doğru güçlü bir eğilim görülür. Şâir kelimeleri büyük bir titizlikle seçer, bestecinin sesleri kullanışı gibi o da kelimelerin melodik değerlerini kullanarak şiirde musikiyi elde eder.(138)

Divân şiirinde mûsikînin en büyük kaynağı kelimelerin ahengiyle beraber arûz kalıplarının düzeni içerisinde yanyana gelmesiyle elde edilen ritimdir. Eski

---

136 F.Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ank.1966, s.52

137 B.Ayvazoğlu, a.g.e., s.281

138 a.g.e., s.147

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
GENEL KÜTÜPHANESİ

kaynaklarımızda vezinsiz şiirin olamıyacağının ısrarla tekrarlanmasının sebebi bu olmalı. Çünkü vezin olmadığı taktirde kulak zevkinin eksik olacağı özellikle belirtilir. Hatta arûzdaki bahirlerin musikîdeki makamları karşıladağını ve bundan dolayı da musikîdeki vurguları ifade eden "iḳā" kelimesinin takti manasında kullanıldığını söyleyen Taşköprülüzâde, arûzun musiki ilminin bir bölümü olarak kabul edilebileceğini kaydeder.[139]

Vezin "harekeli ve harekesiz" harflerin belli kalıplar dahilinde birbirine uygun bir şekilde yan yana dizilmesinden ibarettir. Fakat bu diziliş kulak zevkini oluşturacak bir şekilde olmalıdır.[140] Böylece dinleyici de sevinç ve neşeyi artırıcı bir rol oynayan bu ritimli sözler rûhlar üzerinde daha etkileyici ve yönlendirici olacaktır.[141]

Ancak bu veznin "vezn-i ʿarabî" dedikleri arûz vezni olması da bir zaruret gibi görünmektedir. Çünkü şiirdeki vezinden bahseden bütün kaynaklar "vezn-i arabî" kaydını koymayı ihmal etmemişlerdir.[142] Bundan dolayı divan şairleri arûzdan başka bir vezin kullanmadıkları gibi, hece vezniyle yazanlara da küçümser bir gözle bakmışlardır.[143]

---

139 Taşköprülüzâde, a.g.e., s.243

140 a.g.e., s.245

141 a.g.e., s.243

142 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.8a; Taşköprülüzade, a.g.e., s.242

143 F.Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ank.1966, s.203

Ayrıca kullanılacak vezinlerin Türk diline uygun, hafif ve kolay vezinler olması aranan bir hususiyettir.[144]

b. Kâfiye : Beyitlerin sonundaki uyumdan ibaret olan kâfiye eski alfabenin özelliklerinden kaynaklanan bir göz estetiğini sağladığı gibi, kulağa hitap eden ses özelliği bakımından da önemli bir yer tutar.

Kâfiyeyi mana gelinin eteklerinin süsüne ve redifi de ayaklarını süsleyen halhallere benzeten Molla Camî onu aslında hem göz hem de kulak zevkinin unsurları olarak nazara verir.[145]

Mevzu'atü'l-Ulum'da kâfiyenin "tab'-ı selimin" tiksinmeyeceği bir tenâsüb ve letafette olması istenir[146] ve aksi takdirde kulak zevki eksik olur[147] denilerek kâfiyede ses özelliğinin önemi vurgulanır.

Klâsik edebiyatımızda kâfiyesiz manzume şiirden sayılmaz. Hatta şiirde sadece kâfiyenin bulunmasını yeterli görenler bile vardır.[148]

Â.Çelebiye göre kâfiye nar taneleri gibi düzgün olmalı. Yamalı bohça gibi rengareng değil de mercan tesbihin taneleri gibi hep aynı ayarda bulunmalıdır.[149] Şiirde bilinen ve herkesin aşina olduğu bir kâfiye tarzının kullanılması

---

144 Mercimek Ahmet, a.g.e., s.74

145 Molla Camî, a.g.e, s.205

146 Taşköprülüzade, a.g.e, s.248

147 a.g.e., s.244

148 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.8a

149 a.g.e., Yk.8a

gerekir. Yoksa söylenmemiş kâfiyedir diye bilinmeyen bir kâfiyeyi kullanmak şiirin değerini düşüren bir kusurdur.[150]

Anlaşılan bir şiirin mükemmel olması için kelimelerin plastik ve melodik değerleri kullanılarak göze ve kulağa hoş gelen bir ahenk teşkil edilmelidir. Bu ise cinas, kalb, aks, iştikak, redif ve kâfiye gibi tüm lafzi sanatların ustalıkla işlenmesine bağlıdır.

D-Şiir Söylemenin Sebepleri :

Klasik şairlerimiz zaman zaman niçin şiir söylediklerini açıklamışlardır. Bu sebebler bazen maddi bir menfaat bazen de dini bir gâye olabiliyor. Genelde şiir yazmada sosyal faide prensibi geçerlidir. Ancak bütün bunlardan ayrı olarak, güzellik karşısında duyulan hayranlık da şiir söylenmesine sebeb olabiliyor. Bu tür şiirler insanda sadece estetik ve sanat gayesiyle söylendiği hissini uyandırıyor. Çeşitli kaynaklarda tesbit edebildiğmiz sebepleri şöyle sıralamak mümkündür.

1. Güzellik Karşısında Duyulan Hayranlık:

Divân şâirinin şiir söylemesinin bir sebebi belki de en başta gelen sebebi güzellik karşısında duyulan hayranlıktır. Aslında güzelliğe hayranlık insanın yaratılışında vardır. Çünkü insan mutlak cemalin en güzel aynasıdır ve o cemale karşı şiddetli bir aşk duymaktadır. Zaten o güzelliği takdir edip sevecek yaratılışta olan başka bir mahluk da yoktur.

---

150 Mercimek Ahmet, a.g.e., s.73

Aşk ile hüsün aslında tek bir şeyin iki farklı görüntüsüdür. Daima aralarında sıkı bir bağ vardır. Gerçekte aşk hüsnün kendi aslına duyduğu ilgidir. Bu nedenle güzelliğe hayran olmak hiç bir sebebe bağlı değildir. O zatında sevilir.

Zira izzet perdesinde tecelli eden mutlak cemal sadece insanın gözüne ilişmiş ve o hüsünden bir parıltı insanın kalbine düşmüştü. Bu parıltıya aşk adı verildi. İşte aşk ile hüsün arasındaki ilgi ta o günden başlar.[151]

Nâzik'ın mutasavvıfların bu konudaki bakış açılarını veren bu görüşü hemen hemen bütün şairlerimiz tarafından kabül görmüş gibidir.

Latifî ise meseleyi daha açık bir ifade ile dile getirir. Allah, kudretiyle bir avuç toprağa kendi eşsiz cemâlinin parıltısından öyle bir güzellik ve letâfet verir ki, niceler aşk yolunda canından geçip visal hasretiyle kan ağlar ve tuti dilli şairler gazeller söylemeye başlar. Bu şairler bu dilberlerin güzelliklerini tasvir ederek divânlar doldururlar.[152]

Yine Latifî, tezkiresinde kendisinden bahsederken, daha çocuk denecek yaşta iken, şiir sanatı hakkında hiçbir bilgisi olmadığı halde muhabbet aleminde sevgilinin aşkının, şiiri kendisine armağan ettiğini ve elinde olmaksızın aşk ve muhabbetin kendisine güzel gazeller söylettiğini kaydeder.[153]

Bu şekilde şiir söylemelerini güzelliğe bağlayan bir çok şairimiz vardır. Mesela yaratılışında şiir sevgisi olduğunu söyleyen Fuzûlî, güzeller arasına

---

151 Abdullah Nâzik, a.g.e. Yk.35b

152 Latifî, a.g.e., s.4

153 a.g.e., s.298

düşünce gül bahçesine giren bülbül gibi şiir söylemeye başladığını[154] bir güzelin teşvikiyle Türkçe divanını tertib ettiğini [155] ve bir Acem dilberinin kendisinden şiir istediğini, fakat Arapça ve Türkçe bilmediğinden dolayı 'bunlar benim dilimden değil, bana ciğer sızlatan aşıkâne Farsça gazeller gerekir" demesi üzerine Farsça divânını tertip ettiğini kaydeder.[156]

Divân edebiyatının son temsilcilerinden olan İzzet Molla da, güzellerin anber kokulu benlerine ve kaşlarına hayran olarak, dilberlerin güzellik bahçelerinde destan okuduğunu ifade etmekle, şiir söylemesinin bir sebebinin de güzellik olduğunu belirtir.[157]

Dikkat edilirse hem fuzûlî'de hem de Latifî'de güzellik karşısında gazel söylendiği ifade edilmektedir.

Çünkü âşıkâne duyguları ifade etmenin en uygun tarzı gazeldir. Bu nedenle gazel divân şâirlerince en çok sevilen ve kullanılan bir nazım türü olmuştur. "Çünkü gazel âşıkın, gönül derdini maşûka açması ve maşûkun hâlini âşıka bildirmesidir"[158] diyen Fuzûlî Türkçe divânının dibaçesinde gazelin hüner bahçesinin gülü olduğunu, şâirin kudretini gösterenin gazel olduğunu, ve gazel

---

154 Fuzûli, Külliyat-ı Divân-ı Fuzûlî, İst.1315, s.4

155 a.g.e., s.5

156 Fuzûli, Farça Divanı (Yay.Hasibe Mazıoğlu) Ank.1962.s.12

157 Tahir Özgür, "Türkçe Divan Dibaçelerine Dair" Türk Dünyası Araştırmaları, 67.Ağustos, 90, s.63

158 Fuzûli, Farça Divânı, Ank.1962, s.9

ceylanının avlanmasının hiç de kolay olmadığını, nazmın şöhretini artırmanın gazel olduğunu söyler.[159]

2. Şairane Bir Tabiatın Zorlaması :

Kaynaklarda şiir söylemenin sebeblerinden birini de şâirâne bir tabiatın zorlamasıyla içten gelen bir arzu olduğu kaydedilir. Bu şekilde şiir söyleyen şâirler hakkında tezkirelerde genellikle "galebe-i şevk, lutf-ı tab iktizâsı bî-ihtiyâr şiir dimek" gibi ifadeler kullanılır.[160]

Farsça divânının dibâçesinde şiire nasıl başladığını anlatan Fuzûlî, daha çocuk denecek yaşta yaratılışındaki şâirlik istidadı ve coşkunun tahrikiyle şiir söyleme arzusunun zaman zaman kendisini yokladığını söylemesi bu tarzın açık bir ifadesidir.[161]

3. Huzur Arayışı :

Şâirler bazen iç alemlerinde meydana gelen rûhî geriliminden kurtulmak maksadıyla şiir söyleyip okumuşlar; böylece gönüllerini gam ve kader pasından temizlemiş, neşe ve surûr ile cilalamışlardır. Bu durum genelde "teşhiz-i hatır ve tenşit-i havatır için şiir söylemek" tarzında ifade edilir.[162]

---

159 Fuzûli, Külliyât-ı Divân-ı Fuzûlî, İst.1315, s.4

160 Harun Tolasa, 16 Y.Y.da Edebiyat Araştırma ve Eleştirileri, İzmir, 1983, s.301

161 Fuzûlî, Farsça Divanı, Ank.1962, s.4

162 Harun Tolasa, a.g.e., s.301

Nitekim Fuzûlî şiirin pratik faidelerini sayarken aynı eğilimin açığa vurulduğu görülür: "şiir söyliyenin gönlü, para harcamanın üzüntüsünü ve mal kaybetmenin acısını duymaksızın türlü türlü ferah ve zevklere kavuşur"[163]

Bu başlık altında mütalaa edilmesi gereken bir durum da şâirlerin günlük hayatın; monoton bir meşguluyetin sıkıcı ve bunaltıcı atmosferinden kurtulmak için şiire sığınmalarıdır. Bu yönüyle şiir gerçekler dünyasından bir kaçıştır. Artık şâir orada kendisine apayrı bir hayâl dünyası kurar ve orada huzur bulmaya çalışır.

Meselâ, Âşık Çelebi Sultan Bâyezid'den bahsederken "...kendileri dahi işğâl-ı saltanattan kelâl ve amâl-i memleketten melâl geldikçe hulle-i rifat-i saltanattan vadi-i şi're tenezzül ederdi"[164] der

Böylece sanatkâr, şiirde kendisi için yep yeni bir dünya kurmuştur. Realitede bir çok resmi kaide ve kurallarla hayatı sınırlandırılmış ve sadece saygı ve itibar gören bir sultan, şiir dünyasında sevgili karşışında yalvaran zavallı bir âşık ve yârin köyünde dilenci olmakla övünen bin mecnûndur artık[165] Bu durum şâirin dur durak bilmeyen günlük hayatın dayanılmaz gerçeklerinden, şiirin hayâli dünyasına bir sığınmasıdır.

---

163 Fuzûlî, Farça Divânı, Ank.1962, s.6

164 Harun Talasa, a.g.e., s.301

165 Âşık Çelebi, a.g.e. Yk.17b

Yine ilmin çeşitli girift problemleri arasında zihnen yorgun düşen ilim adamaları da şiirde rahatlatıcı ve dinlendirici bir ortam bulurlar.[166] Aslında doğrudan şiirle ilgileri olmayan bir çok İslam hukukcusunun, tefsir ve hadis alimlerinin az da olsa şiir söylemiş olmalarının sebebinin böyle bir ihtiyaçtan kaynaklandığı düşünülebilir.

Mahiyet itibarıyle aynı olmamakla beraber bu maksattla şiir söylenmesi sûfi şâirler arasında da yaygındır. Bu konuda Â.Çelebi ; İnsanî kuruntulardan kurtulup nefsin kötü arzularından sıyrılan ve ilahî cezbeye kapılarak manevî hallere dalan tecrit ve uzlet erbabı velileri, "ancak şiir vasıtasıyla normal beşerî hallerine döndüklerini ve orada gördükleri dile getirilmesi zor halleri ancak şiir diliyle ifade ettiklerini kaydeder.[167] Şu halde sûfi şairler mazhar oldukları halleri ifade edememenin verdiği sıkıntıdan kurtulmak için şiire sığındıkları söylenebilir. Şiir onlar için psikolojik bir boşalma imkanını sağlamış oluyor.

Bir diğer durum ise onların şu fâni ve sınırlı dünyanın sıkıcı kayıtlarıyla bağlı olduklarını hissettiklerinde, yani "âlem-i takayyüd"de şiir söylemeleridir. Hz.peygamberin dünyevi meşgalelerden sıkıldığında "bizi rahatlandır yâ Bilâl" diye ezan okumasını istemesi gibi pek çok şâir dünyanın sıkıcı kayıtlarından, şiirin huzurlu dünyasına sığınarak ruh ve kalplerini dinlendirirler.[168]

---

166 a.g.e. Yk.17b

167 Âşık Çelebi, a.g.e. Yk.17b

168 a.g.e. Yk.18a

Lamî'ye göre mutasavvıf şâirlerin tecerrüd aleminde manevi feyizlerin yakıcı tecellileri karşısında bunaldıklarında şiir söylemeleri ise Hz.peygamberin vahyin manevî ağırlığı altında ezilirken o halden kurtulmak için beşeri konuşmalardan yardım isteyerek Hz.Aişeye konuş ya Aişe! yoksa helak olacağım" demesi gibidir.(169)

Bir önceki halde şiir takayyûd aleminden kaçmak için bir vesiledir. Adeta cezbe ve şevk alemine geçiş için bir basamak vazifesini görüyor. Burada ise o alemden bu aleme dönüş için bir vasitadır. Tasavvuf şiirinde bu durum daha yaygındır. Bir çok sûfî şâirin şeriatin zahirine ters düşen iddia ve sözleri bu manada yorumlanmıştır.

Meselâ, Kemâlî Hucendî, "benim şiirlerimdeki bir tekellüfler" konuş yâ Aişe" makamındadır, demiştir. Yanı kişi cezbe ve gaybî parıltılarla beraber mana ve tecellilerden kendinden geçip ibadet etmekten geri kalmamak için şiir okuyarak o halden kurtulur.(170)

4. İsmin Bekâsı :

Ebediyet arzusu bütün insanlarda ortak olan bir özelliktir. Onun için insanlar hayatlarının hep devam etmesini arzu ederler. Ancak şu dünyada bu mümkün olmadığından, kalıcı eserler bırakarak isimlerini ebedileştirmek isterler. Bu arzunun divân şairinde daha çok şiir söylemek ve divân tertip etmek şeklinde

---

169 Lamiî, a.g.e., s.2

170 a.g.e., s.28

ortaya çıktığını görüyoruz. Bir çok divânların tertip sebeblerinden biri de "ismin ibkâsı" olarak kaydedilir.

Fuzûlî şiir vasıtasıyla şâirin adının alem sahifesinde bâkî kaldını söyler.[171] Â.Çelebi ise şiir"...sebeb-i bekâ-yı tâmdır" diye ismin ebedileştirmesini şiirin" kerametlerinden sayar.[172]

Nizamî Çârmakale adlı eserinde "şiirin en büyük payı ve en üstün yönü ismin bekâsıdır" diyerek şâirin herkesçe okunup asırlarca devam edebilecek güzellikte şiir yazmasını tavsiye eder.[173]

Şiir sadece şâirin adını "ibkâ" etmez şiirde adı anılan şahıslar da ebedileşir. Bu genelde medih ve hicivlerde olur. Bir çok sultan ve komutanların ancak şâirlerin onlar hakkında yazdıkları şiir sâyesinde adlarının anılageldiği bilinmektedir.

Şâirler birini övünce övdüğü şahsın ismi dilden dile dolaşır. Hicvettikleri kimsenin adı dâima kötü kalır.[174] Bundan dolayı da idareciler her zaman şâirelere iyi davranmış ve ihsanlara boğmuşlardır.

---

171 Fuzûlî, Farşça Divanı, Ank.1962, s.6

172 Â.Çelebi, a.g.e., Yk.2b

173 Nizâmî-i Arûzî, a.g.e., s.29

174 Y.Has Hacib, Kutadgu Biliğ, (Çev.R.Rahmeti Arat), Ank.1985, s.318

III. ŞAİRDE ARANAN ÖZELLİKLER

A) ŞÂİRLİK

Taradığımız kaynakların bir çoğunda şiirin yanısıra şairden de söz edildiği görülmektedir. Özellikle Latîfî'de şair, konusunda oldukça açık ve net bilgiler bulunmaktadır. Hatta bu kaynakların şâir hakkında verdikleri bilgiler şiire nisbetle daha müşahhas ve belirgindir.

Şuara tezkireleri zaman zaman şâir nasıl olmalı? Şâirde ne gibi özellikler bulunmalı? Kendini yetiştirmesi için takip etmesi gereken yol nedir? gibi sorulara cevap vermeye çalışmışlardır. İşte bu sorulara verilen cevaplar aynı zamanda şâirlik mesleğinin sınırlarını belirleyen kurallardır. Dikkatlice incelendiğinde bu kaidelerin bu gün bile geçerliliğini koruyan kriterler olduğu görülecektir.

O günkü toplumda şâirlik, mimarlık, nakkâşlık vb.gibi bir meslekti. Hatta imparatorluğun bazı dönemlerinde hazineden onlara tahsis edilmiş bir bütçe bulunmaktaydı. Devlet memuru gibi düzenli bir gelirleri vardı. Bu durum ise ister istemez gerçek şâiri diğerlerinden ayırdedecek bazı kriterlerin bulunmasını zarurî kılıyordu[175]

Böylece bir şâirde bulunması gereken özellikler kesin çizgilerle belirlenmişti. Aranan bu özelliklerin bir kısmı doğuştan bir kısmı ise sonrada kazanılır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür.

---

175 M. Çavuşoğlu, "Divan Edebiyatında Şiir Kavramı" Çevren, Yıl:XI, No:35, Eylül 1982.

a. Kabiliyet : Kaynaklarımıza göre Rahman suresinin 4.âyetinde insana beyanın öğretildiği ifade edilmiştir. Öyleyse herbir insana kalbinin derinliklerindeki gizli manaları dile getirebilecek bir kabiliyet verilmiştir. Yani duygyu ve düşünceleri ifade etme bakımından bütün insanlar ortaktır. Bunun için şiir söyleme kâbiliyeti her keste az çok bulunur. Fakat her bir insanda aynı derecede olmaz.

Şiir söylemek; insan olmanın gereğidir, vezinli söz söylemek insanın işidir. Ancak bu her insanda bulunmayabilir. Çünkü inci çayda aranmaz, incinin yeri büyük denizlerdir.[176]

Nitekim her toprakta altın ve gümüş madeni ve her ülkede inci ve cevher bulunmadığı gibi, her ceylanın göbeğinden de "nâfe" denen misk çıkmayacağını ifade eden Latifî "gerçi şiire ait ibareler insan oğlunun ekserisinde bulunur. Lakin yeni bir buluş ile sözün rûhu her ölü kalbe verilmemiştir" diyerek, yaratıcı bir şâirlik kabiliyyetinin sadece bazı insanlarda bulunduğunu açıkca belirtir.[177]

"Kimini ötekine derecelerle üstün kıldık"[178] âyetini insandaki bu şâirlik istidadı ile yorumlayan Hasan Çelebi, herkestle şiir söyleme yeteneğinin olmadığını, kimininin sözleri hayvan sesleri gibi iken kiminin ise türlü türlü tesbih ve istiarelerle dolu olduğunu söyler.İnsanların yaradılışları bir olmasına rağmen, farklı yetenek ve eğilimlerde olduklarını şu beyit ile ifade eder:

---

176 Haşmet, a.g.e., s.28

177 Latifî, a.g.e., s.30

178 Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretu ş-şu'ara,(Haz.İbrahim Kutluk),(bkz.K.Kerim, Zuhruf, 43/32)

Te'ala'llah ki mahiyette bir iken neş'et-i insan

Kimini eyledi Bâkil kimini eyledi Hassan.[179]

Bununla beraber yaratılışında şâirlik kabiliyyeti olanların bile farklı derecelerde olduğu bilinen bir gerçektir. Söylenen bir sözün fesahat ve belâğat bakımından eşit olmıyacağını söyleyen Â.Çelebi, Câhız ile Esmaʿî'nin bir seviyede olmadığını hatta vahiy olan âyetler arasında bile bu farklılığın görüldüğünü ifade eder.[180]

Bu bakımdan Latîfî şairleri ikiye ayırır:

Birinci Kısım : "Şâʿir-i mübdi ve nazım-ı muhteri olanlar. Bunlar kendi karihalarından bakir düşünceler yeni mana ve hayâller bulma yeteneğine sahiptirler. Bu tür şâirler peygamber soyundan geldiği doğrulanmış gerçek seyyitler gibi âlemde az bulunur.

İkinci Kısım :

Sadece "vezn-i tabʿa malik" olup yaş kuru demeden bulduğu her sözü nazma geçirip kendilerini hakiki bir şair zannedenlerdir. Aslında bunlar şairler arasında pek de itibar görmezler.[181]

Görüldüğü gibi şâirlik için sadece, nazım kabiliyetinin olması yeterli değildir. Şairde "ibda ve ihtira" gücünün de olması gerekir. Doğuştan getirilen "yaratıcılık" ifadesiyle karşılayabileceğimiz bu "ihtirâ, ibdâ ve icâd" yeteneği tezkire yazar-

---

179 Hasan Çelebi, a.g.e., C.1, s.4

180 Âşık Çelebi, a.g.e., yk.7a

181 Latifi, a.g.e., s.30

larının en çok üzerinde durdukları bir özelliktir. Tezkirelerde biraz da ne kastedildiği tam anlaşılmayan bir müphemiyetle kullanılan bu "yaratıcılık" özelliğinin şâire daima bir farklılık kazandırdığı kesindir.(182)

2. İlham :

Kaynaklar şiirde ilham unsuruna oldukça önem vermişlerdir. Kiminin şiiri tamemen ilham kabul ettiğini görmekteyiz. Özellikle sûfi şâirlerimiz, ilham eseri olmayan şiirleri şiir sınıfına dahil etmemişler. Çünkü mecazî aşkı aşıp hakikate ulaşan sûfilerin gördükleri ve hissettikleri hep Allah olduğu gibi konuşmaları da ondandır. Artık konuşan şâirin kendisi değil, ondan gelen ilhamlardır. Çünkü şâirin kalbi gaybtan haber verecek bir hâle gelmiştir.(183) Nâzik, divânının dibaçesinde, her şiirde "lisânü'l-gayb" dan daima bir nebze bulunur derken bu manaya işaret etmiştir.(184)

Sûfi şâirler hakkında aynı kanaati taşıyan Lamiî, onların "lisânü'l-gayb"ın tercümanı olduklarını ifade eder.(185)

Ayıntabî Mizân-ı Selim adlı risalesinde daha açık ve kesin bir ifade kullanır "...lakin kelâm-ı mevzûn mahz-ı ilhâm-ı Rabbânî ve feyż-i inʿam-ı sübhânîdir" der.(186)

---

182 H.Tolasa, a.g.e., s.216

183 E.J.W. Gibb, a.g.e, C.1, s.21

184 A.Nâzik, a.g.e., yk.35b

185 Lamiî, a.g.e., s.12

186 T.N.Gencan a.g.m, s.96

Bu hususta en geniş ve net bilgileri yine Latifî Tezkiresi'nde buluyoruz. Şiiri kesbî ve vehbî" diye ikiye ayıran Latifî, araştırma ve taklit ile ortaya çıkan kesbî şiirin, güzellik ve cazibesi olmayan bir kadına benzediğini, kimse tarafından okunmadığından dolayı isitnsah edilmediğini hatta satıldığında macuncular macun sarmak için kağıt fiyatına aldıklarını ve bunların şâirler katında pek de itibar görmediklerini kaydeder.[187]

Ancak "vehbi" dediği şiirin ise "tab-ı selîkî" den doğrudunu, alımlı ve çekici bir güzele benzediğini söyler. Bu tür şiirler ilhâmî bir hâlet olup çoşkun bir tabiattan gelir. Genelde kendini Allaha adamış velî kullarda bulunur.[188]

Kesb ile şiir yazmak taşıma su ile değirmen döndürmek gibidir. Halbuki vehbî olarak şiir söyleyen şâirler ise yeterli bir bilgi elde etmemelerine hatta okuma ve yazma bilmeyip kara cahil olmalarına rağmen güzel şiirler söyledikleri ve diğerlerine tercih edilebilecek kadar başarılı şâir oldukları tezkireciler tarafından vurgulanmaktadır.

Bunların başında Zâtî gelmektedir. Latifî Zâtiden bahsederken, hiçbir mektep, medrese görmeden şiirde bu kadar başarı göstermenin, çalışma ile kazanılmış olamayacağını, olsa olsa "zâtî" bir kabiliyyetten geldiğini ifade eder.[189]

---

187 Latifi, a.g.e., s.299

188 a.g.e., s.299

189 Latifi, a.g.e., s.158

Tezkirelerde hiç okumadıkları veya çok az bir bilgiye sahip oldukları halde güzel şiirler söylediği belirtilen şâirlere rastlamak mümkündür. Haffî, Çakırcı Şeyhî, Enverî, Talibî bunlardan sadece birkaçıdır.[190]

3. İlim ve Eğitim :

Bazı kaynaklarda şiirin tamamen ilham eseri olduğu söyleniyorsa da böyle şâirler parmakla gösterilecek kadar azdır.[191] Aslında divan şâiri için şiir, ilhamın değil geniş bir kültür ve ince bir hesaplamanın sonucudur.[192]

Fakat ikisi birleşince daha mükemmel olacağından şüphe yoktur. Bir güzele benzeyen nazmın ilim ve marifet cevherleriyle süslenmeksizin ortaya çıkmasını uygun görmeyen Fuzûlî, "ilimsiz şiir temeli olmayan duvara benzer, temelsiz duvar ise oldukça değersizdir" diyerek şiirin ilim süsünden nasibsiz olmasını bir ihanet sayar. Bundan dolayı da ömrünün önemli bir kısmını ilim tahsil etme yolunda harcar. Döneminin bütün ilimlerinde söz sahibi olacak bir dereceye çıkmayı da başarır.[193]

Eski edebiyatımızda şâirin yetişmesi için yol gösteren ve şiirimizin meselelerini dikkatle ele alarak tenkide tâbi tutan müstakil bir esere rastlamıyoruz. Ancak çeşitli münasebetlerle şiir ve şâirden bahseden bir kaç eserin yanısıra bu

---

190 H.Tolasa, a.g.e., s.307-308

191 a.g.e., s.307

192 B.Ayvazoğlu, a.g.e., s.142

193 Fuzûlî, Külliyatı-Divân-ı Fuzûlî, İst.1315, s.4-5

hususta yazılmış Arapça ve Farsça eserler medrese kültürüyle yetişmiş şâirlerimiz tarafından okunuyor ve kültürümüze tatbik ediliyordu.[194]

Meselâ, Farsça Çârmakâle'de şâirin yetişme tarzı hakkında şöyle denmektedir. Çeşitli ilimlerde söz sahibi olmalı, örf ve adeti iyi bilmelidir. Çünkü şiir her ilimde kullanıldığı gibi, her ilim de şiirde kullanılır. Bunun içinde şâir daha gençliğinde eskilerden yirmi bin beyit, yenilerden on bin kelime ezberlemesi ve sürekli üstatların divânlarını okuması gerekir. Böylece onların, sözün incelik ve derinliklerine nasıl dalıp çıktıklarını öğrenek, şiirin tarz ve usulleri onda meleke haline gelerek, şiirin kusur ve hünerleri akıl sahifesinde naksedilsin. Bütün bunlardan sonra tabiatı şiir söyleme hususunda kökleşip sözü düzgün bir hâle gelince şiir ilmine yönelsin".[195]

Bunun yanısıra şairlerin çıraklık eğitimi tarzını andıran bir sistem içinde yetiştiğini, yazılan şiirlerin herkesçe üstünlüğü kabul edilen şairlere gönderilerek onların fikirlerinin alındığını da biliyoruz.

Latifi'nin, Fânî adlı şâirden bahsederken söylediği şeyler bu noktaya açıklık getirir mahiyettedir. Latifî Fânî'nin şiirde maharetli talebeleri olduğunu ve bunlara şâirlik hususunda yol gösterdiğini ve talebelerine şöyle tavsiyede bulunduğunu kaydeder.

---

194 A.H.Tanpınar, 19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İst.1988, s.4

195 Nizâmî Çârmaḳâle, Leyden, 1909, s.29-30

a. Nazma başlayan kimse Arapça ve Farsça öğrenmeli ve bir çok kelime ve deyimleri ezberlemelidir. Ancak o zaman beyitleri sağlam ve nazmı kusursuz olur. Çünkü bina için lazım olan malzemeler hazır ve uygun olmazsa istenen şekilde bir bina kurulamaz. Alet ve malzeme eksik olursa bina güzel bir biçimde ortaya çıkmaz. Manalar hazır olduktan sonra şairlik kolaydır.

b. Şâir olmak için ilim şarttır. İlmi olmayan şiir yazmamalıdır. Çünkü ilimsiz şâir çıplak olduğu halde beline kemer bağlayan adam gibidir.

c. Şiirden anlamak şairliğin ilk basamağıdır. Şiirin sanatlarını ve bedîî unsurlarını kavramak şairliğin sermâyesidir. Sıradan bir şâir olmaktansa, şiirden anlamak, kötü şâir olmaktansa, sözün inceliklerinden anlayan biri olmak daha iyidir.

d. Şâirin kendinden bahsetmesi ve şiirini övmesi uygun düşmez. Çünkü bu olgun ve bilgili insanlara yaraşmayan bir harekettir.

e. Şâir kendi zannına güvenip, şiirden anlamıyan kimselerin takdir ve övmelerine aldanarak gurura kapılmamalıdır. Yoksa şiirden anlayan zarif insanlar yanında gülünç bir budala durumuna düşer.

f. Şâir bütün zamanını şiire ayırarak ibadet ve hayırlı ameller işlemeyi ihmal etmemelidir.[196] Görüldüğü gibi eğitim ve öğretim olmaksızın şiir olmayacağı hemen hemen herkesçe kabul edilmiş bir kanaattır.

---

196 Latifi, a.g.e., s.257-258

4. Yetişme Şartları ve Çevre :

Bir sanatkârın yetişmesinde içinde bulunduğu sosyal çevrenin kültür seviyesi ve ekonomik durumu çok önemli rol oynar. Bu durum cemiyetin dilini kullanan ve kültürünün dile getiren şair için daha da önem kazanır.

Herşeyden önce şair üst otoriteler tarafından himaye edilmeli ve sanatını geliştirmesi için her türlü imkan sağlanmalıdır. Şiir sanatının icrâ edilmesi için bir çok şeyin gerekli olduğunu söyleyen Fuzûlî bu durumu şöyle dile getirir. Bu çölü aşan eski şâirler hep güzel ahlâklı sultanların iltifatına mazhar olmuş zevk sahibi büyüklerin meclislerinde bulunmuşlardır. Cennet gibi bahçelerde gezip dolaşmak, lezzetli içkilerin neşesini tatmak, gönül çekici nağmeler dinleyip, ay yüzlü güzeller seyretmekle zaman geçiren bu şairler yüzlerce zevk ve eğlence ile sanatlarının gelişmesini sağlamışlardır.[197]

Fakat sanatın gelişmesi ve olgunlaşması sadece böyle imkânlarının varlığına bağlı değildir. Bunun tam tersi olarak ekonomik imkânsızlıklar maddi sıkıntı ve mahrûmiyetler gibi, insan ruhunda bir takım infialler meydana getiren durumlar da sanatın gelişmesinde önemli rol oynar. Böyle bir çevrede yetişen şâir tabiî ki sanatını bir başka yönden geliştirmiş olur.

Bir çok sosyal felaketlerin yaşandığı ve ekonomik imkansızlıkların hakim olduğu bir çevrede yetiştiğini ifade eden Fuzûlî bu durumun şiire nasıl yansıdığını bir başkasının dilinden şöyle ifade eder: Tarih boyunca pek çok kanlı

---

197 Fuzûlî, Farşça Divânı, Ank.1962, s.6

hadiselere sahne olan Irak topraklarında dünyaya gelmişsin. Bu mihnet beşiğinde meşakkat sütü ile beslenmiş ve bu atmosferde gelişip büyümmüssün. Senin fıtratın dert ile yoğrulduğunu biliyorum. Halbuki şâirliğin sermâyesi derttir; şâirliği işler hale getirenin sadece ayş ü işret olduğunu zannetme, asıl şiir topunu çelen derttir. Gönlü dertli, ciğeri dağlı olmayanın şiirinde zevk olduğunu sanma. Çünkü zevk ve rahatlık söze tat katmaz. Gam, keder ve mihnetten gelen söz daha etkileyicidir.[198]

Fuzûlî bu ifadelerle şâirin içinde bulunduğu cemiyeti kültür, tarih, dil, inanç ve coğrafya gibi her yönüyle şiirinde yansıttığını da belirtmiştir.

B. Şair ve Cemiyet :

Şâirler tarih boyunca her cemiyette daima itibar görmüşlerdir. Özellikle ilkel cemiyetlerde şâir bir mürşid, bir din büyüğü, olarak görülür. Nitekim eski Türklerde büyücülük, rakkaslık, hekimlik ve şairlik gibi pek çok özellikleri olan şâirlerin halk üzerindeki etkileri büyüktü. Gökteki tanrılara kurban sunmak, ölünün rûhunu yerin dibine göndermek, habis cinlerin sebeb oldukları hastalık, ölüm ve uğursuzlukları sihir ile önlemek gibi pek çok içtimai vazifeleri vardı.[199]

Pek çok törenlerde şâir en büyük vazifeyi alırdı. Törenler tamamen onlar tarafından icrâ edilirdi. Eski Türk toplumunda sığır, yuğ ve toy denen umum ayinler vardı. Her birinde şair belli kaidelere göre şiirler söyler dualar yapar

---

198 Fuzûlî, a.g.e., s.8

199 F.Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İst.1986. s.69

kiminde kahramanlık hislerini coştururken kiminde acıma hissini galeyâna getirirdi.[200]

Türklerde olduğu gibi, eski Araplarda da Cemiyet içinde şâirin önemli bir mevkii olduğunu görmekteyiz. Şâirin büyücülük yönü olduğuna her bir şâirin bir cinni bulunduğuna ve onun vasıtasıyla kendisine ilham geldiği ve olağanüstü haller gösterdiğini ananılırdı. Büyü ile çölün kötülük tanrılarını düşmanlarının üstüne saldırarak onlara feralık yaptırır, gaibten haber verir. Bu yönüyle şair insan üstü bir statüye sahiptir.[201]

Büyük şâiri olan kabile en itibarlı kabile idi. Çünkü o kabilenin namus ve şerefini korur, başka şâirlerin hücümlarına cevab verir, gerektiğinde hicivleriyle başka kabileleri bunaltır, şeref ve haysiyetini bes paralık edebilirdi. Bu bazan kanlı hadiselerle de neticelenebilirdi.[202]

Şâir savaşı başlatır ve yönetir. Düşmandan alınan ganimetlerin paylaşılmasında en yiğit savaşçılarla aynı pâyı alır. Çünkü onun hicivleri yiğitlerin kılıcından daha çok etkileyicidir.[203]

Hz.Peygamber en büyük mucizesinin Kur'an olmasının bir hikmeti de "güzel sözün" cemiyet üzerindeki etkisidir. Gerçekten de Kur'an Araplar üzerinde şok tesiri yapmıştır. Günden güne etkisini artıran Kur'an karşısında şâirler

---

200 a.g.e., s.71

201 Celement Huart, Arap ve İslam Edebiyatı,(Çev.Cemal Sezgin), ANk.1971, s.15

202 F.Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ank.1966, s.55

203 C.Huart, a.g.e., s.15

gerilemiş, cemiyet içindeki eski itibarlarını yitirmişlerdir. Ancak şiir propağanda unsuru olarak önemini hep koruyabilmiştir. İslamiyetin ilk dönemlerînde her iki taraf da bu yönüyle şiirden yararlanmıştır. Emeviler döneminde ise şiir yine eski itibarına kavuşmuş ve cemiyet içindeki önemli yerini korumaya devam etmiştir.(204)

Öte yandan Türkler İslamiyet dairesine girince, eski şâirlik geleneki tamamen ortadan kalkmamıştır. Ancak eskiden şâirin gördüğü vazifeler iş bölümleri halinde birbirinden ayrılmıştı. Hastaları hekimler, efsuncular tedavi ediyor, musikî aletlerini musikî-şinâslar ya da halk ozanları çalıyor, dini törenleri ise medreseden yetişen din hocaları yönetiyordu. Tabii ki bunların kesin hatlarla birbirinden ayrıldığını söylemek mümkün değildir. Genelde mürşid durumunda olan sûfiler arasında şiir önemini koruduğu gibi halkın, duygularını terennüm eden ozanlar ise saz çalmaya devam etmişlerdir.(205)

Görüldüğü gibi şâir telkin ve irşat gücünü daima korumuştur. Bundan dolayı yöneticiler sürekli şâirleri hoş tutmaya gayret etmişlerdir. Kimi caizeler vererek şâirlerin propağanda gücünü elde etmiş, kimi de devlet hazinesinden şâirlere verilen belli bir ödenek ayırmıştır.

Padişah ününü, yaptığı güzel icraatları, gerçekleştirdiği fetihleri ve güzel hasletlerini şâirlerin şiirleri vasıtasıyla duyurur ve dilden dile dolaşmasını

---

204 a.g.e., s.41-72

205 F.Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İst.1986.s.69

sağlardı.[206] Ayrıca onların dilinden kendilerini korumak için de çeşitli şekillerde mükafatlandırmayı ihmal etmezdi.

Şâirlerin dillerinin kılıçtan daha keskin olduğunu söyleyen Kutatgu Bilig "bunlar medh ederse bu medih bütün ülkelere yayılır, hicvederlerse insanın adı daima kötü kalır, bunlara mümkün olduğu kadar iyi davran, bunların diline düşme, öğülmek istersen bunları memnun et, bunlar ne isterlerse esirgeme. Ancak bu şekilde bunların dilinden kendini kurtarmış olursun[207] diye tavsiyede bulunurken şâirin propağanda gücüne dikkati çekmektir.

Nizamî, Çârmakale'sinin şiire ayırdığı bölümünde padişah, ismini ebedileştirecek, hatırasını divânlarda kaydedecek iyi bir şâirden müstağni kalamaz. Çünkü padişah bu dünyada göçtükten sonra asker, hazine ve devletinden hiç bir iz kalmaz, ismi ancak bir şâirin şiiriyle bâki kalabilir[208] diyerek aynı noktaya parmak basmıştır.

Şâirin özellikle idareciler açısından toplum üzerindeki etkisini hayatıyla göstermiş olan Nefî de şâirlere itibar etmeleri gerektiğini, çünkü padişahların namını yaşatan onlar olduğunu söyler.

İltifat et sühen erbâbana kim anlardur
Medh-i sâhân-ı cihân-bâne viran ünvânı
Kim bilirdü şuarâ olmasa ger sâbıkda

---

206 H.Tolasa, a.g.e., s.306

207 Y.Has Hacib, Kutadgu Bilig, (Çev.R.Rahmeti Arat) T.T.K.B.Ank.1985, s.318

208 Nizâmî, a.g.e., s.27

Dehre devletle gelüp yine giden şahânı
Haşre dek âb-ı hayât-ı sühen-ı Bâkî'dir
Andırup zinde kılan nâm-ı Süleyman Hani
Bir güherdir söz aña himmet-i şehdir kıymet
Daima böyle gerek kâide-i sultânî[209]

C. Müteşairler ve Şiir İntihâlî :

Hemen hemen bütün şâir ve tezkire yazarları şiirin ehil olmayanların elinde kıymetsizliğinden yakınmışlardır. Şiirin toplumda gördüğü ilgiye heveslenen bir çok kimse şairliğe yeltenir. Fakat kimi kabiliyetsizliği kimi de cahilliği nedeniyle şâir olup bir uslup kuramazlar. Bunlara "şâir geçinen" manasına gelen "müteşâir" adı verilir.

Bir kısmı ise sadece taklitte kalıp sağdan soldan aldıklarını manzûm bir şekilde ortaya sürerler. Bunlara da hırsız manasında "sârık" veya "düzd" ismi verilir. Bu işe ise "intihal" denir. Bu intihalci şâirler de kendi aralarında bir kaç grubâ ayrılırlar.

Devletşah liyaksız insanların şâirlik taslamaları ve şâir geçinmelerinin gerçek şâirlerin kıymetini düşürdüğünden şikâyet eder: "..Bunun sebebi de bir takım ehliyetsiz ve şâirlik iddiasında bulunmaları doğru olmayan kimselerin bu işle uğraşmalarıdır. Hangi tarafa kulak versen bir şâir sesi işitirsin, ne tarafa baksan şâir adını taşıyan bir takım insanlar görürsün" Fakat bunları yok-

---

209 Haşmet, a.g.e., s.122

ladığında, arpa manasına gelen "şâîr" kelimesini "şâir" kelimesinden, ve bir yıldız ismi olan "ridf" kelimesini "redif"ten ayırt edemediklerini görürsün.[210] Bu adamlar şiir denince nazım anlıyorlar. Halbuki bu bakirelerin halvethanelerinde ne sırlar ve fikirler olduğunu bilmiyorlar. Enverî bunlardan şöyle şikayet ediyor : "şiir aslında fena bir şey değildir. Benim şikayetim bu işe bir takım aşağılıkların burunlarını sokmuş olmasındadır".[211]

Latifî ise bu şâir geçinenlerden şöyle yakınır: Bu zamanda şâir ile müteşâir tanınmaz olup nazım meydanı taklidçiler ile dolmuş. Güzel lafızlardan hiç biri kalmamış, her biri defalarca mahlas olarak kullanılmış. Bahir ve kâfiye nedir bilmeden, vezinlerin taktiinden haberi olmadan her, Gülistanı okuyan ve iki mısra söylemeye muktedir olan ibda sahibi şâir geçinir olmuş. Beş beyit söyleyebilenler "penç Genc" e cevap vermeye niyet edip Hamse sahibiyle pençeleşmeye kalkışır.[212]

Asıl şaşılacak şey; şiir kelimesini saç manasına gelen "şaᶜr" kelimesinden ayırdedemiyen, şiir sanatlarından hiç anlamayıp kendilerine uygun bir mahlas bulamıyanlar güzel söz söylemeye kalkışıp bazen düzgün söz söyleyince kendilerini zamanın Hassanı ve devranın Süleymanı zannederler.[213] Bunların bir çoğunun

---

210 Devletşah, a.g.e., s.33

211 a.g.e., s.34

212 Latifi, a.g.e., s.24

213 ag.e., s.24

yazdıkları şiirlerini araştırırsan aldığı kelimelerin kaynaklarını anlar, her beytin bir divandan her mananın bir şâirden çalınmış olduğunu görürsün[214]

Necatî Bey ise bu şiir intihâlcilerine hakarete varan ifadelerle çatar:

Şular ki âdemidür halk içinde yiyüp içüp
Nihânî yerde takâzâ gelürse def eylerler
Bu şimdi şâir olanlar bir iki üç bedbaht
Nihanî yerde yiyüp halk içinde sıçarlar[215]

Yine Necatî Beg halk arasında yaygın inanca göre hırsızlar girdikleri evin halkının başına ölü toprağı saçıp uyuttukları gibi bu intihalciler de eskilerin şiirlerini alıp kendi şiirleriymiş gibi halkı kandırdıklarını söyler.

İşidilür ki ugrular giricek bir eve dünle
Ölü toprağını saçup uyudurlarmış insanı
Hemânâ yeni şâirler geçünüp eski olanlardan
Söz alup iledüp mağrur iderler nice nâdânı[216]

"Şair-i ham" diye adlandırdığı bazı mukallid şâirlerin gül, sünbül, mey, cam ve zülf gibi ibare ve istiareleri bir araya getirmekle kendilerini şâir kabul ettiklerini söyleyen Nâbî, basma kalıp bazı ibareleri vezin ve kâfiye düzeni içinde terkip etmenin şâirlik olmadığını, şiirde yüksek manaların, yeni tarz ve üslûbun

---

214 a.g.e., s.25

215 A.N.Tarlan, Necatî Beg Divânı, M.E.B., İst.1963, s.126

216 a.g.e., s.140

geliştirilmesi gerektiğini söyler. Sırlar kapısını zorlamadan herkesçe bilinen boş laflarla şiir olmayacağını belirtir:

Baksan ekser sühen-ı şâir-i hâm
Zülf ü sünbül, gül ü bülbül, mey ü câm
Çıkamaz dâire-i dilberden
Kad ü hadd ü leb ü çeşm-i terden
Geh bahara tolaşur geh çemene
İlişür serv ü gül ü yâsemene
Reh-i nâ-refletde cevlân idemez
Sapa vadileri seyrân idemez
İdimez sayd-ı meʿânî-i bülend
Atamaz gayb şikârına kemend
Geçinür maʿnî-i hâyide ile
Lafz-ı meşhûr-i cihân-dide ile[217]

Herkeste şâirlik kabiliyetinin bir olmadığını, kimisinde doğuştan şâirlik vasfı bulunduğunu, kimisinde ise bu yeteneğin bulunmadığını söyleyen Latifî, bunların bir kaç grupta mütalaa edilebileceğini kaydederek şöyle bir tasrif yapar:

1. Nazma pek yeteneği olmayıp, şiir ilminde eksik olduğu için ya bir şiirin mahlasını değiştirir ya da içinden bir kaç işe yarar beytini alır kendine maleder.

---

217 İskender Pala, Hayriyye, Şâir Nâbi, İst.1989, s.153-154

2. Vezinli söz söyleyebildiği halde, şâirlik istidadının olmayışından dolayı yeni hayâl ve taze manalar bulamaz. İdrak ve anlayışı noksan olduğundan yeni sanatlar icad edemez. İster istemez eski şairlerden manalar alır, bu zamanla alışkanlık haline gelerek taklitçilikte kalır.

3. Daha önceki şairlerin şiirlerindeki manaların lafızlarını değiştirerek kendine göre ifade eder. Fakat hayâl ve mazmûnlarda bir yenilik ortaya koyamaz. Bu şâirlere "sârık-ı kelâm: söz hırsızı ve mukallid-i avâm sıradan taklitçi" adı verilir.

4. Bu grub ise bir başkasının sözlerini alıp üzerinde değişiklikler yapar veya bir manayı evvelkinden daha güzel bir şekilde ifade ederler. Bu diğerlerine nisbetle güzel olduğundan "düzd-i hâsen: güzel hırsız" diye adlandırılır.

5. Bunlar ise klâsik şâirlerin nazmında bir manayı görür, onu ince bir nükte için bir vesile yapar. Temiz tabiatı ve keskin zekasıyla o manadan yeni manalar çıkarır, o sanattan yeni bir sanata intikal eder. Bu kısım "şair-i mübdi" veya nazım-ı muhteri" gibi olup yukardan beri sayılanların hepsinden üstündür.

Kısacası mûcid şair binde birdir. Fakat şâirler arasında mertebelerin bulunduğu inkar edilemez. Her birinin ayrı bir güzelliği, ayrı bir lezzeti vardır[218]

---

218 Latifî, a.g.e., s.30-32

İKİNCİ BÖLÜM

I- SENEDÜ'Ş-ŞUÂRA VE KLÂSİK TÜRK ŞİİR GELENEĞİ

Klâsik Türk şiiri İslamî esaslara dayanan bir kültürün ürünüdür. Dolayısıyla şiirde esas olarak daima islâmî düşünce sistemi ön plana alınmış, Kur'an'a hadislere ve diğer islâmî kurallara mümkün olduğunca muhalif düşmeden sanat yapılmaya çalışmıştır.

Kur'ân'da şâirden, şiirden bahseden âyetler bulunmaktadır. Aslında şiir ve şâire hiç de sıcak bakmayan bu ayetler bir sonraki ayetle açıklığa kavuşturulmuş ve iman edip Allah'ı çokça anan şairler bu hükmün dışında tutulmuştur. Bu âyetlerin yorumunu yapan tefsir ve hadis alimleri de bu yolda bir çok izahlarda bulunmuşlardır. Ancak halk arasında şiire karşı olumsuz bir kanaat devam edegelmiştir. Bu durum zaman zaman şiirin İslama ters düşüp düşmediği ve helal olup olmadığı tartışmasını gündeme getirmiştir.

Bunun için şâirlerimiz sanatlarının meşruiyetini isbat etmek ve İslam dairesindeki yerlerini belirlemek maksadıyla "senedü'ş-şuarâ" türünde eserler yazmak ihtiyacını duymuşlardır. Bu yazılar bir nevi şiirin müdafaasıdır. Kur'ân, hadis ve din büyükleri açısından şiir ele alınarak şiirin ta Hz.Ademe dayanan bir gleneği olduğu ve dinen hiç bir sakıncası olmadığı isbat edilmeye çalışılmıştır.

A- Eski Peygamberler ve Şiir

Kaynaklarımız şiir geleneğini hep Hz.Ademden başlatırlar. Onlara göre ilk şiir söyleyen kişi ilk insan ve ilk peygamber olan Hz.Ademdir. Oğullarından Habil'in Kabil'i öldürmesi üzerine bir mersiye söylemiştir.[219]

İslam alimlerinin bir çoğunun doğruluğunu kabul ettiği bu rivayet sadece büyük müfesir Râzî ile Zamahşerî tarafından tenkid edilmiştir. Hz. Ademin dilinin Arapça değil de Süryanice olduğunu Arapça'nın ise daha sonraları ortaya çıktığını söyleyerek bu şiirin ona ait olamıyacağını dil açısından ispat etmeye çalışmışlar. Ancak kaynaklarımızın çoğu bu mersiyenin Hz.Ademe ait olduğundan hiç şüphe etmemektedirler.[220]

Bir diğer rivayette ise semanın yedinci katında bir meleğin Allahı manzûm bir şekilde tesbih ettiği ve ilk vezinli sözün bu melek tarafından söylendiği kaydedilmektedir.[221]

Ayrıca Hz.Yusuf ve daha başka peygamberlerin de şiir söyledikleri rivayet edilmekle beraber onlara ait herhangi bir şiir gösterilmemektedir[222] kaynakların sadece Hz.Hızır'a nisbet edilen iki beyti kaydettiğini görmekteyiz.[223]

Ad ve Semud kavminde şiir söyleyenlerin olduğunu Medyen halkından ve Hz.Süleyman zamanından kalma şiirlerin günümüze kadar geldiğini söyleyen

---

219 Haşmet, a.g.e., s.10; Aşık Çelebi, a.g.e., yk.8b; Lamiî, a.g.e., s.16*17; Latifi, a.g.e..s.8

220 Haşmet, a.g.e., s.13; Latifi, a.g.e., s.8; Lamiî, a.g.e, s.16

221 Latifi, a.g.e., s.9

222 Latifi, a.g.e, s.9; Aşık Çelebi, a.g.e., yk.9b

223 Lamiî, a.g.e., s.16, Aşık Çelebi, a.g.e., yk.9b, 10a

Â.Çelebi, şiirin gelişme seyrini musikî ilminin kurucusu kabul edilen Fisagorun[224] nazariyesiyle izah eder: Semavi cisimlerin hakikatlerini öğrenen ve esir aleminin sırlarına vakıf olan kimseler dönen feleklerin ve gezip dolaşan yıldızlarır "evzan ve elhan" üzere hareket ettiklerini gördüler. Bundan yola çıkarak vezin ilmini, musikî ve edvar fenninin kurdular. Kelimelerin vezin, kâfiye ve seslerini nağme ve nakaratlar halinde düzenlediler. Asırdan asıra şiirin kıymeti arttı. Her kavmin alimleri çeşitli konulardaki düşüncelerini şiir ile ifade ettiler. Havassın aşk halinde heyecân anında sevgiliyi methetme zamanlarında rakibi yerme vaktinde vuslatı anlatırken, ayrılıktan şikâyet ederken hissiyatlarına hep şiir tercüman olmuştur[225].

B- Kur'ân ve Şiir

Hz.Musa büyücülüğün gelişmesini tamamlayarak en çok yaygınlaştığı bir zamanda asâ mucizesiyle ortaya çıkmıştı. Hz.İsa tıbbın zirveye ulaştığı bir dönemde ölüleri diriltme ve körlerin gözünü açma gibi mucizelerle davasını isbatlıyordu[226].

İslamiyet çıkmadan önce belağat ve şiir en yüksek zirvesini bulmuş, kiminin sesi göklere kader yükselmiş, kiminin şiirleri Kabe duvarına asılacak kadar

---

224 B.Ayvazoğlu, a.g.e., s.152

225 Âşık Çelebi, a.g.e.Yk.8b,9a

226 A.N.Tarlan, a.g.e., s.4

yücelmişti[227] o dönemde en itibarlı insanlar şâirlerdi. Şiire karşı büyük bir ilgi vardı[228]

İşte tam bu sırada Hz.Muhammed İslam davasıyla ortaya çıkıp, belağat yönünden insanları âciz bırakan Kur'ân ile davasını ispat ediyordu. Kur'ân'ın beliğ ve veciz ifadesi, şiirden anlayan Arapları adeta büyülüyor ve müşriklerin bütün batıl iddialarını çürütüyordu[229]

Artık her tarafta Kur'ân âyetleri okunuyor, dilden dile dolaşıyordu. Şâirlerin bütün iddiaları buz gibi eridi. Kur'ân âyetleri öncekilerin defterini dürdü. İmriü'l-Kays'ın yıldızı söndü, Lebid'in sadece adı kaldı[230]

Bu durum karşısında muhalifler Hz.Muhammed'e "belki de o şâirdir"[231] diyerek, Kur'ân'ın ancak bir şâirin sözleri olabileceğini iddia edip, Hz.Muhammed'in peygamberliğini kabuldün kaçındılar. Bunun üzerine "Biz ona şiir öğretmedik, hem bu ona gerekli de değildir"[232] âyeti nazil oldu. Âyet Kur'ân'ın şiir olmadığını ve peygamberin ona ihtiyacı da olmadığını ifade ediyordu.

---

227 Âşık Çelebi, a.g.e.,Yk.10a

228 Devletşah, a.g.e., s.28

229 Hasmet, a.g.e., s.29; A.N.Tarlan, a.g.e., s.3

230 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.10a

231 Haşmet, a.g.e., s.34(bkz.K-Kerim, el-Enbiya, 21/5)

232 Haşmet, a.g.e., s.39; Fuzûlî, Külliyat-ı Divan-ı Fuzûlî,İst.1315, s.2-3; Sehî, a.g.e, s.3; Lamiî, a.g.e., s.9; (bkz.K-Kerim, Yasin, 361/9)

Aslında bu âyet şiirin bizatihi çirkin bir şey olduğu ve şâirlerin de şiir söylemelerinden dolayı Allah katında suçlu düşeceklerini anlatmak için değildir. Bazı kısa görüşlülerin Kur'ân'daki yüksek nazım ve ahengi şiir sanmalarına ve Kur'ân'ı peygambere gelen bir vahiy değil de bir şâirin eseri olduğunu ileri sürmelerine bir cevâptır. Şu halde bu âyetlerde şiir ve şâirin küçümsenmesi söz konusu değil, aksine onların mertebelerinin yüksekliğini gösteren delillerdir.

Demek ki onlar Kur'ân'ın yüksek meziyetini anlamış ve sıradan bir kitâb olmadığını kabul ederek kendilerince en yüksek zirve olan "şiir" mertebesini ona layık görmüşlerdi[233]

Âyetler Kur'ân'ın şiir olmadığını göstermek için meydan okuyordu: "Eğer kulumuza indirdiklerimizden şüphe ediyorsanız haydi onun benzeri bir sûre getirin"[234] gibi ayetlerle şairleri Kur'ân'dan bir surenin nazirini yapmaya davet ediyordu.

Halbuki Kur'ân'ın şöhreti günden güne yayılıyor. Kalpler üzerindeki tesiri hergün biraz daha artıyordu. Şâirler ise ona nazire ile karşı çıkamayıp mağlup düşünce peygamberi hakaret dolu şiirlerle hicvetmeye başladılar. Cahiliye dönemi şiirini daha üstün görerek onu ileriye sürdüler.

Kur'ân bu tavırlarına Şu'ara suresinde şöyle cevab vermiştir: "O şâirler ise, onlara ancak sapıklar uyar, onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve

---

233 M.Camî, Baharistan,(Çev.M.Nuri Gencosman) M.E.B.İst, 1989 s.206-207

234 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.10a(bkz.K.Kerim, el-Bakara, 2/23)

hakikatte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmedin mi"[235] âyetiyle onların hak ve hakikat değil sadece arzu ve hevesleri peşinde giden, hep zevk ve eğlence arayan şaşkın ve azgınların arkasında gittiklerini söylüyordu.

Çünkü, eski Arap şiirinde esas olan hüküm değil, sadece nefsin hissiyatını, zevkini veya nefretini gıcıklayacak duygulardır. Onun için şâirler doğru-yanlış demeden bir konuya dalar ve her vadide dolaşırlardı. Dinleyicileri hayrete düşürmek ve duygularını tahrik etmek için olur olmaz her şeyden bahseder, yapmadıkları şeyleri söylerlerdi. Bundan dolayı da onların peşine ancak sefih ve sapkınlar takılırdı[236]

İşte bu özelliklerinden dolayı şâirler yukarıdaki âyet ile mahkum edilmişti. Ancak bir sonraki âyet ile İslam şairlerinin bu hükmün dışında tutulduğu ifade ediliyordu[237] "iman edip, salih amel işleyen, Allahı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır"[238]

Böylece iman ettikten sonra tevhid ve tahmid ile Allahı anan, onun kainattaki eserlerini sayarak kudretini ilan eden şâirler öncekilerden hariç tutulmuştur. Hatta Kur'ân "haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar"[239] âyetiyle düşmanların hicivlerine hiciv ile mukabele etmeye izin veriyordu. Müfessirler

---

235 Lamîî, a.g.e, s.19(bkz.K-Kerim, eş-Şuʿarâ, 26/244-246)

236 M.Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İst.1971, C.5, s.3649

237 Fuzuli, Külliyat-ı Divân-ı Fuzûlî, İst.1315, s.2

238 a.g.e., s.2(bkz.K-Kerim, eş-Şuʿarâ, 26/247)

239 Haşmet, a.g.e., s.92(bkz.K-Kerim, eş-Şuʿarâ, 26/247)

tarafından bu âyet "onları hicvedin, zira onlar hiciv ile size saldırıyorlar" şeklinde yorumlanmıştır.[240] Zaten Hz.peygamber de bu ayetten sonra bu tür bir uygulamayı başlatmıştır.

Görüldüğü gibi Kur'ân'da şiire toptan bir yasaklama yoktur. O, sadece şiirin meşru hududunu çizerek cemiyet için yıkıcı değil, yapıcı bir görev yüklenmesini istiyor. Onların saldırılarına şiir ile mukabele etmeye izin vermesi, aslında şiir toplum üzerinde etkisini anladığını ve ona değer verdiğini gösterir.

Meşhûr hadisçi Kadı İyaz, Kur'ân'ın nesir değil de taklidi imkansız bir nazım şeklinde gelmesinin ayrı bir mucize olduğunu belirttikten sonra, nazmın rûhlara daha "hoş geldiğini kalpleri daha çok etkilediğini, kulağı okşadığını ve bu nedenle nazma daha fazla ilgi gösterildiğini söyler.[241]

Kur'ân'ın nazm-ı kadim ve "nazm-ı kerim" isimleriyle anılması da bu düşünceye hak verir mahiyettedir.[242]

Arap arûz âlimleri tarafından, üstün belagatinden kaynaklanan bir insicamdan dolayı Kur'ân'ın ekser âyetlerinin takti olunabileceği söylenmiştir.[243] Hatta bu husûsta bir çok eser telif edildiğini kaydeden Haşmet, Senedü'ş-Şuarâ da her bir bahir için ayetlerden bir kaç örnek vererek genişçe açıklamada bulunur.[244]

---

240 a.g.e., s.92

241 Haşmet, a.g.e., s.33

242 a.g.e., s.33

243 a.g.e., s.38; Latifî, a.g.e., s.7

244 Haşmet, a.g.e, s.35-37

Yine Kur'ân'ın ilk âyeti olan besmelenin vezinli olduğunu söyleyen Câmî, "Besmele Kur'an'ın başındaki taçtır. O da bu mizan ile tartılmıştır. Vezin bir kusur olsaydı. Kur'ân'da vezinli söz olmazdı diyerek Kur'ân'ın şiire karşı olmadığını hatta başındaki taç hükmendeki ilk âyetin vezinli olmasının şiire değer verme anlamına geldiğini açıkca belirtir[245]

Görülüyor ki Kur'ân'da şiire bir yasaklama getiren kesin ve açık hiç bir hüküm bulunmamaktadır. Kur'ân'ı tefsir eden alimlerden hiçbiri de bu âyetlerden böyle bir hüküm çıkarmamışlardır. Sadece kullandığı maksada göre değişebileceği belirtilmişti. Her araç gibi şiir de iyiye kullanılabileceği gibi, kötüye de kullanılabilir.

3. Hadisler ve Şiir :

Hz.Peygamberin şiir hakkında ilk bakışta birbirine zıt gibi görünen hadisleri vardır. Fakat daha dikkatli ve detaylı bir incelemeye tabi tutulduğunda hiç de öyle olmadığı anlaşılacaktır. Günlük hayatında şiire karşı takındığı tavırlar, zaman zaman şiir hakkında teşvik edici ifadeler kullanması aslında şiirin kendisine karşı olmadığını göstermektedir.

Şiir doğruyu, güzeli terennüm ettiği sürece hoş karşılanmış dinin çizdiği hududu aşarak insandaki menfi duyguları tahrik edici, başka insanların namus ve haysiyetini zedeleiyici bir havaya girince yasaklanmıştır.

---

245 a.g.e., s.55; Latifi, a.g.e., s.7

Daha rahat anlaşılması için konuyu bir kaç alt başlık altında açıklamada fayda vardır.

1. Hz.Peygamberi Söylediği Vezinli Sözler :

Daha önce de geçtiği gibi, kaynaklara göre O şâir değildi ve O'nun şiire ihtiyacı da yoktu. Çünkü O Kur'ân gibi bir mucize ile ortaya çıkmıştı. Kendisinin şâir olması, onun vahiy yoluyla geldiğine şüphe getirirdi. İşte bu hikmete binaen ona şiir yasaklanmıştı[246]

Nebidir ana şâirlik yaraşmaz
Yed-i Mûsaya sâhirlik yaraşmaz

Şâir olsaydı belki de inkarcılar Kur'ân'ın şiir olduğunu ve semavî bir kaynaktan gelmediğini söyleme fırsatı bulacaklardı. Böylece İslamiyetin yayılmasına engel olacaklardı[247]

Fakat buna rağmen veciz ve hikmetli konuşan Hz.Peygamberden bazen vezinli ve kafiyeli sözler de duyulmuştur. Çünkü O "bana cev amiü'l-kelim(az sözle çok şey ifade etme gücü) verildi" ve "bana hikmetler pınarı verildi"[248] veya "Ben Arapların en güzel ve düzgün konuşanıyım"[249] gibi hadisleriyle veciz konuşmanın düzgün ifadelerle insanı düşünmeye şevk eden hikmetli sözler söylemenin

---

246 Haşmet, a.g.e., s.27

247 Latifi, a.g.e, s.8

248 Âşık Çelebi, a.g.e. Yk.10b

249 Latifi, a.g.e., s.7(Ayrıca bkz.Cemalî, Mifthu'l-Ferec, İst.Ünv.Ktb. Ty.2331, Yk.32b)

kendisine Allah tarafından verilen bir özellik olduğunu açıkca ifade etmiştir. Gerçekten de bu hususiyet birçok hadislerde kendisini göstermektedir.

Kaynaklarımızda bu tür hadisler hakkında yeterli bilgi verilmiştir. Bilhassa Senedü'ş-şuᶜarâ'da, Meşairu'ş-Şuᶜarânın mukaddimesinde ve Lamiî Divânının dibaçesinde bu konuda oldukça geniş açıklamalarda bulunulmuştur. Hatta bazılarının hangi bahir ve vezinde olduğu bile gösterilmiştir[250]

Ancak bunları şiir saymak mümkün değildir. Gerçi revi ve kafiyeleri, bazılarının ise vezinleri varsa da, tahayyülsüz olup bir kast ve niyetle söylenmemişlerdir. Anlaşılan Hz.Peygamberin belağatlı bir ifade gücünden kaynaklanan şiir tarifine girmeyen hikmetli ve insicamlı sözlerdir[251]

Anlaşılan Hz.Peygamber kendisi şâir olmadığı halde vezinli ve kâfiyeli manzûm sözlerin sahip olduğu telkin gücünden yararlanmayı ihmal etmemiştir.

2. Başkalarının Şiirini Okuması :

Hz.Peygamberin başkalarının şiirlerini çeşitli münasebetlerle okuması şâirlerin şiiri müdafaa konusunda her zaman sarıldıkları önemli bir delil vazifesi görmüştür. Onun bazen örnek vermek, bazende sırf beğendiği için okuduğu şiirler vardır.

O, şiir hakkındaki ayet nazil olduğu halde, Ümeyye b.Ebi Saltın bir şiirini okuduğu ve "şiiri müslüman kalbi kâfirdir" diğer bir rivayette ise neredeyse şiiri

---

250 Haşmet, a.g.e., s.41; Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.10b; Latifi, a.g.e., s.7

251 Haşmet, a.g.e., s.39-40; Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.11a

müslüman olacakmış" diyerek beğendiğini açıkca ifade etmiştir.[252] Halbuki bu şâir peygamberlik iddiasında bulunan ve Şu'arâ suresindeki âyetin nazil olmasına sebep olan şâirlerden birisidir.[253]

Yine bir gün "şâirin söylediği en doğru söz Lebid'in şu sözüdür".[254] bir diğer rivayette ise "şâirlerin söylediği en doğru söz diyerek Lebidin şiirinden bir mısra okumuştur.[255] Bunun gibi Tarafa ve İmriü'l-kays'tan da bazı beyitler okumuş olduğu gelen rivayetler arasındadır.[256]

Peygamber Efendimiz başkasının şiirini okurken vezin ve kafiyesini bozduğunu ya da sadece bir mısraını okumakla yetindiğini söyleyen Â.Çelebi böylece Onun şiir okumak ve ezberlemekten sakındığını kaydeder. Meselâ bir defeasında Tarafa'nın veya İmriül-Kays'ın - rivayetlerde ihtilâf var - bir beytinin vezninin bozarak okuyunca, Hz.Ebû Bekir "O şiir öyle değilde böyledir" deyince "Ben şiir bilmem" [257] diye karşılık vermiştir.

Başka bir zaman yine bir beyitte yaptığı değişiklik karşısında, Hz.Ebu Bekirin müdahelesine karşı "Ben şâir değilim ve şiir bana layık değildir".[258]

---

252 Haşmet, a.g.e., s.75

253 Devletşah, a.g.e., s.27

254 Haşmet, a.g.e, s.76; Cemalî, a.g.e, Yk.33a

255 Haşmet, a.g.e, s.76; Âşık Çelebi, a.g.e. Yk.11a

256 a.g.e., Yk.11a

257 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.11a

258 a.g.e., Yk.11b

buyurmuşlardır.

Bütün bunlar gösteriyor ki, o başkalarının şiirlerini okuyor, beğeniyor ve gerektiğinde kullanıyordu.

3. Hz. Peygamberin Şiir Dinlemesi :

O bazen şiir dinler ve şiir hakkındaki kanaat ve takdirlerini bildirirdi. Şâir olan sahabeler huzurunda defalarca şiirler okumuş ve medihlerde bulunmuşlardır. Fakat hiç birine "gidin bu yasaktır veya okumayın bu meşrû değildir" dememiştir. (259)

Meselâ, bir gün mescidde cemaatin bir kısmının şiir, bir kısmının da Kur'ân okuduğunu göre bir sahabî, "Kur'ân mı, şiir mi okunsun?" diye sorunca "Bir defa ondan, bir defa da bundan, şeklinde cevâp vererek şiir okunmasında bir mahzur olmadığını göstermişti.(260)

Hz.Âişe'nin naklettiğine göre câriyesini evlendirdiğinde "Niçin onunla birini göndermediniz ki şiir söyleyip tağannî etsinler" diyerek düğün gibi hallerde şiir ve tağannînin zaruretini vurgulamıştır.(261)

Yine Sahabilerden Serid-i Sakafî'nin anlattığına göre bir gün Hz.Peygamberin yanına uğradığında "Ümeyye b.Ebî Saltın şiirlerinden ezberinde bir şey var

---

259 Latifi, a.g.e, s.9

260 Haşmet, a.g.e., s.60

261 Âşık Çelebi, a.g.e, Yk.11b

mı?" diye sorar "Var" diye cevab verince okumasını emreder. Sahabi "Okudukça devam et" diye okumasını ister. Yüz beyte varınca okumasını keser[262]

Huzurunda şiir okuyan meşhûr şâir Nabiğa'ya Allah ağzını bozmasın" şeklinde dua eder. Bu duanın bereketiyle yüz yürmi yasında iken bile dişleri sapa sağlam olduğu rivayet edilmektedir[263]

Hz.Âişe'den nakledilen bir rivayete de "Sahabeler karşılıklı şiir okuyarak atışırken o da oturduğu yerden tebessüm ederek onları seyrediyordu" diye bahsedilmektedir[264]

Dinin çeşitli meselelerini öğrenmek ve öğretmekten dolayı sahebelere bir yorgunluk ârız olunca "haydi divanü'l-Arâb'a" diyerek karşılıklı şiir okumalarını teşvik ediyordu[265]

İslam hoş görüsünün nihayî hududunu çizen Kaside-i Bürde'nin şairi Ka'b b. Züheyr'in hadisesi peygamber Efendimizin şiir karşısında takındığı tavrı gösteren en güzel bir örnektir. Ka'b, kardeşi Büceyr müslüman olunca bir kaside ile Hz.peygamberi hicveder. Bunu duyan Hz.peygamber Ka'b'in görüldüğü yerde öldürülmesini emreder. Daha sonra yaptıklarına pişman olan Ka'b huzura gelir

---

262 Haşmet, a.g.e, s.75; Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.11b

263 Haşmet, a.g.e., s.80

264 a.g.e., s.60

265 a.g.e., s.63

meşhûr kasidesini okur. Buna memnun olan Hz.peygamber câize olarak sırtındaki hırkayı çıkarır Ka'b'a giydirir.[266]

Şâir bu kasidesinin hemen başında yani nesib bölümünde sevgilisinin ceylan gözlü, önden bakılınca ince belli, arkadan bakılınca tombul kalçalı, boyunun ne uzun ne kısa olduğunu, dişlerinin kar gibi beyaz olduğunu anlatır. Bütün bunlar câhil unsûrlar olmasına rağmen bu şiirin kabul görmesi peygamberimizin şiire karşı bilindiğinden de fazla müsamahakar davrandığını gösterir.[267]

Yine Huneyn savaşında elde edilen ganimetlerden yüzer deveyi kendisine şiir takdim eden Akra' Uyeyne İbni Husayn ve Abbas İbni Mirdas adındaki şâirlere vermesi de onun şiir ve şâire ne kadar ehemmiyet verdiğini ve maddi yönden de desteklediğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.[268]

Şu hadise de onun şiire ne kadar değer verdiğini göstermesi bakımından önem arzetmektedir. Bir savaşta ele geçirilen bir çok ganimet ve esirler gaziler arasından bölüştürülür. Esir düşen bir genç kız da Hz.Alinin payına düşer. Bir fırsatını bulup Hz.peygambere halini arzeden esir kız belağat ve hitabetiyle meşhûr Kuss b. Saide'nin torunlarından olduğunu söyler. Bunun üzerine Hz.peygamber "Ya Ali onu serbest bırak, zira onun dedesi güzel şiir söylerdi" deyince esir

---

266 a.g.e., s.84-86; Âşık Çelebi, a.g.e. Yk.11b

267 İbrahim Muhammed, Kaşidetü "bânet su'ad, li-ka'b b. Züheyr, Beyrut, 1986

268 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.14a

kız serbest bırakılarak hürriyetine kavuşturulur'[269]

4. Hz. Peygamberin Şiir Okumayı Emretmesi :

Hz.peygamber bazen şiir okumaya teşvik etmiştir. Yeri geldikçe sahabelere şiir okumalarını emrettiği herkesçe bilinmektedir. Zaten sürekli yanında bulundurduğu altı tane şâiri vardır.

Bunlar Hassan b.Sabit, Abdullah b.Revâha, Ka'b b.Mâlik, Amir b.Ekvâ, Encişe-i Habeşî ve Berâ b. Maliktir[270] Resûlullahın huzurunda bazen medih, bazen de savaşları anlatan şiirler okurlardı. Gerektiğinde de müşriklerin saldırılarına şiir ile cevab verir ve onları yererlerdi. Bu hicivlerin zaman zaman Hz.peygamberin emriyle yapıldığı bilinmektedir'[271]

Nitekim "Mümin kılıcı ve lisanıyla cihâd eder"[272] hadisi de bunlar hakkında söylenmiştir. Şiir ile yapılan savunma ve saldırı kılıç ile cihat etmek gibi kabul edilmektedir.

Hassan b. Sabit'i hicv etmeye teşvik ederken "Kureyşi hicvet, Cebrail seninledir"[273] demiştir. Allah Resûlünü hicveden Kureyşe cevap vermesi

---

269 Haşmet, a.g.e., s.77-79

270 a.g.e., s.65; Âşık Çelebi, a.g.e. Yk.11b, 12a

271 Haşmet, a.g.e., s.66; Âşık Çelebi, a.g.e. Yk.12a

272 Haşmet, a.g.e., s.89; Âşık Çelebi, a.g.e. Yk.12a

273 Haşmet, a.g.e, s.69; Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.11b

için"Benim yerime onlara cevab ver" diyerek "Allahım onu cebrail ile güçlendir" şeklinde dua ediyordu.[274]

Bir diğer rivayette ise "Kureyş hicvet, çünkü bu onlara ok atmaktan daha müessirdir" demiştir.[275]

Bir Kabe ziyareti sırasında heyecana gelen Abdullah b.Revaha, şiir söylemeye başlar. Hz.Ömer önüne geçip "şiir söylemenin zamanı mı?" diyerek engellemeye çalışınca Efendimiz "Onu bırak ya Ömer Zira bu, onlara ok atmaktan daha çok tesir eder" ifadesiyle serbest bırakmasını emreder.[276]

"Haksızlığa uğratıldıktan sonra intikam almak isteyenler haric[277] âyetiyle Hz.peygamberin şairlerinin şiir söylemesi için izin istemeleri üzerine nazil olduğunu kaydeden Â.Çelebi, bu ayetin gelişinden sonra Efendimiz "Onları hicvedin, nefsim kudreti elinde olan zata yemin ederim ki bu onlara ok atmaktan daha etkileyicidir" dediğini belirtir.[278]

Yukarıdan beri nakledilen rivayetlerin hepsinde şiirin bir propağanda unsuru olarak kullanılmasına verilen önem dikkat çekmektedir. Demek ki, Peygamber Efendimiz şiirin sahip olduğu bu gücü görmüş ve gerçekçi bir yaklaşımla ele alarak benimsediği şiirin bu yönünü en etkili bir şekilde kullanmasını bilmiştir.

---

274 Haşmet, a.g.e, s.69; Âşık Çelebi, a.g.e, Yk.11b

275 Haşmet, a.g.e., s.67, Âşık Çelebi, a.g.e, Yk.11b

276 Haşmet, a.g.e, s.71

277 a.g.e, s.89, Âşık Çelebi, a.g.e, Yk.12a(bkz.K-Kerim, eş-Şuʿarâ, 26/227)

278 Haşmet, a.g.e., s.89; Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.12a

5- Hazreti Peygamberin Şiir Öven Sözleri :

Şiir hakkında söylenmiş pek çok hadis vardır. Bu hadislerin bazısında doğrudan şâir söz konusu edilirken bazısında ise söz konusu olan şiirin kendisidir. Ancak her iki halde de şiire ait bazı hususiyetlere dikkat çekilmektedir. Bu hususiyetler aynı zamanda Hz.peygamberin şiirde aradığı ve olmasını istediği şeylerdir.

Önce şâiri anlatan hadislerden başlıyalım. Bu hadisleri ele aldığımızda câhileye döneminde de şâirlere atfedilen bir özelliği nazara verdiğini görmekteyiz. Bu özellik ise şâirlerin gaybtan haber vermeleri veya halkın bilmediği pek çok bilgi ve sırlara âsına olup onları dile getirmiş olmalarıdır. Çünkü İslam öncesi Araplarda hemen hemen buna yakın bir kanaat hakimdi. Her bir şâirin bir cini olduğu, onun yardımıyla gaybtan haber aldığı ve pek çok gizli sır ve ilimleri bildiği bütün Arapların kabul ettiği bir inançtı[279]

İşte şâirin herkesten farklı olan bu yönünü kabul eden Hz.peygamber, onu ancak ilahî bir kaynaktan gelen ilhama bağlamıştır. Şâirlerin dillerinin Allahın gizli hazinelerini açan birer anahtar ve kalplerinin ise birer ilham kaynağı olduğunu ifade ederek, herkesin kavrayamadığı bir çok ince sır ve manaları yakaladıklarını ve dile getirdiklerini nazara vermektedir.

---

279 C.Huart, a.g.e, s.15

"Allahın bir çok gizli hazineleri vardır, anahtarları şâirlerin dillerindedir"[280] "Allahın gizli bir hazinesi vardır onu şâirlerin diliyle izhar eder"[281] "Arşın altında Allahın pek çok hazineleri vardır onların anahtarları ise şâirlerin dilleridir."[282] "Şâirlerin kalpleri Allahın hazinesidir."[283] Bu hadisleri nakleden Haşmet Lamiî ve Latifî bunların yorumunda aşağı yukarı aynı ifadeleri kullanırlar:

Şâirlerin dilleri ilham hazinelerini açan birer anahtardır. Onların dilleri daima ruhu'l-kuds olan cebrailin ilham edici nefesiyle güç kazanmaktadır ve kalpleri ise, sır deryasında ilham nesiminin harekete getirdiği fikir dalgalarıyla kenara gelen türlü türlü inci ve cevherlerle dolu birer hazinedir[284], iki alemin hazinelerini söz ipliğine dizen onlardır. Bu hazinelerin anahtarları onların dilleri altındadır. Bu söz sanatkârları aslında arşın bülbülleridirler[285]

Doğrudan doğruya şiirin kendisinden bahseden hadislere gelince bu hadislerin aslında şiirde bulunan ve bulunması gereken özellikleri ifade ettiği görülür. Meselâ, klâsik edebiyatımızda şiire ilgili olan aşağı yukarı bütün kitaplarda

---

280 Haşmet, a.g.e, s.63; Lamiî, a.g.e., s.10; Âşık Çelebi, a.g.e., sYk.12a

281 Haşmet, a.g.e., Yk.12a

282 Haşmet, a.g.e., s.63; Lamiî, a.g.e., s.10

283 Haşmet, a.g.e, s.64; Latifi, a.g.e., s.5

284 Haşmet a.g.e, s.64; Latifî, a.g.e, s.5; Lamiî, a.g.e., s.10

285 Latifi, a.g.e., s.6

kaydedilen meşhûr bir hadis var: "Şiirin bazısında hikmet vardı" bir diğer rivayette ise "hikem(hikmetler) şeklindedir[286]

Aslında bu hadisle Hz.peygamber şiirde olmasını en çok istediği şeylerin nihayî hududunu çizmiştir. Çünkü bu hadiste geçen "hikmet" veya "hikem" kelimesi bir yönüyle cehl ve sefahattan alıkoymak manasına gelmektedir. Bu manasıyla, şiirde halkı doğru yola ileten, kötülüklerden alıkoyan öğüt, nasihat veya insanda sarsıcı bir etki yaratan ibretli söz bulunması gerektiği ifade edilmiştir[287] Diğer manası ise, eşyanın hakikatini kavrayıp, onun gerektirdiği bir şekilde hareket etmektir[288] Şiir bu yönüyle de, kainatın esrarını ve aslını araştıran felsefe ve tasavvufa kapılarını açmış bulunmaktadır.

Yine "Beyânın öylesi vardır ki onda sihir bulunur[289] hadisi de bazı söz ve ifadelerde insanı büyüleyici bir özellik bulunduğunu belirtir. Tebliğ ve mesaj verme makamında olan Hz.peygamberin bu noktaya dikkat çekmesi duygu,düşünce ve inançların başkalarına aktarılmasında en güçlü bir vasıta olan şiire ne kadar değer verdiğini göstermektedir.

Bazı hadisler şiirin neden okunması gerektiğini açıklarken; aslında şiirin insan rûh ve zihni üzerinde meydana getirdiği etkiyi anlatır. Meselâ bir hadiste

---

286 Haşmet, a.g.e, s.65; Fuzûlî, Külliyat-ı Divân-ı Fuzûlî, İst.1315, s.2; Harun Talasa, a.g.m., s.368

287 Âşık Çelebi, a.g.e, Yk.12a

288 A.Nâzik, a.g.e, s.Yk.35b

289 Haşmet, a.g.e, s.65

"Çocuklarınıza şiir öğretin, zira o zihni açar, dili çözer ve cesaret telkin eder"[290] buyrulmuştur. Bu hadis şiirin insanın zihnî melekelerinin karakterinin teşekkül ve şekillenmesinde nasıl bir rol oynadığını açıkca göstermektedir. Çok eski devirlerden beri çocuk eğitiminde şiirin kullanıldığını biliyoruz.

Nitekim "kişinin güzelliği dilinin açık ve güzel olmasındadır"[291] hadisi de insan güzelliğini tamamen dilin güzel oluşuna bağlıyor.

Hz.peygamber şiiri tavsiye etmesinin sebeplerinden biri ise konuşulan dilin iyice öğrenilmesi ve anlaşılmasıdır. Özellikle cahiliye dönemi şiirinin anlaşılması Kur'ânın daha iyi anlaşılmasını sağlıyordu. Bundan dolayı birgün Hz.Âişe Kur'ânın ince manalarını anlamıyorum" demesi üzerine Efendimiz "Lebid'in şiirlerini inceleyerek oku" diyerek eski câhiliye şiirinin okuyup anlamasını tavsiye etmişti. Bundan dolayı Hz.Âişe'nin cahiliyye şiirinden oniki bin kaside ezberlediğini rivayet edilmektedir[292]

İbn-i Abbas'tan gelen bir rivayette ise "Kur'ânı okuyup laflızlarını dikkatli dinleyin, manasını iyi anlayın. Şiire müracat edin, zira şiir "divan-ı Araptır örf ve ananeleri içinde bulunduran bir mecmûadır"[293] şeklinde nakledilmektedir. Her ikihadisde dil ve edebiyat eğitimi açısından önemli bir noktaya parmak basmaktadır. İkinci hadiste ise bir milletin dil, örf ve anane gibi tüm kültür

---

290 a.g.e., s.8

291 a.g.e., s.8

292 Âşık Çelebi, a.g.e. Yk.12b

293 a.g.e., Yk.12a

değerlerin nesilden nesile aktarılmasından şiirin oynadığı rolün önemine işaret edilmiştir.

6. Hz. Peygamberin Şiir Yeren Sözleri :

Hz.Peygamberin hep şiiri öven ve hoş karşılayan hadisleri yanısar zaman zaman yeren hadislerinin de olduğunu biliyoruz. Bu ilk bakışta şir tezat gibi görülmekteyse de, aslında şiir hakkında söylenen ve söylenecek şeylerin bir tamamlayıcısı durumundadır. Böylece şiirde olan ve olması gerekenler söylendiği gibi olmaması gereken şeyler de belirlenmiş olur.

Meselâ meddahların yüzüne toprak saçın hadisi Â.Çelebiye göre sadece şâirler hakkında söylenmiş bir söz değildir. Medih hep şiirle değil nesr ile de yapılabilir. Öyleyse bu hüküm her ikisine de samildir. Alimler bu hadiste mübalağalı ism-i fâil sığasıyla gelen "meddâḥ" kelimesinden övgüyü meslek haline getiren ve aşırı derecede mübâlağaya kaçanlar hakkında olduğuna hükmetmişlerdir.[294]

Yine O şeytanın çalgılarından bir çalgıdır" hadisi de kaynaklara göre faziletlerden uzak meşru olmayan şeyler ile dolu insandaki kötü arzuları kışkırtıcı olan olan şiir hakkında söylenmiştir.[295]

Bu haride geçen ve müslümanların ne tür şiirleri okuyacakları hususunda daha dikkatlı olmasını sağlayan "Birinizin içinin irin ile dolması şiir ile

---

294 Aşık Çelebi, a.g.e., Yk.12a

295 a.g.e., Yk.12a; Lamiî, a.g.e., s.20

dolmasından daha hayırlıdır"[296] hadisi Â.Çelebinin ifadesiyle yukarıda söz konusu edilen şiirler hakkındadır. Çünkü şiir okumaya teşvik eden ve okuyup ezberleyenleri hoş gören Hz.peygamberin bu hadis ile her türlü şiiri toptan mahküm etmesi mümkün değildir. Â.Çelebi bu hadisin, hayırlı işlerden ibadet ve marifetten alıkoyacak derecede şiir ile meşgul olup bütün zamanını ona ayıran kimseler hakkında olduğunu kayeder[297]

Yine beyanın öylesi vardır ki onda sihir bulunur" hadisini nakleden Â.Çelebi şöyle bir açıklamada bulunur. Bu hadis genelde yanlış anlaşılarak şiiri övdüğü zannedilmiş. Halbuki hadisçilerin anladığına göre burada şiire övgüden ziyade yergi söz konusudur. Çünkü güzel ve etkileyici bir konuşmanın büyüleyici bir yönü vardır. Onun sayesinde yanlış fikirler bile güzel ve doğru gösterilebilir. Böylece akıl ve kalpleri etki altına alan bu sözler, dinleyicilerin düşünme ve muhakeme etme melekelerini iptal ederek onları istenilen şekilde yönlendirebilir[298]

Â.Çelebi'nin tek taraflı olarak ele aldığı bu hadisin ifade ettiği özelliklerin müsbet manada da kullanılabileceği unutulmamalıdır. Zaten bu hadisin şiiri övdüğüne dair yaygın kanaat bu manada da anlaşıldığını gösterir.

Yukarıda verilen âyet ve hadisler, yapılan yorum ve açıklamalar ışığında şöyle bir sonuca varılabilir: Âyetlerde şiirin yasaklandığına dair hiç bir hükme rastlanmadığı gibi, şiirin küçümsendiğini veya hoş karşılanmadığını gösteren

---

296 a.g.e., Yk.12b, Lamiî, a.g.e, s.20

297 Âşık Çelebi, a.g.e, Yk.12b

298 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.12b

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
GENEL KÜTÜPHANE

hiç bir ifade bulunmamaktadır. Ancak her sanat gibi, şiirin de iyilerin elinde iyi art niyetli insanların elinde ise kötü bir maksatla kullanılabileceği belirtilmiştir.

Hadislerin ise, Kur'ân'ın parelelinde bir görüş çizgisi takip ettiği görülür. Şiirde hikmetin bulunduğu ve ilahî hazinelerin anahtarlarının şâirlerin dilinde olduğu açıkca ifade edilir. Hz.peygamberin daima şâirleri kolladığı ve layık oldukları değeri verdiği gelen rivayetlerden anlaşılmaktadır. Bazen şâirleri çeşitli caizelerle onore etmesi ve bazı kararlarından onların arzularını göz önünde bulundurması şiire ve şâire verdiği önemi açıkca göstermektedir.

Şiir hakkında verilebilecek en güzel hüküm yine onun dilinde ifadesini bulmuştur şiir bir sözdür, güzeli güzel, kötüsü kötüdür. Bir başka rivayette ise: "Şiirin güzel sözün güzel olanı gibidir. Kötüsü ise kötü olanı gibidir".[299]

7- Sahabeler ve Şiir :

İslam inancına göre peygamberden sonra en çok itibar görenler ilk dört halife ve diğer sahabalerdir. Kaynaklarda bu ilk halifelerin ve ileri gelen sahabelerin hemen hepsinin şiir ile ilgilendikleri kaydedilir. Bilhassa Senedüş-Şuara ve Meşairu'-şuarâ'da bu konu hakkında oldukça geniş bilgi bulmak mümkündür. Bunların hepsini burada vermemiz imkansızdır. Sadece onların şiire karşı takındıkları tavrı gösterecek bazı noktalara dikkat çekmekle yetineceğiz.

---

299 a.g.e., Yk.12b; H.Tolasa, a.g.m., s.368

Senedü's-Şuara'da Hz.peygamberin etrafındaki bütün sahabelerin şâir olduğu kaydedilir ve bunlardan bazı örnekler de verilir.[300] İlk dört halifenin hepsi de zaman zaman şiir söylemiş ve şiire karşı duydukları ilgiyi belirtmişlerdir.[301] Hatta bunlardan Hz.Ali'nin bir divanı dolduracak kadar şiirleri olduğunu ona nisbet edilen bir divânın günümüze kadar geldiğini biliyoruz.[302]

Hz.peygamberin ailesindeki bütün fertlerin şiir şöyledikleri ve Hz.Âişe gibilerin ise câhiliyye dönemine ait pekçok şiir ezbere bildiği gelen rivayetler arasındardır.[303]

İbn-i Abbas, Halid b.Velid, Bilâl-i Habeşi gibi sahabilerin şiirlerinden bazıları elimizdeki kaynaklarda mevcuttur.[304] Hatta bir gün peygamber Efendimiz Ebu Derda'ya "senden başka bütün ensar şiir söylemiştir" dediklerinde o da "ben de söyledim cevabında "bulunarak kendisine ait şiir okuması bütün sahabelerin şiir söylemiş olduğu kanaatini veriyor.[305]

Yine Hz.Ömerin de bulunduğu bir mecliste bir âyetin manası sorulur. Beni Hüzeyl kabilesinden bir ihtiyar cevap verince Hz.Ömer "Araplar bunu şiirlerinde kullanırlar mı? diye sorar. İhtiyar Ebu Kebir adındaki bir şâire ait bir beyti

---

300 Haşmet, a.g.e., s.91

301 a.g.e., s.96; Latifî, a.g.e., s.9-10

302 Haşmet, a.g.e., s.104; Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.13b; Lamiî, a.g.e, s.12

303 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.12b

304 Haşmet, a.g.e, s.108-113; Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.14a

305 Haşmet, a.g.e, s.108-113; Âşık Çelebi , a.g.e., Yk.14c

okuyarak örnek verir. Bunun üzerine Hz.Ömer "sapmamanız için divanınıza müracaat etmelisiniz" deyince, cemaat "bizim divanımız nedir?" diye sorar. Halife Ömer "O cahiliyye şiiridir. Çünkü kitabınızın tefsiri ve kelimelerinin manası ondadır" şeklinde cevaplandırır.(306)

Halifeliği zamanında H.Ömerin huzurunda, Züheyr'in bir şiiri okununca "Züheyr benim zamanıma erişmiş olsaydı, kadı edinirdim" diyerek takdirini belirtmiştir.(307)

Yine Hz.Ömerle ilgili şu hadise de konumuza ışık tutması açısından önemlidir. Hilafeti zamanında bir adam namazlardan sonra cemaate şiir okuyordu. Hz.Ömer şikayet edildi. Durumu araştıran Halife okunan şiirlerin hikmet, öğüt ve nasihat olduğunu görünce memnun oldu ve devam etmesini istedi.(308)

İslam dünyasında Emevilerle başlayan saray hayatınada tarihin hiç bir döneminde şiir ve şâir ihmal edilmediği gibi, dini eğitimin yapıldığı medrese ve tekkelerde de şiir daima büyük bir destek görmüştür.(309) Hatta bütün mezhep imamları ve tarikat pirleri şiir söylemiş ve bunların arasında imam Şâfi ve ibn-i Farıd gibi divan tertip edenler pek çoktur.(310)

---

306 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.13a

307 a.g.e., Yk.13b

308 Cemalî, a.g.e. Yk.34a

309 Âşık Çelebi, a.g.e. Yk.14b

310 Haşmet, a.g.e., s.117; Lamiî, a.g.e., s.17; Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.16a

Buraya kadar anlatılanların hepsi, İslam dünyasında dini otoritelerce şiire karşı hiç bir menfi tavır sergilenmediği gibi daima hoş görüyle karşılandığını ve himaye edildiğini ortaya koymaktadır. Hatta dil öğrenmek maksadıyla "fuhşiyatı" ihtiva eden şiirlerin okunmasında dini açıdan hiç bir mahzur olmadığına dair fetvalar bile verilmiştir.[311]

Hatta şiir söylemek, şiir dinlemek ve erbabına caize vermek sünnet olduğunu söyleyenler bile vardır.[312]

Fakat bütün bunlara rağmet toplumda şiire karşı az da olsa bir hoşnutsuzluk devam ede gelmiştir. Bazı kaynaklarda bu olumsuz tavrın açığa vurulduğu görülmektedir. Meselâ, kendisi de şâir olan İmam-ı Şafiî "fazilet sahibi insanlar için şiir söylemek âr olmasaydı, ben de Lebîd gibi şiir söyleyebilirdim demektedir. Bunu söylerken İmam-ı Şafînin bir divânı dolduracak kadar şiirleri bulunduğu ve bu fikrini de şiir ile dile getirdiği unutulmamalıdır.[313]

Yine Latifî'nin Mevlana Lütfî hakkında anlattıkları da bu noktadan dikkat çekicidir. Sultan Mehmed, Lütfi'ye "sen de şiir söyler misin? diye sorunca Şafîden aldığı anlaşılan şu beyit ile cevab verir:

"Fazl u hikmet issin ger olmasa eş'ar âr
Arz ederdim ben de eyyamında âṣâr-ı Lebîd"

---

311 Âşık Çelebi, a.g.e., Yk.15b

312 Haşmet, a.g.e., s.116; Lamiî, a.g.e., s.17

313 İmam-ı Şafiî, Divanü'ş-Şafiî, Beyrut, 1971, s.39

Ancak Latifî, kendisinin bir çok şiiri olduğunu kaydeder.[314]

Türkçe, Arapça ve Farçayı çok iyi bilen Ebu Su'ud Efendi her üç dilde de şiirler söylerdi. Bilhassa Arapça şiirleriyle herkesin takdirini kazanmıştır. Nazım şeklinde sorulan sorulara nazımla fetva verecek kadar edebi inceliğe sahip olan bu şeyhü'l-İslamımız, aynı zamanda verdiği fetvasıyla Hâfızın divanının yakılmak kurtarmıştır. Hatta bu isabetli kararından dolayı Goethe bile bir manzume ile kendisini tebrik etmişti.[315]

İşte bu zatın şiir hakkında yine manzum olarak verdiği fetva oldukça düşündürücüdür:

Terket hevâ-yı şi ri ki sevdâ-yı hamdır
Sihr-i helâl olursa demem kim haramdır.[316]

Bu hususta verilecek bir başka örnek de, Â.Çelebinin Ahmedî hakkında anlattıklarıdır: Ahmedî, Molla Fenarî ve Hacı Paşa tahsil için Mısırda beraber bulunurlar. Bir gün zamanın abdallarından biri bunları görür. Hacı paşaya tıp ilmiyle uğraşacağını, Fenarî ye de çeşitli ilimler elde edip kandil gibi etrafını aydınlatacağını, Ahmedî'ye ise külli ilimleri bırakıp çüzi ilimle istiğal edip şiirle zaman kaybedeceğini söyler.[317]

---

314 Latifî, a.g.e., s.296

315 Abdullah Aydemir, Ebüs-suud Efendi, Ank.1989, s.7-10

316 Âşık Çelebi, a.g.e, Yk.16a

317 H.Tolasa, 16.Y.Y.da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi, İzmir, 1983, S.302

Görüldüğü gibi bir cemiyette hatta fertlerinde bile, şiiri benimseyip ona yüksek bir değer vermek temâyülü ile, şiiri hor görüp şâirliği küçümsemek temayülü yan yana yaşamaktadır. Bu ise ilk bakışta bir çelişki gibi görünmektedir. Halbuki etraflıca incelendiğinde durumun hiç de böyle olmadığı görülecektir.

Daha önce de söz konusu edildiği gibi toplumumuzda şâir daima imtiyazlı bir yere sahip olmuştur. Bu imtiyazı elde etmek maksadıyla şairliğe heveslenen pek çok ehliyetsiz insanlar çıktığı muhakkaktır. İşte bu insanlar şiiri en kaba yönüyle almış ve İslamiyetin hoş görmeyip yasakladığı sahalarda kullanmışlar.

Şirin belli kalıp ve kayıtlara tahammülü zaten yoktur. Şâirlerin bu sınırı aşıp, istedikleri her vadide şaşkın şaşkın dolaşmaları sık sık rastlanan bir hadisedir.

İşte bu durum halkın zihninde kötü bir imaj meydana getirmiş ve asırlarca devam etmesine neden olmuştur. Görülen her bir kötü örnek bu kanaatin kökleşmesini sağlamıştır. Bu kanaat de dinden kaynaklanma değil, sosyolojik bir hadisenin tabiî bir neticesi gibi görünmektedir. Meselâ, Taşlıcalı Yahya'nın Gencine-i Râz adlı mesnevisinde şiir hakkında söylediği şeyler buna güzel bir örnektir. Taşlıcalı Yahyâ önce şiirin haktan bir ihsan olduğunu bir çok kimsenin şiir vasıtasıyla "keşf ü keramete kadem" bastığını ve velayet alemine bayrak diktiğini ifade eder. Daha sonra ise kaside ile caize toplayan, bunun için "ehl-i dünyanın kapısında it gibi bekleyen, bir iki altın ve gümüşe tamah ederek "eşeği"

övüp göğe çıkaran olur olmaz "teke"yi arslan gibi gösteren şairleri ağır bir dille yerer.[318]

Şiire kötü gözle bakmanın bir diğer sebebini ise ibni Haldûn şöyle izah eder: İslamiyetin ilk zamanlarında İslamiyeti yayma işi, peygamberlik ve vahiy gibi yepyeni kavramlar Araplar meşgul etti. Ayrıca Kur'ânın üslûp ve nazmı karşısında dehşet ve hayretler içinde kalan Araplar, dilsiz gibi şiir söylemez ve nazım tertip etmez oldular. Bu hal bir müddet devam etti. Zamanla buna alıştılar durumda bir kararlık hasıl oldu. Şiiri yasaklayan bir vahiy gelmemiş, Allahın resülü de bizzat şiir dinlemiş, güzel şiir okuyanlara câize vermiştir. Nihayet Araplar eski adet ve geleneklerine döndüler.

Ancak İslam coğrafyasının genişlemesi ve birçok Arap olmayan kavimlerin İslam dairesine girmesi dilde bir bozulmaya neden oldu. Bu milletler Arapçayı ancak gramer kitaplarında öğreniyorlardı. Tabiî ki Arap uslubunu kavramaları ve dilin inceliklerine vakıf olmaları mümkün değildi. İşte bunlar sonradan öğrendikleri dil ile dilleri Arapça olmayan ve Arap ırkından gelmeyen hükümdarları övüyorlardı. Caize almaktan başka hiç bir maksatları yoktu. Artık eskisi gibi edebi bir faide gözetmiyorlardı.

İşte bu yüzden sonradan yetişen himmet ve fazilet sahipleri, bunu bir küçüklük sayarak şiirle meşgul olmaktan çekindiler. Hal ve durumları değişti.

---

318 Taşlıcalı Yahya, Gencine-i Râz, Bağdatlı Vehbi(Süleymaniye Ktb.) 1700; M.F.A.No: H.87, Yk83a-84b

Şiirle uğraşmak büyük rütbe ve derece sahibi insanlar için küçüklük ve ayıp sayıldı.[319]

Dikkat edilirse İbni Haldûn şiirin küçümsenmesini dinden kaynaklanan bir hadise değil de cemiyetin içinde bulunduğu şartların meydana getirdiği sosyolojik bir hadise kabul etmektedir.

---

319 İbni Haldûn, Mukaddime, C.3, s.253-255

II. Senedü'ş-Şuᶜara Transkripsiyonu

Bismi'llahi'r-Raḥmani'r-Raḥîm

Maṭlaᶜ-ı manẓûme-i ḥamd-i Ḫudâ terkîb-i bend-i esâlîb-i ḥüsn-i edâ ḳılınup mıṣraᶜ-ı ber-ceste-i dürûd-ı peyâpey-vurûd-ı seyyidü'l enâm, taẕmîn-gerde-i naẓm-ı bedîᶜü'l-insicâm-ı iḫtitâm ve redâif-i ḳavafî-i tarẕiye vü tekrîm-i âl ü aṣḥâb-ı müstezâd se-beyt-i ṣalât ü selâm ḳılındıḳdan soñra çekide-i ḳalem-i ᶜabd-i bî-miknet, bende-i İbn-i ᶜAbbas Ḫaşmet budur ki baᶜzı keffe-i mizân-ı tabᶜ-i bî-iᶜtidali dirhem u dinâr-ı ᶜirfândan ve dest-mâye-i derk-i izᶜândan hâli vü tehi olan keç-tab ân ü maᶜârif-düşmenâñ zebân-ı nâḳıṣu'l-beyânları mîzan-ı sûḳiyan-ı ḳadr dahi temyîz-i miᶜyâr-ı ḥaḳḳ u bâṭıl ve tefriḳ-ı miḳdâr-ı nâḳıṣ u kâmil idemeyup tenâsüb-i iᶜtidâl u intiẓâmı âdem-i farḳ u temyîzlerinden nâşî şiᶜr u inşâya ve gurûh-ı feyz-şükûh-ı şuᶜarâya kec u mec zebân-diriâzi-i iᶜtirâz birle ḥumḳ u cehâletlerin iᶜlân u ibrâz itdiklerine binâen incû-yı dilcû-yı meḳâdîr-i eşᶜâr manẓûme-i rişte-i beyân u iẓhâr ve âvize-i gerden-i iştihâr olunmasına serengüşt-i ḳalem-i bedîᶜür-raḳam, feyż-mend-i midâd-ı iḳtidâr ḳılınup ney süvârân-ı meydân-ı dânişverâna tâziyâne-i şevk ve dil-âgehân-ı deḳâyıḳ-ı ᶜirfâna fıḳra-i zevḳ olmak üzre münkirân-ı tebâyiᶜ-i ẓarâfet-âṣâra ve ḥarf-endâzân-ı letâif-i eşᶜâra fi'l-cümle mertebe-i şiᶜri ve menzile-i şuᶜarâyı bildirmek içün ol maṭlaᶜ-ı ġarrâ-yı dîvân-ı mümkinât ve beytü'l-ḳasîde-i mecmûᶜa-i mevcûdât, ser-levha-i ṣaḥîfe-i ceberût, dîbâce-i teᵓlîf-i melekût, maẕmûn-ı şerif-i naẓm-ı kerîm, mefhûm-ı münîf-i kitâb-ı ḳadîm, insânu'lᶜayn-ı kâffe-i masnuᶜât, ᶜaynu'l-insan-ı

ʿamme-i maḫlûḳât, mükehhel-çeşm-i dest-i ḳader, rüşen-naẓar-ı mâ zâġe'l-başar,maẓhar-ı ḥaḳâyıḳ-ı kevn-i İlahî, meẓâhir-i deḳâyıḳ-i sefîd u siyâhî, nesaḳ-bend-ı ḳuyûd u iṭlâḳ, sebâḳ-âmûz-ı enfüs ü âfâḳ hüsyâr-ı ḥarem-i devâm-âgâhî, bîdâr-ı ḳıyâm-ı taḫt-ı subhgâhî, hâdi-i vâdi-i evżaḥ-ı sübül, bâdi-i âferîniş-i cüz ü küll, bâʿis-i ẓuhûr-ı emr-i kün, vâḳıf-ı esrâr-ı ʿilm-i ledün naṣṣ-ı kitâb-ı âgâhi, faṣṣ-ı ḫâtem-i yedu'l lahî, mütemmim-i mekârim-i aḫlâḳ, muḥattım-ı meḥâsin-i eşfâḳ, mirʿat-ı ẕât-ı Ḫudâ, âyîne-i dünyâ vü mâ fîhâ, rûḥ-ı musavver u aḳl-ı mücessem, ʿâlem-ı cân u cân-ı ʿâlem, fâtiḥa-i kitâb-ı risâlet, ḫâtime-i nuṣḥa-i nübüvvet, şefîʿan li'l-müẕnibîn, beşîren li'l-mü'minîn, neẕîren li'l-muḫâlifîn, raḥmeten li'l-ʿâlemîn olan rûḥ-ı revân-ı ḳâlıb-ı kâinâtʿaleyhi ṣalâtu's salavâtu'l-vâṣılât peygamberimiz efendimiz haẓretleriniñ ṭaraf-ı bâhiru ş-şeref-ı humâyûnlarından şuʿarâ ḳullarına şeref-baḫş-ı ṣudûr olan iltifât-ı bî-ġâyeyi ve dergâh-ı bülend-bârgâhlarına ʿarż olunan eşʿâr-ı haḳâyık-şiʿâr muḳâbilinde ḫazîne-i istiḥsân ü ihtizazlarından pertev-rîz-i ẓuhûr-ı müstevcubu's sürûr olan cevâiz-i mâlâ-nihâyeyi lüfâẕe-i kelâm-ı dürer-bâr-ı muḥaddiṯîn ve luḳâṭa-i ḳılâm-ı güher-niṯâr-ı müfessirîn birle bir nehc-i îcâz serd u beyâna âġaz olunarak merâtibi-i fezâil-i eşʿâr-ı ḥikmet-şiʿârı ve menâzil-i refiʿa-i şâʿirân-ı pâkîze-güftârı iʿlâm ve ifhâma ḫâme-i mübâdereti ter-zebân-ı midâd ve beyaż-ı saḥîfeyi reng-âşinâ-yı sevâd idüp hâlâ mürettib-i dîvân-ı şevket ve müellif-i nuṣḥa-i salṭanat, sâye-i haẓret-i ḫâlıḳu'l-kevneyn ḫalîfe-i cenâb-ı sulṭânu's-saḳaleyn ḫâḳân-ı ṣıddîḳî-meniş, sulṭân-ı fârûḳî-reviş, âb-ı rûy-ı selâṭîn, pâdişâh-ı adl-âyîn, münhilü'l-ʿaẕb-ı cihâd, menbaʿu'l-feyż-ı murâd, şehriyâr-ı dârâ-ḥaşem, tâcdâr-ı ḫûrşid-

ʿalem, pâdişâh-ı felek-saye-bân, şehen-şâh-ı sikender-tuvân, ḫusrev-i memâlik-güşâ padişâhımız Sulṭân Muṣṭafâ bin Sulṭân Aḥmed-i ṣâliṣ efendimiz ḥażretlerinin vezir-i bî-naẓîri, âṣâf-ı cihângîri, şemsü'l-feżâil, bedru'l-ḥaṣâil, efżalu'r-Rûm, ebharu l-ʿulûm, cebelün min cibâli'l-kemâlât, baḥrun min biḥâri'l-maʿlûmât, şeb-çerâğ-ı iḳbâl, elmâs-pâre-i iclâl, ʿallâme-i yegâne, nâdire-i zamâne, semiyy-i şâh-ı rüsül, hem- pertev-ı aḳl-ı küll, aʿlemu'l-ʿulemâ, aʿzamu'l-vüzerâ, cenab-ı Râġıb Paşa efendimiz ḥażretlerinin dâru'l-ifâde-i feżâil u kemâl ve beytu'l- maʿmûr-ı maʿ ârif u mâl olan nâdi-i feżâil-mebâdi-i ʿârifânelerinden iltiḳât-ı dest-i istiʿdadım ü iḫtilâs-ı verd-i nihâdım olan cevâhir-i nevâdir-i ders u ifâdelerine bıdaʿe-i ḳurażetü'l-meâli tezyîn ü tekmîl idüp dest-mâye-i istifade-i ẕât-ı feżâil-sımâtlarıy-la nâm-ı nâmilerine dört fıḳra vü bir ḫâtime üzerine bir risâle-i vecîzetü 'l-maḳâle cemʿu tertîb ve (Senedu'ş-Şuʿarâ) ismiyle tesmiye vü telḳîb olundı lakin ol şâhid-i sâde-ruy-ı żabṭ u inşânın ḳadd ü ḳâmet-i ʿibâreti libâs-ı rengâreng-ı edâ-yı münşiyâneden ʿâri vü sâde ve ḥarakât u sekenât-ı eṭvâr-ı maʿânîsi taḥt-ı żâbıṭâ-i taʿkîd u iğlâḳdan berî vü âzâde ḳılınup şâhid-i bâzâr manendi bi-tekellüf zîver-i âġûş-ı fehm u idrâk olmak vechi üzre ʿarż-ı dîdâr-ı sebt u imlâya ṣûret virilmekle ümidvârım ki rûy-ı ḥaṭṭ-âver-i ḥabṭ u ḫaṭâsına ve şîve-i şütür-gürbe-i edâsına naẓar-ı redd u istiḥḳâr ile muʿâmele-i rû-gerdânîye şâyân buyrulmayup luṭfen ve keremen dest-i iltifât ile ḳarîn-i nevâziş-i ḫâme-iʿanberîn câme-i tenḳîḥ u taṣḥîḥ buyrulmaḳ mütemennâdır (Fıḳra-i ûlâ) Feżâil-i eşʿârı naḳlen ve aḳlen baʿżı nikâtı müştemile delâil ü berâhîn serdi ile mübeyyendir.

Pes imdi tuġrâ-yı ġârrâ-yı nişân-ı vâlâ-şan-ı ḫilḳat-ı âdemiyân(خلق الانسان)[320] buyruldığı ʿunvân-ṭırâz-ı naṣṣ-ı Ḳur'ân iken ve ṭıfl-ı nev-âmûz-ı fıṭrât-ı insâniye nihâde-i dârü'l-ifâde-i muʿallim-ḫâne-i(علمه البيان)[321] iken ʿilm-i beyânın cilve-gâh-ı taʿyîn ü taḥayyuzı olan fenn-i eşʿâr-ı mütenâsıḳatü'l-âṣâra iṭâle-i lisân-ı ʾtirâż u ḥüsn-i edâ-yı suḫan-verândan iʿrâż iden taʿaṣṣubkâran-ı bî-idrâkân mezâya-yı manẓûme-i ḫilḳatlerine ʿadem-iʿirfân birle tâʿrif-i insândan ḫâric(وخلق الله البقر في صورة البشر) ṭarîḳasına nâhic olup(اولئك كالانعام بل هم اضل)[322] mażmûn-ı ḥikmet-numûnuna mâ-ṣadaḳ ve belki ḥayvânât ve cemâdâtdan alçaḳ oldukları ẕevḳ-âşînâ-yı eşʿâr-ı leṭâfet-şiʿâr olamadıḳlarından vâżiḥ ve âşikârdır ez-cümle zümre-i ḥayvânatdan üştürân-ı bâr-keşân-ı râh-ı hicâz güfte-i hoş-lehce-i hâdiyândan şaḳâşıḳ-ı cezebât-ı şevḳ ile demdeme-sâz ve perverde-i şevâhiḳ-i cibâl olan ṭâğ ayuları daḫi teʾsîr-i neğâmât-ı eşʿârdan raḳṣ-âver u ḳâmet-efrâz olup sîne-i mermer ve kitâbe-i divâr u der dahi naḳş-peẕîr-i âṣâr-ı şiʿr-gûyân u naẓm-âverân olmağla hey meded kadr-nedân-ı naẓm u eşʿâr bu şûretle dahi hacer ve şecer menzilesinden dûn ve bedter ve mâ ḫuliḳa lehlerinden bî-ḫaber olup(من كان من العلم محروما لم يكن من الذلل معصوما) müfâdınca ʿilm u ʿirfandan ve eḥâdîṣ-i nebeviye-i bâhiretü'l-beyândan bî-behre ve bî-vâye olduḳlarına binâen giriftâr-ı varaṭât-ı ḫaṭâ ve zelel olmakdadırlar. ʿAle'l-ḫuṣûṣ müellif-i ḳabâle-i risâlet

---

320 Ḳurân-ı Kerim, er-Raḥman, 55/3

321 Ḳ. Kerim, er-Raḥman, 55/4

322 K. Kerim, el-Aʿraf, 7/179

ve muṣannıf-ı kitâb-ı müsteṭâb-ı maḥremiyet ʿaleyhi etemmü'ṣ-ṣalavât ve ekmelü't-taḥiyyât efendimiz ḥażretleriniñ gülşen-serâ-yı behişt-âsâ ḳarîḥa-i ṣabîḥalarından gül-bün-efrâz-ı vurûd olup "Münteḳâ min Ravżati'ş-Şihâb" nâm kitâbda sâye-endâz-ı çemenzâr-ı taḥrir ḳılınan(علموا اولادكم الشعر فانه يفتق الذهن و يطلق اللسان ويورث الشجاعة) fermân-ı müteḫattimü'l-izʿânını düstûru'l-ʿamel-i terbiye-i evlâd itmek kişi ebnâ vü evlâdını fetḳ-i perde-i eẕhân ve kesb-i ṭalâḳat-ı lisân ve taḥṣîl-i keyfiyyet-i şucʿân ile mertebe-i âdemiyete ḳadem başdırub meyân-ı âdemiyyânda tekellüme ḳudret kesb itdirüp âdem silkine idḫâl itmedir. Zîrâ(الجمال فى الجمال) cevâmiʿu'l-kelim olan eḥâdiṯ-i şerîfe-i bâhiretu'l envârdan olup(جمال الرجل فصاحة لسانه) kelâm-ı dürriyü'n-niẓâmı dahi ḳâil-i bi'l-ḥaḳḳ ʿaleyhi mine'ṣ-ṣalavâtı mâ hüve elyaḳ efendimiz ḥażretlerinin lisân-ı ṣâdiḳu'l-beyânlarından şeref-rîz-i ṣudûr olduğu Mevâhib-i Ledünniye'de ve sâir kütüb-i eḥâdîṯ-i nebeviyyede ʿarż-ı dîdâr-ı iştihâr itmişdir yaʿnî, ḥüsn ü cemâl lisândadır ve ricâlin behcet ü cemâli feṣaḥat-ı lisânı ve ʿaẕûbet-i beyânıdır. Fî ḥadd-i ẕâtihi nîk u bed lisâna dâir ve her ḫuṣuṣun lisandan tevellüdi zâhirdir ṣalât u selâm ve küfr ü islâm lisân ile olur, ṣoḥbet ü ülfet ve muḥabbet ü ʿadâvet lisândan vukûʿ bulur binâen ʿaleyh insan olana lisân elzem ve terbiye-i lisân ile ıṣlâh-ı manṭıḳ cümleden aḳdem iḳtiżâ eylediğini taʿrîf-i insân dahi nâṭıḳ oldığından başka bâlâ-ṭıraz-ı ser-sûre-i Raḥman olan(خلق الانسان وعلمه البيان)[323] nâṣṣ-ı ḫûrşîd-faṣṣındaki" beyân" bir taḳrîr-i melîh ve bir taʿbîr-i faṣîḥdir

---

323 K.Kerim, er-Raḥman, 55/34

ki mâ fî'ż-żamîri îżâḥ ve ifṣâḥ ṭarîḳiyle aḫere ifhâmdır deyu müfesser, ḫâme-i Ḳâżî vü Keşşâf tefsîr-sâz-ı beyân olmuşdur. İmdi beyândan murâd belâġât ve feṣâḥât oldığı meczûm ve taᶜlîm-i beyân tekmile-i ḫilḳat-i insâniye ḳılındığı maᶜlûm olmağla be-her ḥâl melâḥat-ı taḳrîrât ve feṣâḥât-ı taᶜbîrât, tâᶜallüm-i şiᶜr u inşâ ve tetebbuᶜ-i âṣâr-ı şuᶜarâ itmeġe mutavvaḳḳıf u vâbeste oldığı ṣahîfe-fersâ-yı serd u tebyîn ḳılınmışdır. Vâḳıᶜa iktisab-ı liyâḳat-ı ṭalaḳat, şiᶜr u inşâya meyl u raġbet ile ḥuṣûle gelür bir maᶜnâdır. Ḥaḳîḳatda mevzûniyet ve leṭâfet ʿalâ-vechi't-taᶜmîm perîşânî ve seḳâmetden aᶜlâdır ve âdemîzâda bu maᶜnâlar hüveydâdır ḥatta (آنکه اول شعر گفت آدم صفی الله بود طبع موزون حجت فرزندی آدم بود mağzasınca mevzûniyet-i ṭabîᶜat hüccet-i ḳâṭıᶜat-ı âdemiyet ve aḥsen-i meḥâsin-i insâniyetdir zirâ ibtidâ kelâm-ı mevzûn ve eşᶜâr-ı ḥaḳayıḳ-mażmûn ol maṭlaᶜ-ı manżûme-i ḫilḳat-i insâniye ve ḳıtᶜa-i ḳudret-i sübhâniye maẓhar-i sırr-ı(علم الاسما)[324] müẓhir-i mezeyâ-yı müsemmâ, ḫalîfetu'l-lahi fi'l-ᶜâlem, cenâb-ı Ebu'l-beşer Âdem ᶜaleyhi's-selâm efendimiz ḥażretlerinden terkîb-i bend-i maṭlaᶜ ẓuhûr ve kitâbe pîrâ-yı ṣadr-ı dîvân, ṣudûr olup Ḳâbil-i nâ-kâbil ḥażret-i Hâbil'i seyf-i müstevcibu'l-ḥayf-ı ġadr u helâk ile ser-levhâ-i şehâdetnâme-i şühedâ itdikde cenâb-ı Safiyu'l lah ᶜaleyhi's-selâm ḥażretleriniñ zebâ-n-ı âteş-feşân-ı ġam u endûhları daḫi on beyt-i riḳḳat-ḫîz ile merṣiye-ḫân-ı ferzend-i ser-bülend-i ᶜazîzleri oldığını yerâᶜe-i ṣıḥḥat, berâᶜe-i

---

324 K.Kerim, el-Bakara, 2/31

şikât-ı ehl-i taḥrîr cilve-nümâ-yı taḥḳîḳ u tasṭîr ḳılmağla ol manẓûme-i ciğer-sûz bu maḥalde ârâyiş-i ser-ṣaḥîfe-i teberrük ü tevḳîr ḳılındı. Naẓm-ı bedîʿu'l-insicâm-ı hażret-i Ebu'l-beşer ʿaleyhi's-selâm:

تغيرت البلاد و من عليها فوجه الارض مغبر قبيح
تغير كل ذى شكل و لون و قل بشاشة الوجه مليح
فيا اسفى على هابل ابنى قتيل قد تضمنه الضريح
وقابل اذاق الموت هنالى فواحزنى لقد فقد المليح
وجائت شاهله ولها انين و قابلها تصيح
لقتل ابن النبى بغير جرم فقلبى عند قتلته جريح
وجاوزنا عد وليرنفنى لعين لا يموت فصتريح

İmdi cenâb-ı Adem ʿaleyhi's-selâm efendimiz hażretleriniñ ʿummân-ı lü'lü-feşân-ı ḳarîḥa-i ṣaḥîḥalarından bu naẓm-ı cevherüñ-nizâmıñ dürr-i şehvâr mânendi vurûdu keşîde-i ṣıḥḥat u iştihâr ve ʿiḳdü'l-cümân-ı aʿnâk-ı ittifâḳ-ı kibâr u ṣıġâr ḳılındığı içün nâdire-perdâzân olan müfessirîn ve muḥaddiṣîn maḥal be-maḥal neşr-i âṣâr-ı taḥrîre ḳıyâm ve neşr-i güftâr-ı taḳrîre niẓâm göstermişlerdir. Ammâ ṣâhibü'l-Keşşâf Zamaḫşerî ve İmâm-ı Faḫr-ı Râzi cenâb-ı Ebu'l-Beşer ʿaleyhi's-selâmdan bu merṣiyenin lisân-ı ʿArabî üzre manẓûmen ṣudûrunı külliyen inkâr ve lehçe-i Süryâniye de zebân-ı bâhiru'l-beyân-ı hazret-i Ṣafiyü'l-lah menṣûren dürr-niṣâr-ı güftâr olmasını iḳrâr idüp baʿde zamân ʿArabî edâ ile rişte-keş-i naẓm u beyân kılınmasını gûyıyâ ibtidâ ʿArabî tekellüm iden "Yaʿrib bin Ḳaḥṭân" nâm kimesnenin benân-ı zebân-ı intiẓâmına ihâle ve bu vecihle

ʿadem-i ṣudûrine basṭ-ı muḳaddeme-i maḳâle idüp dirler ki merṣiye-i merḳûmenin beyt-i ṣânîsinde (وقـل بشـاشة الوجه مليح) mıṣraʿındaki melîḥ (مـليح kelimesinin iʿrâbı kâʿide-i naḥviye üzre kesr ile iḳtiżâ ider iken zîr u bâlâsında olan ḳâfiyelere ittîbâʿen refʿ ile istiʿmâl olunmuş, fenn-iʿarūżda aña "iḳvâ" taʿbîr iderler maʿâyib-i kelâm-ı feṣâḥat-iltizâm-ı ʿArabdandır maʿyüb-ı kelâm nice Ḥażret-i Âdem ʿaleyhi's-selâm efendimizden ṣudûr ider deyu merṣiye-i mezbüreniñ elfâẓ-ı ʿArabiye ile terkîb-sâz-ı vurûd olmasını selb ve lisân-ı Süryâni üzre tertîb-yâfte-i ṣudûr olmasını celb ile henüz luġât-ı ʿArabiyeniñ sevâd-gîr-i saḥife-i ser-mesḳ-ı inşâ vü ẓuhûr olmadığına imżâ buyurmuşlardır. Lakin Muhaşşî-Beyżâvî Şihâb Efendi iʿtîrāż-ı iʿrâba bu ṭarza ḥāşiye-nüvīs-i şerḥ-i cevâb olur k evvelâ mıṣraʿ-ı mezbūredeki (مليح) kelimesiniñ iʿrâbı ṣaḥîḥ ve ber-muḳteżâ-yı ḳâ ʿide-iʿArabiyet, maḥallinde sıfat bir kelâm-ı faṣîḥdir, aña "iḳvâ" iṭlâḳ olunmaz zîrâ terkîb-i mıṣraʿdaki(وجـــه) beşaşetiñ (بشـاشـه) faʿilidir, ve (مـليح vechiñ (وجـه) ṣıfatıdır, faʿil be-her ḥâl merfûʿolmaḳ iktiżâ ider iken muzâfün ileyh bulunmaḳ taḳrîbiyle mecrûr olup maḥallen merfûʿ olmuşdur. İmdi mevṣūfuñ maḥallen iʿtibârıyla merfûʿu, ṣıfatıñ elbetde merfûʿu iḳtiżâ itmekle melīḥiñ (مليح merfûʿolması her vecihle muṭâbıḳ-ı ḳavâʿid-i iʿrâbiye olupʿayb u noḳṣândan ʿârî bir kelâm-ı tâm ve "iḳvâ" iṭlâḳından berî bir naẓm-ı dürriyü'n-niẓâmdır deyu ṣaḥîfe-i taḥḳîḳ ve tashîḥe ḫatm u imżâ ve bu iʿtirâzı defʿ u imḥâ buyur-muşlardır. Gerçi ḥaddim değil ammâ bu iʿrâbıñ ẓâhiren muġâyirine ḥâṭır-ı faḳîr-i vaḳîr daḫī maʿnâsı vicdânî ve ẕevḳî bir cevāb-ı nükte-nümâ mütebâdir olur ki ol peyġamber-i dil-âgâh cenâb-ı Âdem Ṣafiyu'llah ʿaleyhi's-selâm efendimiz

ḥażretleriniñ ḳarîḥa-i münticetü'l-faṣîḥalarından tâbende-i nûr-ı ṣudûr olan mersiyeniñ beyt-i ṣânîsindeki (تغير كل ذى شكل ولون) nuṭḳ-ı mübârekleri müfâdınca her ẕî-şekliñ tağayyür ve tebedülüni teʾyîd ve eşʿâr maḳâmında iʿrâb ve ḥarekesine iʿtirâż olunan (مليح) ḳâfiyesiniñ zîr u bâlâsında olan ḳâfiyelere iʿrâb cihetinden muğayereti daḫî ola muʿcize-i nuṭḳ-ı pâkîze-i Ḥażret-i Ebu'l-Beşerden ʿaddolunur bir maʿnâdır. Zîrâ her şeyiñ müteğayyir olmasını nuṭḳ-ı saʿâdetleriniñ tağyîri daḫî muṣaddıḳ u müeyyid olmuş olur ve hem iʿrâb-ı ḥarekeniñ bir ismi daḫî "şekl" ve "Şekle" olmağla iʿrâbınıñ tağayyürü güyâ şekliniñ tağayyürüni işʿâr ve ifsâd itmeğin "her ẕî-şekl tağayyür buldı" deyu ṣudûr iden nuṭḳ-ı mübârekleri şekl-i kelâm-ı bedîʿ ü'n-niẓâmlarının daḫî tağayyürine sirâyet idüp ḳâfiye-i mezbûre sâir ḳavâfiye muğâyir farż olunsa daḫî ancaḳ muʿcize-i bâhire-i lisân-ı nûr-efşânları olduğı câ-yı iştibâh değildir. Baʿdezîn cenâb-ı Ṣafiyyü'llah ʿaleyhi's-selâm ḥażretleriniñ nâṭıḳa-perdâz-ı luğât-ı ʿArabiye olduğlarını taḥḳîḳ u tedḳîḳ maḳâmında bu ʿabd-ı pür-ḳuṣûr ve nâḳıṣu'ş-şuʿûr küstâḫâne savâd-kâr-ı varaḳça-i azmâyiş-ı su'âl u cevâb olurum ki, evvelâ ṣunʿ-ı ṣanîʿ-i ilâh Ebu'l-beşer-i dil-âğâh cenâb-ı Ṣafiyyu'l lah ʿaleyhi's-selâm ḥażretleriniñ menşûr-ı ḥikmet-mestûr-ı ḫilḳat-ı ṭayyibeleri (وعلم ادم)[325] ila âḫiri'l-âyet ʿünvân-ı şeref-resânı ile muvaşşaḥ ve muʿanven ve biñ aded elsine-i müteḫâlifetü'l-esâlîb dürer-ı zebân-ı ʿilm u ʿirfânları buyruldığı müdellel ü müberhen olup ber-muḳteżâ-yı şân-ı vâlâ-yı nübuvvet eṣnâ-yı tekellümlerinde

325 K.Kerim, el-Bakara, 2/31

yetmiş biñ luġât-ı mütennevi'a ile nâṭıḳâ-pîra-yı ḥüsn ü edâ ve zebân-ı mu'ciz-beyânları her lisân ile âşinâ oldığı velvele-gîr-i tevâtür-iştihâr ve nüvişte-i ṣaḥâyif-i ṣıḥḥat ü aḫbâr iken lisân-ı ṣâbitü'l-beyânlarından raḫşende-i envâr-ı ṣudûr olan kelâm-ı ṣüreyyâ-niẓâmlarınıñ ta'rîb ve tanẓîmi âhere'azv u isnâd dâire-i mûlâḥaẓadan dûr ve şâibe-i ḳabûlden mehcûr gibi görünür. Ṣâniyen; beyne'l-'avâm ibtidâ lehce-i Arabiyenin ẓuhûrı nâṭıḳa-i istidâd ü iḳtirâḥına'azv olunân (Ya'rib bin Ḳaḥṭân) nâm şaḫıṣ, 'acabâ elfâẓ-ı 'Arabiyeyî kimdem ta'allüm ve ol emirde ne uṣlûb ile tekellüm eyledi. Zîrâ cenâb-ı Ḥażret-i Ebu'l-Beşer ta'lîm-ı vâżi'u'l-esmâ ü telḳîn-i mübdi'u'l-müsemmâ celle ve'alâ ḥażretleri ile bu ders-ḫâne-i sübâ'iyu's-saḳf-ı kâinatda ḫâce-i dânâ-y melek u beşer ve bu ṣaḥîfe-i 'amelde cemî'esmâ ve ef'âle maṣdar buyrulmuş iken lugât-ı 'Arabiye ile tekellümlerini ve elfâẓ-ı edebiyenin (كـلـا) taḥtına duḫûlünü ve 'adem-i duḫûlünü giriftâr-ı cengelistân-ı ḳîl u ḳâl itmişler iken (Ya'rib bin Ḳaḥṭân) nâm kimesne ḫôd be-ḫôd 'Arabî tekellümüne nice taḥrîk-i zebân-ı miknet ü liyâḳat idebilür bilemem. Ḫuṣûṣan Ḥażret-i Âdem 'aleyhi-s-selâm bir peyġamber-i 'aẓîmü'ş-şân ü ta'lîm-i rabbâni kendülere manṭûḳ-ı naṣṣ-ı Ḳur'ân iken feṣâḥat ü belâġatdan'ibâret ve 'aẕûbet-i melâḥetden kinâyet olan edâ-yı ġarrâ-yı 'Arabiyeyi lisân-ı şerîflerinden ṣarf u mem'ile eḥâddan bir kimesneniñ nâṭıḳa-i iḳtirâḥ ü iḫtirâ'ına nisbet idüp lisân-ı Ḥażret-i Âdemi ancaḳ Süryânî tekellümüne taḫṣîṣ neden iḳtiżâ eyledi. Eğer ta'lîm-i vâcibü't-tekrîm-i Rabbânî olan esmânın küllîsi Süryâni idi ve luġât-ı 'Arabiye ol vaḳitlerde daḫî tertîb-nûmâ-yı tekrib-i vürûd olmamış idi deyu buyrulur ise, dîvân-ı ma'neviyu'l-erkân-ı âlem ezelde ṣufûf-ı ervâḥ-ı ḳâbiliyetül-

felāḥa pertev-feşân-ı envar-ı ṣudûr olan ḫiṭâb-ı ḥikmet-niṣâb-ı Ḥażret-i Sübḥânî ve cevâb-ı bâ-ṣavâb-ı rūḥ-ı insânî (الست بربكم قالوا بلى و ربنا)[326] oldığını ḳîl u ḳâl olup ḥattâ cevab-ı ḫiṭâb-ı istifham-meâlde ervâh cânibinden (نعم) ṣudûr itmeyüp, lillahi'l-ḥamd (بلى) lafẓıyla taṣdîḳ-i rubûbiyet oldığınıñ hamd ü şükrü, el-yevm tāḳat-rübâyı edâdır ve bu (نعم) ve (بلى) lafızlarının farḳ ü temyîzi ve şerḥ u tafṣîli kütüb-i naḥviyede ḥurûf-ı îcab faṣlında sebaḳ-ârâdır. İmdi bu taḳdîrce taʿlîm-i evl-i cenâb-ı Kibriyâ celle ʿâlâ ḥażretleri lehce-i ʿArabiye üzre cil-nümâ olup ve bu ʿarż-gâh-ı ʿâlem daḫî zuhûr-ı pûr-nûr-ı emr-i (كن) ile vucûd pezîr-i imkân olmağla ve daḫî ism-i Ādemiñ (ادمه) dan ve (اديم ارض) dan iştiḳâḳını Ḳāżî ve Keşşâf niğâşte-i ṣaḥîfe-i ḳayd u beyân ve İmâm Suyûtî ḥażretleri daḫî ism-i Âdemin ʿArabi olmasını nüvişte-i kitâb-ı ittifāḳ itmiştir ve bundan başḳa peyğamber-i bālâ-nişîn-i medâric-i ibtilâ cenâb-ı Ḥażret-i Zekeriyyâ ʿaleyhi's-selâmiñ istidʿâlarına binâen mütevllide-i meşîme-i ẓuhûr olan ʿinâyât-ı Rabbâniyeyi iʿlân ü ifâde iden ayât-ı muʿciz-gâyâtdan (يا زكريا انا نبشرك بغلام اسمه يحيى)[327] naṣṣ-ı ḫurşîd-faṣṣı daḫî elfāẓ-ı ʿArabiyenin muḳaddem tertîb-yāfte-i vûrûd ü vuḳūʿuna imżâ-yı ḥüccet-i ḳabûldûr. Zîrâ cenâb-ı Vâḥibû'l-âmâl celleʿani'ş-şebîh ve'l-miṣāl ḥażretleri cenâb-ı Zekeriyyâ ʿaleyhi's-selâmı teşrîfen tebşîr buyurduḳları necl-i necîblerini Yaḥyâ ismiyle müsemmâ ve (لم نجعل له من قبل سميا)[328] Şeref-i iḫtiṣāṣıyla müstesnā buyurmaları

---

326 K.Kerim, el-Ahkaf, 46/34

327 K.Kerim, Meryem, 19/7

328 K.Kerim, Meryem, 19/7

hem isim ve hem vasf olmasını şarâḥeten mübeyyendir. Ya'ni Yaḥyâ lafẓı 'alamiyet ile vasfiyeti câmi'a oldığı nass-ı kerîmiñ sıyâḳ u sibâkından vâżıḥ u âşikâr ve lafẓ-ı Yaḥyâ'nın ismiyetinden mâ adâ fi'l-i mużâri' olup

(لان دين الله حى يدعونه) tefsîr-i şerîfinden daḥî 'Arabiyeti ẓâhir ve bedîdâr oldığından başḳa manṣûṣ olan peyġamberân-ı 'iẓâm 'aleyhimi'-selâm ḥażerâtınıñ esmâ-i şerîfesinden Ṣâliḥ ve Şu'ayb ve Yûnus ve Hûd ve Lût isimleriniñ 'alemiyetinden ḳat'-ı naẓar iştiḳâḳ ü taṣarrufları ve mâżî ve sûlâsîleri mesṭûr-ı kütüb-i edebiye ve menḳûl-ı elsine-i 'Arabiye olmağla elfâẓ-ı 'Arabiye Ḥażret-i Âdem 'aleyhi's-selâmdan beri dîbâce-bend-i risâle-i maḳâle-i tekellüm oldığı bu ṣûret ile meczûm ü âşikâr olup(علم كلها)[329] âyet-i kerîmesi tefsîrinde Ḥażret-i ibn-i 'Abbâs raẓiyallâhu te'âlâ 'anhû Ḥażret-i Mücâhid ve tefsîr-i Kâzrûnî ṣâḥibi ve sâir muḥaḳḳikîn raḥimehumu'l lâh te'âlâ 'aleyhim ecmâ'în ḥażerâtı bu minvâl üzre târ u pûd-ı maḳâlâtı nesîc-i deffe-i ittifâḳ itmişlerdir ki, cenâ-ı Ḥażret-i 'Allâm 'Alîm celle şânuhu Ḥażret-i Âdem 'aleyhi's-selâm cemî'-i esmâ luġâtı "ḳaṣi'a"ya ve "ḳaṣî'a" ve " fesve" ve "fesîve" varınca ta'lîm buyurup cenâb-ı Ebû'l-beşer 'aleyhi's-selâm daḥî feyż-i Rabbânî ile esmânın küllîsini ta'allŭm ve 'Arabi vü Fârisi ve Sûryâni ve 'İbrâni luġât ile tekellüm buyurmakla evlâd-ı Âdem mütekessire oldukda her biri bir luġat ittiḫâẕ ü iḫtiyâr idüp eṭrâfa müteferriḳ ü müteşettit olduḳlarından iḫtilâf-ı elsine ẓuhûru andan iḳtiżâ itmiştir deyu Kâmilde ve Tefsîr-i Kazrûnî'de ve sâir kütüb-i tefâsîrde ṣaḥîfe-ṭıraz-ı taḥḳîḳ ü beyân

---

329 K.Kerim, el-Bakara, 2/31

olunmuşdur. Bundan böyle naẓm-ı muᶜciz-ᶜünvanda saṭr- ârâ-yı vürûd olan beyândan murâd, nuṭḳ-ı faṣîḥ ve kelâm-ı melîḥ oldığı Ḳâzî vü Keşşâfda ve sâir tefâsîr-i diḳḳat-ittişâfda nigâşte-i ṣaḥâyıf-ı taḥḳîḳ ü tebyîn ḳılınmışdır. İmdi feṣâḥat ü belâġât luġât-ı ᶜArabiyeye taḫṣîṣ lisân-ı ᶜArab efḍal ü eltaf-ı elsine olduğu tanṣîṣ buyrulmuştur. Ḥaḳîḳatda feṣâḥet-i ʿibâret ve melâḥet-i ṭalâḳat ancaḳ elṭâf-ıᶜArabiye vü Fârisiyeniñ gencine-i ẓurûf-ı ḫaṣâyişi olup aḫer lisânların elfâẓ-ı çep u râstiyle ḥarf-âşinâ-yı tenâsüb ü telâyüm olmadığı kelimât-ı taᶜassüf-nümâ-yı tekellümünden meczûm ü nûmâyândır. Vâḳíâ lisân-ıᶜArabî ve Fârisîden maᶜadâ lisân-ı faṣîḥu'l-beyân dimeğe şâyân bir lisân yoḳdur ve ᶜArabîden soñra efṣaḥ lisân Fârisîdir. Elfâẓ-ı Fârisîyeyi cenâb-ı ḥaṭîbu'l-ḥayy-i belâġat, ḫuṭbe-ṭırâz-ı faṣlu'l-ḫiṭâb-ı feṣaḥât ᶜaleyhi ebleğu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleri mütevâtiren şâyeste-i naṭıḳa-i muᶜcize-perdâz-ı tekellüm ü teleffuẓ buyurduḳları mişṭar-zîb-i büṭûn-ı ṣaḥiḥeyn olmuştur. Bundan böyle"

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (لو كان الايمان معه اخابا كثريا لتناوله رجال من هولاء) قال ابن ملك فى شرحه على العمابيح قوله من هولاء اى الفرس و الروم لان الاشارة الى حضرت سلمان و صهيب رضوان الله تعالى عنهما و فى رواية اخرى (تناله رجال من الفرس

ve yine (فى حق سلمان رضى الله تعالى عنه (سلمان قائد الفرس الى الجنة) buyrulduğu kütüb-i ṣıḥâḥdan ṣiḳât-ı rüvât-ı ṣaḥîḥatu'l-esânîde resânîde olmuşdur. İmdi bu aṣâr-ı iltifât-dişârdan mütebeyyin ü müteᶜayyin oldu ki min

ciheti'l-luzûm 'l-istidlâl lisân-ı ehl-i Furs baᶜde ᶜArabiye elṭaf-ı elsine-i ᶜamme ve efṣaḥ-ı kelime-i tâmmedir. Ḳaldı ki ᶜulemâ-i aᶜlâmıñ baᶜzısınıñ vazᶜ-ı luġât tevḳîfî ḳıyâsî olmasında iḫtilâfât-ı kesîreleri pîçîde-i minvâl-ı meḳâl olup ammâ eṣaḥḥ-ı aḳvâl maḳâm-ı tevfîḳiyede ḳarâr idüp ancaḳ vâziᶜu'l-esmâ cenâb-ı Mûbdiᶜu'l-arżi ve's-semâ ve Mücidü'l-ismi ve'l-müsemmâ celle veᶜalâ ḥażretleri oldığı ᶜinde ehl-i tefsîr (وعلم ادم الاسما)[330] naṣṣ-ı şerîfiyle muḥaḳḳaḳ meczûm oldığından ġayrı ẓâhiren luġât-ı ᶜArabiyeniñ mevzûᶜun lehâsıyla olan telâyüm ü tenâsüb mülâhaza olunsa vazᶜ-ı luġâta cenâb-ı Ḳâdir-i Muṭlaḳ ḥażretlerinden mâᶜadâ bir ferdin miknet ü liyâḳati olmadığı aṣḥâb-ı şuᶜûrun lâ-meḥâle nüvişte-i mecmûᶜa-i cezm u yaḳînleri olmak iḳtiżâ ider. Zîrâ luġât-ı ᶜArabiye elfâẓınıñ delâlet itdiği meᶜânisiyle bir rütbe münâsebet-i tâmmesi vardır ki, tabᶜ-ı selîm ü zihn-i müstaḳîm erbâbı bir miḳdâr ihâle-i cevvâle-i efkâr itseler ekseriyâ kütüb-i luġâta müracaatsız min ciheti'n-nisbet lalfẓında maᶜnâ-yı medlûlüne intiḳâl idebilürler. Ḥattâ ᶜulemâ-i luġât elfâẓ ile medlûlât miyânında olan münâsebât ü mûlayemât ḫuṣûṣunda hem-zebân-ı ittifâḳ olup İbn-i Cinnî "Ḫaṣâyıṣı"nda bu münâsebâtıñ haḳâyıḳ ü deḳayıḳını tebyîn ü tafṣîl ve luġât-ı ᶜArabiyenin meᶜânî-i mevzûᶜun lehâsı nisbetinde ḫâṣṣeten bir bâb-ı muᶜallâ tertîb ü tekmîl idüp ancaḳ vazᶜ-ı luġât ḳuvvet-i kâmile-i Rabbâniye ye vâbeste olup ṭavḳ-ı beşerden ḫâric ve mertebe-i iᶜcâza ᶜâric oldığı bu ṣûretden daḫî tebeyyün ü taḥaḳḳuḳ itmişdir. Fi'l-vâkiᶜ her bir maᶜnâya ve her bir eşyâya delâlet

---

330 K.Kerim, el-Bakara, 2/31

için vazᶜ buyrılan luğât müfredâtına tedḳîḳ-i naẓar ve taḥdîḳ-i baṣar olunduḳda kiminiñ ḥarekât ü sekenâtında ve kiminiñ evzân ü ḥurûfâtında bulunan tenâsüb ü telâyüm ile meᶜâni-i mevzûᶜun lehâsına istidlâl olunabilur. Meṣelâ "ġaleyân" ve "ḫafaḳân" ve "helecân" gibi ki, tevâli-i ḥarekât-ı elfaẓ tevâli-i ḥarekât-ı efᶜâla ḳarîne olup "feᶜalân", vezninde olan sîġalar be-her ḥâl ıżṭırâb ve ḥarekete dâlldir ve meṣâdir-i rubâᶜiye-i mużâᶜafa daha terdîd ü tekrîre delâlet itdiği bî-ḳâl u ḳîldir deyu Sîbeveyh ṣaḥîfe-fersâ-yı taḥḳîḳ u tedḳîḳ olmuşdur. Meṣelâ meṣâdir-i rubâᶜiye ki ḳalḳale ve ġarġara ve ḳaᶜḳaᶜa ve bunuñ emṣâli kelimâtıñ nefsü'l-emr-i telaffuẓunda her birinin maᶜnâsı terdîd ü tekrirden ḫâli olmadığı vâżıḥ ve âşikârdır. İmdi bu nisbet-i evzân ve ḥarekâtda bulunan nisbetden bir numûnedir ve ḳıs ᶜaleyhi'l-bâḳî. Bundan böyle mertebe-şinâsân-ı tebâyiᶜ-i eḥrufe münâsebât-ı ḥurûfatdan bir ḳaç ḥarf daḫi enmüzec serd u beyân olunur ki, numûne-numâ-yı ḳıyâs ola. Evvelâ:(اضرب بعصاك الحجر)[331]

tefsîr-i şerîfinde (عصا) bir âletdir kiᶜâṣî ᶜiṣyandan anıñla menᶜve keff olunur ve mâddesi vavîdir aṣlıᶜaṣâ(يعصو عصا) den (عصو) ᶜaṣvundur. Baᶜde'l-iᶜlâl ᶜaṣâ olmuşdur. Çünki vâv ḥurûf-ı ᶜulviyeden dâimâ ᶜâṣîler üzerine ġalebe veᶜuluvvı işᶜâr ider veᶜiṣyânı izâle vü imhâ ider. Ve (عـا صى) mâddesi yâyidir aṣlı (عصـا) yaʾni(عصيا نا) ᶜiṣyânendir yâ(يا) ḥurûf-ı sâfileden olmağla ᶜâṣinin sefâleti veᶜiṣyânın redâetini ifhâm ve îmâ ider deyu çekîde-i hâme-i ûdî-câme-i müfessirîn olmuşdur. Bu daḫi raṭb u yâbis maᶜnâlarına delâlet

331 K.Kerim, el-Bakara, 2/60

iden kelimâtdandır ki, ḳalem-i ḫuşk-endâm-ı ter-zebânı taḥrîre ḳıyâm göstermişdir. Meşelâ bir kimse ruṭûbetli yaş bir nesne ekl itse aña (خضم) dirler ḥatta (اكله خضم !) taʿbîr iderler ve eğer yabis yaʿnî ḳuru bir şeyi ekl itse aña (قضم) iṭlâḳ olunur ve (اكله قضم) dirler. Zîrâ ḳâf ḥurûf-ı ṣulbeden olmağla beher ḥâl ḫuşk u yabûset maʿnâsını ifâde ider ve (خا) ḫâ ḥurûf-ı raḥveden bulunmağla ruṭûbet ve mülâyemet maʿnâsını işʿâr ider. Bir daḫî (نضح) ile (نضخ) kelimeleridir ki ḥâ-i mûhmele ile (نضح) susuz yemeğe dirler. Meşelâ (نضحت البيت انضحه) taʿbîr iderler ve dûne'r-reyyi su içmeğe dahi dirler yaʿnî, ḳanmıyacak miḳdârı şurbe iṭlâḳ olunur ve (خا) ḫâ-i muʿceme ile نضخ) ṣuyuñ şiddet ile menbaʿından feverânına dirler. Ḥattâ Ḳâmûs'da(الماء اشتد فورانه من ينبوعه)ʿibâretiyle mestûrdur ve Esâsu'l-belâġa'da (عين نضاخة يعني فوارة بالماء و غيث نضاخ غزير من الماء) d e y u meẕkûrdur. İmdi eḫaff-ı ḥurûfuñ ḫiffet-i ʿamele ve aḳvâ-yı ḥurûfuñ şiddet-i ʿamele delâleti numûne-numâ-yı tavżîḥ u tebyîn idilmiştir ve biri daḫi "arż" ve "semâ " isimleridir ki lafẓ-ı semânıñ hîn-i telaffuẓda leṭâfet-i ḥurûfundan ecsâm-ı laṭîfe esâmisinden oldığı hiss olunur ve arż lafẓınıñ tekellümünde cism-i ṣaḳîle delâletli fehm u ferâset ile bilinür. Ḫulâṣâ ṣıḳlet ve leṭâfet-ı ḥurûfât iʿtidâl-ı tabʿ ile sencîde-i mizân-ı farḳ u temyîz olunur meʿâ nidir ve biri daḫi (قد) ile قط) lafıẓlarıdır ki raḳam-rîz-i ṣaḥîfe-i beyân ḳılınur. Evvelâ (قد) lafẓı bir nesneyi ṭûlen ḳatʿve şaḳḳda istiʿmâl olunur ve lafẓ-ı (قط) ancaḳ ʿarżen ḳatʿda istiʿmâl ḳılınur. Zirâ ḥarfu't-ṭâ ve (قط) telaffuẓda ḳalîlu'ş-ṣavt ve ḳaṣîru'l-med oldığından nâşi serîʿu'l-inḳıṭâʿ olan eseri işʿâr itmeğe ʿarżen ḳatʿâ taḫṣîṣ

kılınmışdır ve ḥarf-ı dâlıñ hengâm-ı telaffuẓda ṣavtinde istiṭâle ve imtidâd bulunmağla medîdu'l-inḳitâᶜ olan eşere delâleti cihetinde ṭûlen kaᶜa taᶜyîn kılınmışdır. Yaᶜnî ᶜarża nisbet ṭûlun imtidâd-ı ḳaṭᶜı ve tûla nisbet ᶜarżın iḳtiṣâr-ı ḳaṭᶜı emr-i muḥaḳḳaḳ oldığını ednâ mertebede cünbiş-i ḫâme-i idrâk nüvisende-i ser-ṣaḥîfe-i ṣuᶜûr-ı pür-nûr olacağı bedihîdir imdi, Ḅu miṣâller münâsebât-ı ḥurûfiyeden bir nebzedir ki, her bir maᶜnâya ve her bir eşyâya vaẓᶜolunan elfâẓ u luġâtıñ meᶜân-i medlûlün lehâsı beyninde nice münâsebât ve mülâyemât ve nice iltiyâmât ü iltibâsât vardır ki, mufaṣṣalan serd u beyâna havṣala-i risâle müteḥammil olmayup tafṣil u taḥḳîḳine rağbet iden ẕevât-ı feṭânet-simât Cemheriye ve Ḫaṣâyiṣe ve Divânu'l-Edeb'e ve bunun emṣâli müellefât-ı luġât-ı ᶜArabiyeye naẓarendâz-ı tetebbuᶜ ve muṭâlaᶜa olduḳlarında cenâb-ı Ḥaḳḳ ve Feyyâż-ı Muṭlaḳ ḥażretlerinden ġayri vazᶜ u taᶜyîn-i luġâta bir kimesnede miknet ve liyâḳât olmıyacağı ṣûret-numâ-yı âyîne-i cezm u yaḳîn kılınur. Ve'l-ḥâṣıl vaẓᶜ-ı esmâ ve luġât ḳuvvet-i kâmile-i Sübḥâniyeye mevḳûf u menûṭ ve ḥikmet-i bâliġâ-i Rabbâniyeye muḥtâcı u merbûṭ olmağın ancaḳ cemîᶜ esmânıñ vâzıᶜı cenâb-ı Ḫâliḳu'l- eşyâ celle veᶜalâ ḥażretleri olup esmânın küllisi tevfiḳiye oldığı naḳlen veᶜaḳlen ṣâbit ü ẓâhir olmağla mecmûᶜ-ı esmâ

(كـلـها)[332] taḥtına dâḫil ve feyż-i taᶜlîm-i Rabbâni ile cemîᶜ esmâ ve müsemmeyâta Ḥażret-i Âdemiñ ᶜilm-i şerîfleri şâmil olup ḥatta cenâb-ı Ebu'l-Beşer ᶜaleyhi's-selâmıñ cennetde luġât-ı ᶜArabiye ile tekellümlerini İbn-i ᶜAbbas'dan İbn-

---

332 K.Kerim, el-Bakara, 2/31

i ʿAsâkir raẓîya'llahu teʿâlâ ʿanhumâ ḥaẓretleri taḫrîc ile sebaḳ-ârâ-yı taḥḳîḳ u beyân ve nâṭıḳa-cünbân-ı lehce-i ʿArabiye olduḳları her ḥâlde gün gibi ẓâhir ü ʿayân olmuşdur. Pes imdi bundan başḳa cenâb-ı Ebu'l-beşer ʿaleyhi's-selâm ḥaẓretlerinden bu leâli-i manẓûme-i merṣiye lisân-ı ʿArâbî ile keşîde-i silk-i intiẓâm-ı vurûd olmasını ḫâtime-i ḥuffâẓu'l- muḥaddiṣîn İmâm-ı Suyûṭî ḥaẓretleri Dürrü'l-Menṣûr nâm tefsîr-i şerîfinin ve imâm Baġavî ḥaẓretleri Meʿâlimu't-Tenzîli'nde cenâb-ı dervâze-i medine-i ʿilm u ḥaḳiḳat ve ḫânedân-ı dârü'l-mülk-i velâyet Esedu'llahi'l-ġâlib ʿAlî ibn-i Ebî Ṭalib raẓıya'l-lahu ʿanhu ve kerreme'llahu vechehu efendimiz ḥaẓretlerinden baʿdehu şöhret-şiʿâr-ı kevkebe-i ḥayrûn-nâs cenâb-ı İbn-i ʿAbbâs raẓıya'l lahu teʿâlâ ʿanhu ḥaẓretlerinden rivâyet birle ṣafḥa-nûvis-i taṣḥîḥ u taḥḳîḳ olmuşlardır. Ḳaldıki Ḥaẓret-i Ṣafiyu'l lâh ʿaleyhi's-selâm ḫaẓretlerinden bu merṣiyenin manẓûmen ṣudûrı ve ʿadem-i ṣudûrı bâbında semt-i ḳîl u ḳâla zihâb tekellüfi neden iḳtiżâ ider. Eğer enbiyâ-i ʿıẓâm ʿaleyhimü's-salât ve's-selâm ḥażeratının nâṭıḳâ-i nûr efşânları eşʿârdan maṣûn ve vâreste-i ḳuyûdât-ı kelâm-ı mevzûndur deyu buyruluyor ise, ancaḳ beytu'l-ḳaṣîde-i manẓûme-i kâinat ʿaleyhi efżalu'ṣ-ṣalavât ve ekmelu't-tahiyyât efendimiz ḥaẓretleri muṭlaḳâ şân-ı Ḳur'ân-ı muʿciz-ʿünvânı muḥâfaẓa içûn inşâ-i şiʿrden meʿ buyrulup ẕât-ı ḳudsî-simât u şefâʿat-sıfâtlarından mâʿâdâ sâir peyğamberân-ı bülend maḳâm ʿaleyhimu'ṣ-ṣalavât ve's-selâm ḥażerâtından şiʿrin ʿadem-i vurûdını muşir ve şi'r söylemekden menʿlerini muḫbir ne Ḳur'ân-ı bâhîrü'l-bûrhândan bir eşer ve ne kütüb-i eḥâdîṣ-i nebeviyeden bir ḫaber ṣaḥîfe-ṭırâz-ı vuḳûʿ olmuşdur. Ḫulâṣa-i kelâm ibtidâ kelâm-ı mevzûn Hazret-i Âdem ʿaleyhi's-selâm efendimizden

ṣudûr itdiği ḳalem-i ṣaḥiḥu'r-raḳam-ı ṣiḳât-ı rüvât ile ṭırâzende-i ser-levha-i ṣıḥḥat ve binâen ʿaleyh şiʿr lâzime-i şân-ı âdemiyet olup kelâmı vezn ile nuṭḳa getürmek kâr-ı âdemdir velakîn "Aşk her dilde bulunmaz dil-i dânâda olur/Şebçerâğı arama cuyda deryâda olur" müeddâsınca cevher-i tâbdâr-ı eşʿâr her dilde pertev-rîz-i âb u tâb-ı ẓuhûr ve pîrâye-dih-i iḳdu'l-leâlî-i ṣudûr olmaz. Zîrâ (şiʿrdir âdeme beḥṣâyiṣ-i Ḥaḳḳ / Cidd u saʿyîle bilinmez bu sebaḳ) mu fâdınca gerçi şiʿr yenâbîʿ-i fuyûżât-ı Rabbâniyeden müteşaʿibe bir sâḳiye-i câriye-i feyż-ı ḫâṣdır ki, her bir dili sîrâb ve ebr-i pür-rişâşesi ṣarf-ı sermâye-i sâmân ile vâdi-i tabʿ-ı nâ-dürüste gitmez. Ammâ bâri söylenen kelîmâtıñ hüsn ü ḳubḥunı fehm u idrâk idecek mertebe nükte ve mezeyâ-yı naẓm u eşʿâra iṭṭılâʿ ve vuṣûl muḳteżâ-yı ḳâlıb-ı âdemiyet ve belki farîża-i ẓimmet-i himmet-i diyânetdir. Ḫuṣuṣân Ḥażret-i Ḳur'ân-ı ʿaẓîmu'ş-şânda olan feṣâḥat ve belâğâtıñ ve sebk u selâsetin rütbe-i iʿcâzı u ḥaḳîḳat ve mecâzı fenn-âşinâ-yı eşʿâr ve nâdire-güyâyı güftâr olmayınca bilinmez. Vakıʿâ ol emirde mezeyâ-yı deḳâyıḳ-ı eşʿâra vâṣıl olmıyân nice haḳâyıḳ-ı nikât-ı Ḳur'ân-ı celîlu'l-ʿünvân'a vuḳûf ḥâṣıl idebilür. Zirâ ḥażret-i Furḳân-ı muʿciz-ʿünvân ancaḳ şuʿâra-yı câhiliyeniñ güfte-i zebân-ı iʿtinâları ve âviḫte-i ṭâḳçe-i iddiʿâları olan şiʿâr-ı feṣâḥat-iştihârlarınıñ nâm ve şânını şikest ve rütbe-i belâğatinî pest itmek içün nâṭıḳa-zib-i ḥażret-i cibrîl ve pertev-endâz-ı ʿâlem-i tenzîl olmuşdur. Binâen ʿaleyh ṣanâyiʿ-i bedîʿiye-i eşʿâra ıṭṭılâʿ lâzımdır ki rütbe-i vâlâ-yı ḫuṭ-be-i hazret-i Ḳur'ân-ı refîʿu'ş-şân biline. Ḥattâ ḫilâl-ı âyât-ı beyyinâtda pîrâye-baḫşı suṭûr-ı vurûd olan (عجاب كبار) kelime-i faṣîḥaları içün puç-mağzan-ı süfehâ-i câhiliyye bu kelime-i şerîfeler

beyne'l-ᶜArab âşinâ-yı zebân-ı istiᶜmâl değildir ve cerîde-i güzide-i feṣâḥat u belâğatda bulunması müşkildir deyu kelime-i mübarekelerin feṣâḥetine iṭâle-i lisân-ı iᶜtirâz itdiklerinde muḫbir-i ṣâdıḳu'l-lehce ve müẓhir-i neyyiru'l-behce ᶜâleyhi't-tahiyyetu'l-behiyyet efendimiz ḥażretleri ol iᶜtîrâż iden kec tabᶜân-ı ḥadd-nâ-şinâsânı iskât ve ilzâm maḳamında buyurdular ki ey gec-fehmân-ı lisân-ı ᶜArab vey ḳavâᶜid-nedân-ı fenn-i edeb el-yevm müşkil-pesendân-ı büleğâ-yı ᶜarabdan feṣâḥet ve belâġatine iᶜtimâd ve eşᶜâr-ı feṣâḥet-i şiᶜâriyle istişhâd itdiğiniz kim vardır deyu lisân-ı iᶜcâz-beyânların munṭalıḳu't-taḳrîr-i suʾâl buyurduklarında anlar dahi cevâbda ḥâlâ ḫayme-nişînan-ı vâdi-i Baṭḥâda bir şeyḫu'l-şuyûḫ-ı belâğat ve reîsu'l-ḥayy-i feṣâḥet bir şâᶜir-i mâhir vardır ve filân ḳabilenin şeyḫidir ᶜaẕûbet-i lisânı ve melâḥet-i beyânı müsellem-i elsine-i fuṣeḥâdır didiklerinde sulṭân-ı fermân-fermâ-yı ins ü cânn ᶜaleyhi ṣalavâtu'r-raḥman efendimiz ḥażretleri daḫi haber virdikleri şeyḫ-i ḳabîleyi divân-ı ḳudsu'l-erkân-ı peyğamberânelerine iḥżâr ve şeyḫ-i mezbûr daḫi ḥużûr-ı lâmiᶜu'nûr-ı pâdişâhânelerine gelüp ḳıyâmdâde-i ḳarâr olduḳda ḫabâyâ-şinâs-ı żamâir-i kâinât ʿaleyhi efżalu'ṣ-ṣalavât efendimiz ḥażretleri daḫi merḳûme tevcîh-i vech-i teveccüh birle (اقعد يا شيخ) deyu emr buyurmuşlardır kuᶜûd itmiş baᶜdehu efendimiz hazretleri der-ᶜaḳab (قم يا شيخ) deyu hitâb buyurmuşlar şeyḫ hemân emr-i âlileri üzerine ḳıyâm itmiş tekrâr efendimiz ḥażretleri yine se âdet ile (اقعد يا شيخ) deyu emr buyurmuşlar mezbûr şeyḫ yine ḳuᶜûd eylemiş der hâl efendimiz ḥażretleri yine (قم يا شيخ) deyu ḫiṭâb buyurmuşlar, mezbûr yine fermân-ı müteḥâttimu'l-izᶜânlarına imtiṣâlen ḳâim olmuş, lakin üç defᶜa fermân-ı risâlet-

pâkinde münderic ve her ḥarf-ı tâb-nâkinde mündemic olduğundan fenn-i eşʿârda zebân-ı taʿlîm ü taʿallüm olmadıḳça iktisâb-ı liyâḳât-ı tefsîr-i Naẓm-ı Kerîm nice der-ʿuhde-i zebân-ı imkân olabilür. Mademkiʿilm-i maʿânî ve bediʿ ve beyân, ṣaḥife-zib-i tederrüs ve taʿallüm olmaya bâb-ı muʿâllâ-yı tefsîr-i vaḥy-i mecîde intisâb-ı teveccühle ṣûret bulabilur zîrâ furḳân-ı lâzıma'l-itḳân iʿtinâkârân-ı naẓm u eşʿâra kelâmda insibâḳ u intiẓâm u insicâm u iltiyâm ne dimek oldığını bildirmek içün tâbende-i envâr-ı nuzûl ve muʿcize-i kübrâ-yı Ḥażret-i Resûl ʿaleyhi's-selâm buyrulup nâm-ı vâcibu'l-ikrâmı daḥi "naẓm-ı kerîm" ve " naẓm-ı ḳadîm" buyrulmağla ʿuluvv-ı menzilet-i eşʿâr bu ṣûretden daḥi bî-tekellüf istişʿâr olunur bir maʿnâdır. "Bâḳî ne diyeyim k`olmıya maʿlûm-ı ʿazîzân" Ḥattâ ṣâḥib-i Şifâ Ḳâżî ʿİyâż fî ḥaḳḳi'l-Ḳur'ân bu ʿibâret ile ṣaḥife-nüvîs-i beyân olmuşdur ki, (ومنها اى من جملة المعجزات القرانية ان جعله اى جعل القران فى حيز المنظوم الذى لم يعهد ولم يكن فى حيز المنثور لان المنظوم اشهى على النفوس واوعى للقلوب و اسمح فى الاذان واحلى فى الافحام فالناس اليه اميل و الاهواء اليه اسرع

Ḫulâṣa-i mefhûm, âdem olan kelâm-ı manẓûma meyl u rağbet ider dimekdir. Bundan böyle şuʿarâya i'tibâr ve istimâʿ-ı naẓm u eşʿâr ve muḳâbilinde şıla ve câize virmeğe ṣarf-ı iḳtidâr sünnet-i seniyye-i Ḥażret-i Sulṭânu'l-enbiyâ ṣallâ'l-lahu taʿâla ʿaleyhi ve sellem oldığı mufaṣṣalâ-î âtiyenin aḳîbinde olan fıḳra-i ṣâliṣede bi-ʿînâyetillahi'l-meliki'l-mennân serd u beyân olunur inşâa'llahul- müsteʿân (Fıḳra-ı Ṣâniye) ḥilâl-ı âyât-ı ḥikmet-ġâyât-ı Naẓm-ı Kerîm-i, bedîʿu'l-beyânda

menẓûme-i silk-i suṭûr vuḳuᶜ olan mevzûn âyât-ı şerifeyi ve mişkât-ı nübüvvet ᶜaleyhi envâru't-tahiyyetden min ğayr-i ḳaṣdin levḥa-pîrâ-yı vurûd olân manẓûm eḥâdîṣ-i laṭîfeyi mütekeffil ve müteżammındır). Pes imdi Ḥażret-i Ḳur'ân-ı bâhirü'l-beyân ve furḳân-ı nâdirü'l-ünvânıñ bir ḥarfini tekellümden elsine-i beşeriye ᶜâciz ve evzân-ı şiᶜriyeden ᶜâri bir naẓm-ı muᶜciz olmağla her kelime-i siḥr-perverine ser-efrâzân-ı şuᶜarâ-yı ᶜArab secde ber-ârende-i iḳrâr u i'tirâf ve sebk u selâset-i ᶜacz-âverine ḥarf-gîrân-ı fuṣeḥâ-yı edeb sebbâbe-gezâyı ḥayret u inṣâf olur (و ما هو بقول شاعر)(334) tenzîh ve tenvîriyle kelâm-ı dürriyü'n-nizâm-ı Ḥażret-i Ḥaḳḳ oldığı raḳam-zede-i cezm u yaḳîn ve imżâ-gerde-i taᶜyîn ü tebyîn olmuşdur. Lakin (و لا رطب ولا يابس الا فى كتاب مبين)(335) naṣṣ-ı ḥikmet-faṣṣı ᶜunvân-ı evṣâf-ı kitabu'l-lah olup ᶜulûm-ı evvelîn ve âḫirîn beyne'd-deffeteyn sebaḳ-âra-yı indirâc ve her bir fen buṭûn-ı ḥikmet-mutûn-ı ṣaḥâyif-i kitâb-ı mübînden naḳş numâ-yı ser-ṣaḥîfe-i istiḫrâc oldığın (ان لكل اية من القران ظهرا و بطنا و مطلعا الى سبعة ابطن) و فى رواية اخرى (الى سبعين بطنا) ḥadîṣ-i şerîf-i sıḥḥat-elîfî dahi müfessir ve mübeyyin olmağla hilal-ı âyât-ı kerîmede miṣtar-zîb-i ḥüsn-i niẓâm olan âyât-ı mevzûne numûne-i kerâmât-ı Ḳur'âniyeden olmaḳ üzre zîver-i cerîde-i ᶜarż u beyân ḳılındı. Evvelâ fâtiḥa-i kitâb-ı kerîmde miftâḥ-ı ḳufl-gûşâ-yı umûr-ı müstaḥsene olan ḳabża-i şemşîr-i kelâm-ı ḳadîm (بسم الله الرحمن الرحيم)(336)

---

334 Ḳ.Kerim, el-Ḥaḳḳ, 69/41

335 Ḳ.Kerim, el-Enâm, 6/59

336 Ḳ.Kerim, Fatiha, 1/1

Müfteᶜilün, Müfteᶜilün, Fâᶜilün(ذلك تقدير العزيز العليم)[337] ve şâniyen(صلوا عليه وسلموا تسليما)[338] Mütefâᶜilün, Mütefâᶜilün, Mütefâᶜilün, ve şâliṣen (ربنا انزل علينا مائدة)[339] ve bir daḥi (سبح اسم ربك الاعلى الذى)[340] Fâᶜilâtün, Fâᶜilâtün, Fâᶜilât ve râbiᶜân(سواء عليهم ااانذرتهم)[341] Feᶜûlün, Feᶜûlün, Feᶜûl, ve ḫamîsen (انبت الله نباتا حسنا هذه جنات)[342] Fâᶜilâtün, Feᶜilâtün, Feᶜilât, ve sâdisen فادخلوها[343] Fâᶜilâtün, Fâᶜilâtün, Fâᶜilâtün, Fâᶜilât ve sâbiᶜân(لن تنالوا البر حتى تنفقوا)[344] ve biri daḥi (قل هو الرحمن امنا به)[345] ve bundan mâᶜadâ evzân-ı buḥûr-ı ᶜArabiyeye mutâbıḳ ve muvâfıḳ olan âyât-ı şerîfe-i manẓûme daḥi baḥirleriyle mânende-i dürr-i naẓîm-i pîrâye-dih-i silk-i suṭûr terḳîm ḳılındı.

el-bahru'l-kâmil: كمل السرور لنا فصار مقيما بالمصطفى خير الورى تكريما

---

337 K.Kerim, Yasin, 36/38

338 K.Kerim, el-Ahzab,33/56

339 K.Kerim, el-Maide, 5/114

340 K.Kerim, el-A lâ, 87/1

341 K.Kerim, el-Bakara, 2/6

342 K.Kerim, Ali İmran, 3/37

343 K.Kerim,(?)

344 K.Kerim, ali İmran, 3/92

345 K.Kerim, el-Mülk, 67/29

Mütefâ^{c}ilün, Mütefâ^{c}ilün, Mütefâ^{c}ilün (صلوا عليه و سلموا تسليما)[346]

Baḥru'l-medîd: (مد من بالنفاد زاد البوسا هجره والابعاد والتعبيا)

Fâ^{c}ilâtün, Mefâ^{c}ilün, Fâ^{c}ilât(ان قارون كان من قوم موسى)[347]

Baḥru't-ṭavîl: طويل مدى الهجران من كنت اهواه اذاب فوادى

ولاتقتلوا النفس التى و الصبر افناه Fe'ûlun, Mefâ^{c}îlün, Fe^{c}ûlün, Mefâ^{c}îlün

بسطت من املى انى اداهنهم خوفا من الشر: el-Basîṭ[348] (حرم الله

فاصبحوا لايرى Müstef^{c}ilün, Fe^{c}ilün, Müstef^{c}ilûn, Fe'ilün (لما ان اعانيهم

هزجتم يا منى النفر عن الاوطان بالاثر el-Hezec:[349] (الاماكنهم

Mefâ^{c}îlün, Mefâ^{c}ilün(كان لم تغنى بالامس)[350]

er-Recez: الرجز الموزون ازتجر تقطيه بين الورى لاينكر Müstef

^{c}ilün, Müstef^{c}ilün, Müstef^{c}ilün(يا ايها الذين امنوا اصبروا)[351] er-

Remel:(رمل اكرم به من رمل لذة للمحبتنى و المجتلى) Fâ^{c}ilâtün, Fâ

^{c}ilâtün, Fâ^{c}ilâtün (والذى اطمع ان يغفر لى)[352]

---

346 K.Kerim, el-Ahzab, 33/56

347 K.Kerim, el-Kasas, 28/76

348 K.Kerim, el-Enâm, 6/151

349 K.Kerim, el-Ahkâf, 46/25

350 K.Kerim, Yunus, 10/24

351 K.Kerim, Ali İmran, 2/200

352 K.Kerim, eş-Şu'arâ, 26/82

el-vâfir:(وافر خط شعری فی مزید علی زعم الاعادی) Mefâʿîlün, Mefâʿîlün, Feʿûlûn (و الحسود الا بعدا لعاد قوم هود)[353] el-Münserih:(منسرح الشعر صاغه الاول فمن تراهم اصابهم فی) Müstefʿilün, Fâʿilât, Müfteʿilün (عن الهدی تکللوا خف لما اردت اشد و الخفیفا لذ فی سمعی)[354] el-Ḫafîf: (سیئات ما عملوا ان کید الشیطان کان) Fâʿilâtün, Mefâʿilün, Fâʿilâtün (و کان ظریفا ضرعنا لها جهارا و تبنا بها)[355] el-Mużâriʿ: (ضعیفا اقتضبت:)[356] el-Muḳtażab (انی انست نارا) Mefâʿîlün, Fâʿilâtün(سکارا مالـه) Faʿilâtün, Müfteʿilün (حین سبا مهجتی و ریا خبب فی الشعر یثار الیه و خص علیه)[357] el-Ḫabab: (و ما کسب جاء قومه) Feʿilun, Feʿilun, Feʿilun, Feʿilun (فمن اسد الله مجتث شعری الاشقی فی القلب منی)[358] el-Müctess: (یهرعون الیه عشقا والهخیروابقی) Müstefʿilün, Fâʿilâtün (واللهخیر و ابقی)[359] el-Müteḳârib: (تقارب بالمتقارب وصلي جلا اذا تکرر

---

353 K.Kerim, Hud, 11/60

354 K.Kerim, en-Nahl, 16/34

355 K.Kerim, en-Nisâ, 4/76

356 K.Kerim, Taha, 20/10

357 K.Kerim, Tebbet, 111/2

358 K.Kerim, Hud, 11/78

359 K.Kerim, Taha, 20/73

عنی جہلی) Fe^{c}ûlün, Fe^{c}ûlün, Fe^{c}ûlün (انی انست نارا لعلی)[360] el-Mütedârîk: (ادرك البیری مدی الماوحین وارتجی ان یکون من الما لحین) Fâ^{c}ilün, Fâ^{c}ilün, Fâ^{c}il, Fâ^{c}il (فعسی ان یکون من المغلین)[361] (و سلام علی المرسلین و الحمد لله رب العالمین)[362] ve bunuñ emṣâli nice mevzun âyât-ı kerime derûn-ı kerâmet-meşhûn-ı Ḳur'ân-ı ^{c}azîmde ser-ṭırâz-ı ṣaḥâyif vukû^{c} olmağla maḥkeme-i feżâiliñ sakkâkı cenâb-ı hazret-i Ṣekkâki Miftâḥında âyât-ı Ḳur'âniyeden evzân-ı buḥûr-ı^{c}arûzı istiḫrâc u istinbaṭ ve ferâid-i fevâid ḳavâ'idiyle sâhil-ârâ-yı buḥûr-i fenn-i ^{c}arûz olmuşdur. Lakin mevzûniyetleri kemâl-ı san^{c}at-ı insicâm ve insibâḳdan addolunup kerâmat-ı Ḳur'âniyeden oldığı meczum ve nümâyân olmâğla vechen mine'l-vucûh şi^{c}r iṭlâḳ olunmaz ve ne^{c}û ẕubillahi sâir kelâm-ı mevzûn gibi Naẓm-ı Kerîm memzûcen ve maḫlûṭen taḳṭî^{c} ḳılınmaz. Zîrâ ta^{c}ẓîm ve tekrîmi münâfi bir edâdır ve belki müeddi-i küfr bir ma^{c}nâdır ammâ nihâyet-i merâtib-i i^{c}câzda imtizâc-ı tenâsüb-i elfâẓ-ı faṣîḥasından nâşi gerek evzân-ı ^{c}Arabiyeye muṭâbıḳ ve gerek evzân-ı^{c}acemiyeye muvâfıḳ ḳatı vâfir mevzûn âyât-ı muntaẓamatu'l-ġâyât dürr-i şâh-dâne gibi manẓûme-i zerrîn-târ-ı bâhiru'l-envâr vurûd olmuşdur. Bundan böyle numûne-numâ-yı i^{c}câz-ı Ḳur'ân-ı ^{c}azîmu'ş-şân olan eḥâdiṣ-i şerîfe-i feṣâḥat-^{c}ünvân daḫi naẓm-ı kerîm-i vâcibü't-tekrîm gibi ḳavl-ı şâ^{c}ir olmadan mu^{c}arrâ vü beri vü şâ'ibe-i eş^{c}ârdan müberrâ ve ^{c}âridir. Ammâ her lefẓ-ı maṭbu^{c}ı ezelî mevzûn ve her kelime-i

---

360 K.Kerim, Taha, 20/10

361 K.Kerim, el-Kasas, 28/67

362 K.Kerim, es-Saffat, 37/181-182

merġübesi ḥikmet-numûn, ḳâili maḥbûb-ı Ḫudâ, manṭûḳı (ان هو الا وحى يوحى)[363] sebk-i elfâẓı, siḥr-i ḥelâl ve saṭr-ı mevzûnı, ʿiḳdu'l-leʾâl olmağla ḥarf-endâzân-ı müşrikîn nüsḫa-i kübrâ-yı ʿilm ü yaḳîn ʿaleyhi'ṣ-ṣalavâtu'l-muʿîn efendimiz ḥażretlerine isnâd-ı şiʿr itdiklerine bînâen cenâb-ı Rabbû'l-ʿibâd celle ʿani'l-eşbâh ve'l-endâd ḥażretleri (وما علمناه الشعر و ما ينبغى له)[364] naṣṣ-ı şerîfiyle ẕât-ı bâḥiretü'l-âyât-ı nübüvetlerin şiʿr taʿallümünden menʿ ve tenzîh buyurmuştur. Fî'l-vâḳiʿ sulṭân-ı serîr-ârâ-yı ev ednâ ʿaleyhi mine'ṣ-ṣalavâti mâ hüve'l-evfâ efendimiz ḥażretleri ḳâri-i Ḳur'ân-ı Kerîm ve nâṭıḳ-ı Naẓm-ı Ḳadîm olmağla mübârek lisân-ı bedîʿu'l- beyânları dağdağa-i naẓm u eşʿârdan âsûde-ter ve şöhret-i belâġat ve feṣâḥat ile nâmver olup ancaḳ cevâhir-i zevâhir-i nuṭḳ-ı humâyûnları zebân-ı bâhirü'l-bürhân-ı belâġatlarına maḫṣûṣ bir kelâm-ı süreyyâ-niẓâm, siḥr u iʿcâz u şevâib-i eşʿârdan maṣûn ve mümtâzdır. Lakin küttâbu'l-ḥaḳḳ ve'd-dîn, ḫâtemu'l-enbiyâ ve'l-mürselîn ʿaleyhi ṣalavâtu Rabbi'l-ʿâlemin efendimiz ḥażretleriniñ nusḫa-i nefîsa-i ẕât-ı meḥâsin-ṣıfâtları (لقد اوتيت مثل القران)[365] kelâm-ı ḳudsi-nâmları müfâdınca ʿaynı Kitâbu'l lah gibi maṣdar i ʿulûm-ı evvelîn ve âḫirîn olup gûyâ kitab-ı kerîmiñ bir kıtʿası daḫi ẕât-ı nübüvvet-simât-ı mafḫer-i kâinât aleyhi efżâlu'ṣ ṣalavât oldığı ecelden (و انا مدينة العلم) nuṭḳ-ı bâhiru'ṣ-ṣıdḳı daḫi ḫuṭbe-i vâla-rütbe-i şân-ı risâlet-ʿunvânları buyruldığı cihetden hüsn-i edâ-yı belâġat-nümâlarınıñ tenâsüb ve

---

363 K.Kerim, en-Necm, 53/4

364 K.Kerim, Yasin, 36/69

365 Hadis-i Şerif, kütüb-i sitte Muhtasarı, c.2, s.334

intiẓâmına binaen bilâ ḳaṣd u velâ reviyye baᶜzı mevzûn eḥâdîṯ-i şerîfiniñ dîbâce-ṭırâz-ı şeref-nâme-i vurûd olması ḫilâl-ı Naẓm-ı Celîlde mevzûn âyât-ı kerîmenin vukûᶜu keremât-ı Ḳur'âniyeden ᶜadd olundığı gibi bu daḫi mu'cize-i lisân-ı haḳâyiḳ-beyân-ı risâletleri olmak üzre meşâyiḫ-i ṣâdıḳatu'l- aḳvâl-ı eḥâdîṯ-i şerîfeden şiḳât-ı rivâyet-i ṣaḥîḥatu'l- kelîmât ḥażerâtınıñ zîver-i ser-ṣaḥîfe-i żabṭ u taḥrîrleri ḳılınmışdır. Lakin min ġâyr-i ḳaṣdin velâ taḫayyül levha-pîrâ-yı şeref-şudûr olan kelâm-ı muᶜciz-niẓâm-ı nebevîden olup bir vecihle taᶜrîf-i şiᶜre taḳrîb olunmayan kelimât-ı ḥikmet-i âyâtdan ve kelâm-ı bedîᶜu'l-insicâmdan ᶜadd olunmuşdur. Zîrâ şiᶜr şol kelâma dirlerki ḳâfiye ve vezni ḳaṣde muḳârin olup ḳuvve-i müteḫayyile ve müteffekkire ile tanẓîm-gerde-i teᵓlîf ü tertib ola ve illâ min ğayr-i ḳaṣdin velâ reviyyetin söylenen kelimât-ı mevzûn şiᶜr iṭlâḳ olunmaz. İmdi ecille-i şiḳât-ı rüvât ve eimme-i ṣaḥîḥatü'l-kelimât ḥażerâtı mükâleme-i rivâyetinde yek zebân-ı ittifaḳ olduḳları mevzûn eḥâdîṯ-i şerife-i muntaẓamatu'l-vurûddandır ki gülistân-ı rengâ-reng-âsârıñ gül-i sad-berg-ı aḫbârı yaᶜnî Kitâb-ı Ṣaḥîḥ-i Buḫârî derûnunda cenâb-ı câmiᶜu'l- Ḳur'ân Ḥażret-i ᶜOsmân binᶜAffan raᵓziya'l lahu taᶜâlâ ᶜanhudan bu ibâret-i şerîfe ile ṭarâvet-baḫş-ı gül-varaḳ-ı rivâyet ḳılınmışdır (el-Ḥadîṯü'ş-Şerif) " İki ᶜâlemde oldı ḫayrü' n-nâs /ᶜİlm-i Ḳur'ân-ı eyliyen itḳân / Dersiñ olsun bu nuṭḳ-ı pâk-ı resûl (خيركم من تعلم القران)[366] bu ḥadîṯ-i şerîf-i muntaẓamatu'l-uslûb baḥr-ı ḫafîfden Fâᶜilâtün, Mefâᶜilün, Feᶜilât veznine muṭâbıḳ tesbîḥ-i dürr-dâne gibi

366 Hadis-i şerif : Buhâri, Fezailu'l-Kur'ân, 21

sencîde-i sımt-i sutûr-ı vurûd olmuşdur bu dahi İmâm Beyhakî Şu'ab-ı İmânda Ḥażret-i Zübeyrden ve Ḥażret-i Hüreyre rażı ya'l lahu te'alâ 'anhümâdan bu ḥadîṣ-i şerîf-i müessisü'l-belâġayı ârâyiş-i 'arâyis-i rivâyet itmiştir (el-Ḥadîsu'ş-Şerîf)" Temelsizdir binâsı kâinâtıñ / Beḳâ fikriyle çekmez ıżtırâbı / Metânet virme bünyâd-ı vucûda (لدوا للموت و ابنوا للخراب)[367] bu nuṭḳ-ı pâk-ı tâb-nâk lehce-i müsellemetü'l-behçe-i risâlet 'aleyhi eḥsenu't-taḥiyyet efendimizden baḥr-i hecede Mefâ'îlün, Mefâ'îlün, Mefâ'îlün, Fe'ül veznine muṭâbıḳ kitâba ṭırâz-ı 'arş-ı nûrâni-ferş vurûd olmuşdur ve bu dahi İbnu 'Adiyiñ Kitâb-ı Kâmilde Ḥażret-i ibn-i Mes'ûd rażiya'l-lahu 'anhdan rivâyet-i ṣaḥiḥa ile sabaḳ-ârâ-yı Cem'u'l Cevâmi've varaḳ-pîrâ-yı Câmi'u's-Ṣaġîr olan eḥâdîs-i şerîfe-i mevzûnetü'l-esâlîbdendir (el-Ḥadîsu'ş-Şerîf) Eyler eşer isim müsemmâsına ḥikmet-i Ḥaḳḳ böyle buyurdı (اعتبروا الارض باسمائها واعتبروا الصاحب بالصاحب bu kelâm-ı dürriyü'n-niẓâm lisân-ı lü'lü'-feşân-ı nübüvvet 'aleyhi at yebu't-taḥiyyet efendimizden Müfte'ilün, Müfte'ilün, Fâ'ilün vezni üzre tamâm bir beyt-i ḥikem-numûd baḥr-ı serî'de sâḥil-zîb-i vurûd olmuşdur ve yine İmâm Buḫârî ve Müslim ve Neseî ve Tirmizî rivâyetinde tanẓîm-i terâkîb-i esâlîb-i ittifâḳ itdikleri mevzûn eḥâdî ṣ-i şerîfe-i maṭbû'atu'l-kelîmâtdandır ki şemşîr-zen-i rezm-gâh-ı ene nebiyu's-seyfi ve şehsüvâr-ı küteybe-i rıḥlete's-şitâ ve's-ṣayfi sulṭân-ı dârü'l-mülk-ı nübüvvet 'aleyhi ekmelu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleri ġazavâtdan bir ġazve-i nuṣret-ḳârîni teşrîfe tevcih-i veche-i teveccüh ve 'azîmet buyurmuş iken,

---

367 Hadis-i Şerif: Beyhaki

lûle-i ser-çeşme-i dâimü'l-feyezân-ı ᶜaynu'l-ḥayât ve enbûbe-i zülâl-i şîringüvâr-ı şâḥiyü'l-inficâr-ı muᶜcizât olan mübârek parmaḳlarınıñ bir-i każâen bir maḥalle ṭoḳunup cüzice berelenme ṣûreti ẓuhûrundan bir mikdâr rîziş-i ḫûn-i laᶜlîn-gûn-ı elṭafları ḫinâbend-ı ser-engüşt-i eşrefleri olduḳda mübârek parmaḳlarına ḫiṭâbı mutażammın buyurduḳları ḥadîṣ-i şerif-i ḥikmet-redîfdir (el Hadîsu'ş-Şerîf)

(هل انت الا اصبع دميت و فى سبيل الله ما لقيت) (368)

biḥâr-ı aḫbârın baḥr-ı zaḫḫârı yaᶜnî Kitâb-ı Ṣaḥiḥ-i Buḫârî ṣaḥâyifinde Bera bin ᶜAzib razı ya'l lahu teᶜâlâ ᶜanhu ḥażretlerinden eyâdî-i İttifaḳ ile kâl-kerde-i pota-i tâb-dâde-i rivâyet olup zerr-i ḫâlisu'l-ᶜayâr u kâmilü'l-miᶜyâr manendi mesbûḳ-i ḳâlıb-ı intiẓâm buyrılan mevzûn eḥâdîṣ-i şerîfedendir ki, ġazve-i yevm-i Ḥuneyn'de ṣâḥib-ḳırân-ı gitîsitân-ı Nübüvvvet ᶜaleyhi ekmelu'ṭ-tahiyyat efendimiz ḥażretleriniñ taḥrîz-i sell-i seyf-i şikâr-endâzân-ı meyân-ı ğazâ ve teşçiᶜ-i zirehpûşân-ı sâiḳâ-ḫurûşan-ı meydân-ı veğâ içün bi'ẕ-ẕât rikâb-engîz-i semend-ı burâḳ-reftâr-ı ihtimâm ve ḳabża-gîr-i şemşîr-i âteşbâr-ı iḳtiḥâm olup (انا النبى لا كذب انا ابن عبد المطلب) deyu zebân-ı pertev-feşân-ı secîᶜ ânelerinden cilâ-dâde-i vurûd olan tiğ-i sertiz-i kelâm-ı sıdk-iltizâmları reg-zen-i gûş-ı hûş-i aṣḥâb-ı şecâᶜat-iktisâb olduḳda zûr-âverân-ı islâm ġalebe-i keyfiyet tescîᶜ-i ṣâḥibu's-seyf-i nübüvvet ile taḥṣîl-i neşve-i rıżâu'l lah içün tertîb-i bezm-i rezme bir rütbe ṣarf-ı destmâye-i iḳtidâr itdiler ki, kâûs-i cemâcim-i ru'ûs-ı maḳtûᶜa-i düşmenân ile dest-i bülend-i bâzû-yı şemşir-i dil-âverân reşk-endâz-ı

368 Hadis-i Şerif : Buhâri, Cihad, 9

sâḳî-i kâse-gerdân-ı yâḳût-müẕâb ve revnaḳ-şiken-i câm-ı gül-reng-i şarâb olup neşve-mendân-ı sülâfetu'ṣ-ṣâf-ı islâma meydân-ı rezm meyân-ı bezm oldı ve sehmistân-ı devr-i işrâkin kimi ḳadeḥ-i ḳaddâḥa furûğ-ı şarâb-ı şu'le-tâb-ı âb-ı şemşîr-i ẓafer ile encüm-efrûz-ı dûzaḫ-ı pür-sûz-ı elim ve kimi ṭarab-ı pür-taʾab-ı sermestî-i ḥaybet ü ḫüsrânda sekrânî-i sekerât-ı mevt u merg ile lağzîde-pây-ı mezlaḳa-i kaʿr-ı caḥîm olup sâḳî-i mücellâ-sâʿid-i tîğ-i ḫûn-paş-ı ğuzât işrâb-ı şarab-ı ḫûn-rîzî itmediği ḫamyâze-keşân-ı dağdağa-i güriz u firârın dahi ekseri ḫumar-ı dil-âzâr-ı yès ü fiḳdân ile zebûngerde-i derd-i ser ve mey-âşâmân-ı fevz u felâḥ daḫi ṣudûr iden nuṭḳ-ı humâyûn-ı şecâʿat-ı numûnuñ eşer-i feyżinden ẓuhûr-ı neşve-i ser-şâr-ı futûḥât ile raḳṣ-âver oldılar. imdi Buḫârî-i Şerîfiñ rivâyetinden mâʿadâ elfâẓ-ı ʿunvân-ı ḥadîṣ-i şerîfiñ tezâyüdi husûsunda İmâm-ı Deylemî Müsnedü'l-Firdevs'de lisân-ı dürr-nîṣâr-ı nübüvvetden debdebe-nümâ-yı kevkebe-i vurûd olmasını bu vâdîde ʿalem-i ḳalem-i ṣaḥîḥu'r-raḳam-ı ṣiḳât ile şuḳḳa-küşâ-yı ṣaḥîfe-i rivâyet olmağla teberrüken ve taʿzîmen bu ibâret-i pür-letâfetiñ dahi ḫidmet-i taḥrîrine ḳıyâm ile ğulâm-ı mevzûn-endâm ḫâme-i ʿanberîn-câme dehlîz-ârâ-yı beytu'ş-şeref ṣebt u imlâ kılındı (el Hadîsu'ş-Şerîf(انا لها انا لها النجب انا النجب انا النبى لا كذب انا ابن عبد المطلب) [369] imdi (انا النجب) lafẓ-ı şerîfi yâsız mażbûṭ-ı ṣaḥîfe-i rivâyet olmuşdur. Yaʿnî (انا النجيب) maʿnâsıdır. Bu hadîṣ-i şerîf ve bâlâsındaki ḥadîṣ-i münîf baḥr-ı recez vezni üzre biri sâlim

369 Hadis-i Şerif: Buhari, Cihad, 52

ve biri ġayr-i sâlim pîrâye-bend-i silku'l-leâlî-i vurûd olmuşdur. Bu dahi ʿallâme-i Kastalânîʾniñ Mevâhib-i Ledûnniye'sinde ibn-i Şihâb raẓiya'l-lahu ʿanhudan pertev-numâ-yı kevkebu's-saʿd-ı rivâyet olan mevzûn eḥâdîṯ-i şerifedendir ki cenâb-ı ṭarḥ-endâz-ı kâr-ḫâne-i dîn-i mübîn ve esâs-fiken-i ḳavâim-i kâşâne-i keşf u yaḳîn ʿaleyhi ṣalavât-u Rabbi'l-ʿâlemin efendimiz ḥaẓretleri hemrevnaḳ-ı ḳıṭ-ʿa-ı nüzhet-serâ-yı illiyyin ve ṭâḳ-ı muʿallâ-revâḳ-ı ḫuṭbe-i şânı (بين قبرى و منبرى روضة من رياض الجنة) (370) ʿunvânıyla niğârende-i tezyîn buyrulup el-ân kaʿbe-i maḳṣûd-ı ümem ve ḳıble-i maṭlûb-ı ʿâlem olan mescid-i sidre-sutûn-ı firdevs-numûnı resm u binâya vazʿ-ı esâs-ıbî-in di râs mübâderet buyurduḳları hengâmda aṣḥâb-i kirâm-ı raṣînu'l-ihtimâm ḥaẓerâtı dahi; "Pâdişâhân olamaz böyle binaya müzd-ver / Her ḥacer-pâresi bir efser-i şâhiye konur" deyu ṣarf-ı sermâye-i saʿy u verziş ile levâzım-ı binâ-yı behişt-nümâ-yı mescid-i şefâʿat-mevridi tertîb u techîz eṣnâsında iken nuṭḳ-ı mufîżu's-ṣıdḳ-ı nübüvvetleriyle kitâbe-pîrâ-yı miḥrâb-ı Câmiʿu'l-Uṣûl vurûd olmuşlardır (el-Hadîsu's-Şerîf) (هذا الحمال لاحمال خيبر هذا ابر ربنا و اطهره اللهم ان اجر اجر الاخرة فارحم الانصار والمهاجر)(371)

ve yine gülzâr-ı herdem-bahâr-ı aḫbârın gül-i Buhârî yaʿnî telîf-i Ṣaḥîḥ-i Buḫâri ṣadrinde cevher furûşân-ı aḫbâr-ı nebeviyyeden Berâ b.ʿAzib raẓiya'l-lahu taʿâlâ ʿanha ḥaẓretlerinden enmile-i elsine-i ittifâḳ ile keşîde-i silk-i suṭûr-ı ẓâhiru'n-nûr-

370 Hadis-i Şerif : Buhari, Mescid, 5

371 Hadis-i Şerif: Buhari, Menakıbu'l-Ensar, 45

ı rivâyât buyrılan mervarîd-i ḫûrşîd-tâb-ı eḥâdiş-i manẓûmedendir ki, ġazve-i Ḫendeḳde ibtidâ-i emirde dâire-i ṭâhire-i şeb-çerâğ-ı cihân-efrûz-ı nübüvvet ʿaleyhi envâru't-taḥiyyeti muḥâfaẓa ve muḥarese içün çabük-destân-ı aṣḥâb-ı kirâm ḫażerâtı tişe-i himmet-pişe-i şûrâ-yı ârây ile şîbr-nîgârî-i hafr-ı ḫandeḳe ḳarar virüp kûh-endâzân-ı ṣalâbet ve ġazen_ferân-ı ġâbe-i şecâʿat yaʿnî aṣḥâ-ı kirâm-ı bülend-himmet Ḫażerâtı âlât-ı zemîn-şikâf-ı iḫtifârı der-dest-i mübâşeret u ibtidâr ve ḳuvvet-bâzû-yı bârû-şiken-i himmet ü iḳdâm ile iʿmâl-ı maʿâvil-i istiḫfâr idüp dâiren mâ-dâr ol dâire-i maḥfûreyi düvâle-i nigîndân-ı elmâspâre-i risâlet ʿaleyhi ekmelu't-taḥiyyet eyleyup ser-keşân-ı aʿdâ-yı dîniñ ḫâk-ı pür-ser-i idbâr u ḫaybet olmalarını istidlâl ve istiş ʿâr maḳamında ḥafr olunan ṭurâbı devr u naḳle beẕl-i miknet u iḳtidâr eṣnâlarında iken sulṭân-ı melâik-ceyş ve âfitâb-ı pertev-baḫş-ı Ḳureyş, mekîn-i ḥışn-ı ṣavn-ı ṣamedanî, emîn-i kehfü'l-emân-ı sâye-i Sübḥânî, rûḥ-ı pür-fütûḥ-ı ḳâlıb-ı kâinât ʿaleyhi ṣalâtu'ş-ṣalâvâti'l-vâṣılât efendimiz ḥaźretleriniñ zebân-ı ʿaẕbu'l-lisân-ı nübüvvetlerinden cevher-i nâdirü'l-vucûd mânendi niğîn-ḫâne-nişîn vurûd olmuşdur (el-Hadîsü'ş-Şerîf) (واللهلولا مااهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا فانزل سكينة علينا و ثبت الاقدام ان لاقينا ان الالى قد بغوا علينا اذا ارادوا فتنة ابينا) [372] cenâb-ı tütî-i muʿcize-gû-yı şekeristân-ı belâğat ʿaleyhi efṣaḥu't-tahiyyet efendimiz kelime-i (ابينا) yı tekerrür ile (ابينا ابينا) deyu zemzeme-sâz-ı tekrâr

372 Hadis-i Şerif, Buhari, Meğazi, 29

olurlardı. Baʿde'zîn râvî-i muʿciz- nefes cenâb-ı Ḥażret-i Enes raẓiya'l-lahü teʿâlâ ʿanhudan bu vecihle manẓûme-i rişte-i rivâyet olmuşdur ki, ḫidmet-güzârân-ı naḳl-ı ṭürâb yaʿnî nâdire-gûyân-ı zümre-i aṣḥâb Ḥaẓerâtı daḫi muḳâbele-i laṭîfetü'l-muʿâmele-i cenâb-ı risâlet-penâhîde bu beyt-i dil peẕîr ile idâre-i naṭıḳa-i ceʿâb buyururlar idi nuṭḳ-ı pâkîze-i aṣḥâb-ı kirâm (نحن الذى بايعوا محمدا على الجهاد ما بقينا ابدا) [373] baʿdehu yine âyîne-dân-ı ṣuver-i aḥbârın tûtî-i şekerḫârı cenâb-ı ḥażret-i imâm Buḫârî kitâb-ı ṣaḥîḥinde Sehl b. Saʿd raẓiya'l-lahu teʿâlâ ʿanhu ḥażretlerinden bu vâdîde suḫen-senci uslûb-i merğûb-ı rivâyet olur ki cenâb-ı mişkât-ı münevvirü'l-cihât-ı nübüvvet ʿaleyhi envâru't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleri derʿakab yine bu ḥadîṣ-i münîf-i muntaẓamu'l-vurûd ile aṣḥâb-ı saʿd-ḳarîn rıżvânu'l lahi teʿâlâ ʿaleyhim ecmaʿîn ḥaẓerâtına pertev-baḫş-ı nevâziş u iltifât olmuşlardır (el-Hadîsu'ş-Şerîf) اللهم لا عيش الا عيش الاخرة فاغفر للانصار و المهاجر [374] imdi bu eḥâdîṣ-i şerîfe-i manẓûme-niñ lisân-ı haḳâyiḳ-beyân-ı risâletden tertîb-yâfte-i terâkîb-i mevzûnetu'l-esâlîb-i inşâd olması lâ-ʿalâ nemâṭi'n-naẓmi ve'l-inşâd dîbâce-bend-i nusḫa-i ittifâḳ olmuş bir maʿnâ olmağla ancaḳ te'lîf ḳulûb-ı ṣaḥâb-ı kirâmı mutaẓammın ṣûret-i muşâʿarede bir edâ-yı ğarrâ-yı iltifât-nümâ-yı ḥażret-i risâlet-penâhîdir. Bu daḫi yevm-i ḫandeḳde Ḥarṣ b. ʿUsâme raẓiya'l-lahu teʿâlâ ʿanhdan zîver-i nâṭıḳa-i rivâyet olan eḥâdiṣ-i münîfe-i mevzûnedendir ki cenâb-ı şehriyâr-ı refref-ârâ-yı

---

373 Hadis-i Şerif: Buhâri, Meğazi, 29

374 Hadis-i Şerif: Buhari, Rikak, 1

şâh-râh-ı ʿarş u tâcdâr-ı ṣadr-pîrâ-yı kürsî-i sündüsî-ferş ʿaleyhi't-taḥiyyet ve't-teslîm efendimizden âvâze-resân-ı şeref-şudûr olmuşdur (el-Ḥadîṣu'ş-Şerîf) (والعن عضلاوا لقا رة هم كلفونا نقلا لحجا ره Bu dahi râvî-i ṣaḥîḥu'l-beyân Süleymân Temîmî raẓiya'l lahu teʿâlâ ʿanhdan maṭlaʿ-ı manẓûme-i rivâyet kılınan ḥadîṣ-i şerîf-i ḥikmet-redîfdir ki mürettib-i divân-ı şefâʿat ʿaleyhi etyebu't-taḥiyyet efendimizden rûz-ı tâḳat-sûz-ı ḫandeḳde nâṭıḳa-nevâz-ı inşâd olmuşdur. (el-Ḥadîṣu's-Şerîf) (بسم الله و به بينا ولو عبدنا غيره شقينا حبذا ربا و حبذا دينا)[375] bu dahi cenâb-ı tâcü'l-umme, kâşifü'l-ġumme, ḫâtemü'l-eimme imâm-ı ʿAlîyyü'l-himme raẓiya'l lahu teʿâlâ ʿanhu ve kerreme'l lahu vechehu efendimiz ḥażretlerinden ʿalê'l-ittifâk şiḳât-ı rüvât-ı müsellemetü'l-esânîde resânîde olan eḥâdîṣ-i ṣaḥîḥa vü kelimât-ı faṣîḥadandır ki şehinşâh-ı melâik-ḫayl, rûşen-çerâğ-ı şebistân-ı kumi'l-leyl, râz-dân-ı (سبحان الذى اسرى)[376] rüşen-nazar-ı (ولقد راه نزلة اخرى)[377] ʿaleyhi ṣalavâtu'l lahi mâ dâmeti's-semâ efendimiz ḥażretleriniñ dürcü'd-dûrer-i meḥâsin-i beyân olan dehân-ı feyz-resân-ı şefâatlarından mânende-i nazm-ı ârâste-i rişte-i ḫuceste vurûd olmuşdur (el-Hadîsu'Şerîf) (اشدى ارمه تنفرج) baʿdehu ʿârif-i ʿallâme ṣâḥibu'l-keşf ve l-kerâme Ebü'l-Faẓli'n-Nahvî ḥażretleri bu ḥadîṣ-i münîf-i ferâḥ-baḫşâyı besmele-i fâtiha-i te'lîf-i nâdiru't-taṣnîf olmak üzre

---

375 K.Kerim, İsrâ, 17/1

376 K.Kerim, İsrâ, 17/1

377 K.Kerim, en-Necm, 53/13

bir ḳaṣîde-i nazîde-i tannâne ile teẕyîl ve münferice unvânıyla tesmiye vü tebcîl eyleyup (اشدی ازمة تنفرجی قد اذن لیلك یا لیلج

و ظلام اللیل له سرج حتی بشاه ابو السرج)

bu vâdîde ḳatı vâfir ebyât-ı fiṣâhu'l-kelimât ile ẕeyl u tekmîl ve bu ḥadîṣ-i şerîf-i bedîʿu'l-insicâm gülrû-yı maṭlaʿ-ı dil-ârâsı oldığından cümle-i ḳaṣâid-i mèsûreye min ciheti'l-ḫavâṣ ve't-teberrük taḳdîm u tafḍîl ḳılınup el-ân ḳıraatıyle istidfâʿ-ı kerb u meṣaḳḳat ve isticlâb-ı şeref u seʿâdet olındığı muḳarer vü mücerreb ve resm u kitâbetiyle kitâbe-i der u divâr-ı ḫâne ve kâṣâneleri muḥallâ vü müẕehheb oldığı min ciheti'l-bedâhe nuḳât-ı zer-nişân-ı nucûm u aḫterân gibi naḳş-ârâ-yı ṭâḳ-ı bülend-i eyvân-ı âfâkdır ve yine bundan başḳa bihâr-ı ʿaḳiletü'l-emvâc-ı aḥbârın baḥr-ı gevher-niṣârı yaʿnî kitâb-ı ṣıḥḥat-nisâb-ı Buḫârî derûnunda cenâb-ı ḳânûnṭıraz-ı ʿadâlet ve ʿalem-efrâz-ı ṣalâbet ḫalîfe-i vâlâ-cenâb yaʿnîʿÖmer b. el-Ḫattâb raẕiyâ'l lahü teʿâlâ ʿanhu ḥaẕretlerinden rivâyet birle bu ṭarza tertîb-i ṣufûf-ı suṭûr-ı taḥrîr ḳılınmıştır ki ġazve-i ġarîbe-i Uḥudda irâde-i ḥikmet-muʿtâde-i Ḥazret-i Cihân-âferîn ile baʿde'l-yevm alêl - ittiṣâl ibtisâm-ı suğûr-ı futûḥâta muḳaddeme olmak üzre bir miḳdâr mizâc-ı ibret-imtizâc-ı nuṣret-i islâmiyân sekte-i ḥalele vü ʿârıżâ-i melele mübtelâ ve ṣûret-i ẓâhirde vü cânib-i küffârda ölüm ilki gibi bir ḥâlet-i hikmet âmîz rûy-nümâ olduḳda ṭaraf-ı düşmende be-her-hâl germ-sâz-ı ḥâdiṣe-i gurûr olan ḥarâret-i redie-i cehâlet-encâmdan ve gûyiyâ ṣûret-i ṣıḥḥatda mizâclarına tevâfuḳ iden ârıza-i münticetü'l-esḳâmeden nâşî şerâyîn-i müşrikîn nabaẕân-ı surûr ve bî-haberân-ı encâm-ı kâr yaʿnî tîre-dilân-ı ġılâz-ı küffâr, cevlân-güzâr-ı ġurûr

bir ḳaṣîde-i nazîde-i tannâne ile teẕyîl ve münferice unvânıyla tesmiye vü tebcîl eyleyup (اشدی ازمة تنفرجی قد اذن لیلك یا لیلج

و ظلام اللیل له سرج حتی بشاه ابو السرج)

bu vâdîde ḳatı vâfir ebyât-ı fıṣ̱âhu'l-kelimât ile ẕeyl u tekmîl ve bu ḥadîṣ-i şerîf-i bedîʿu'l-insicâm gülrû-yı maṭlaʿ-ı dil-ârâsı oldığından cümle-i ḳaṣâid-i mèsûreye min ciheti'l-ḫavâṣ ve't-teberrük taḳdîm u tafḍîl ḳılınup el-ân ḳıraatıyle istidfâʿ-ı kerb u meşaḳḳat ve isticlâb-ı şeref u seʿâdet olındığı muḳarer vü mücerreb ve resm u kitâbetiyle kitâbe-i der u divâr-ı ḫâne ve kâşâneleri muḥallâ vü müẕehheb oldığı min ciheti'l-bedâhe nuḳât-ı zer-nişân-ı nucûm u aḫterân gibi naḳş-ârâ-yı ṭâḳ-ı bülend-i eyvân-ı âfâkdır ve yine bundan başḳa bihâr-ı ʿaḳiletü'l-emvâc-ı aḥbârın baḥr-ı gevher-niṣârı yaʿnî kitâb-ı ṣıḥḥat-nisâb-ı Buḫârî derûnunda cenâb-ı ḳânûnṭırâz-ı ʿadâlet ve ʿalem-efrâz-ı ṣalâbet ḫalîfe-i vâlâ-cenâb yaʿnîʿÖmer b. el-Ḫattâb raẕiyâ'l lahü teʿâlâ ʿanhu ḥaẕretlerinden rivâyet birle bu ṭarza tertîb-i ṣufûf-ı suṭûr-ı taḥrîr ḳılınmıştır ki ġazve-i ġârîbe-i Uḥudda irâde-i ḥikmet-muʿtâde-i Ḥazret-i Cihân-âferîn ile baʿde'l-yevm alêl - ittiṣâl ibtisâm-ı suğûr-ı futûḥâta muḳaddeme olmak üzre bir miḳdâr mizâc-ı ʿibret-imtizâc-ı nuṣret-i islâmiyân sekte-i ḥalele vü ʿârıżâ-i melele mübtelâ ve ṣûret-i ẓâhirde vü cânib-i küffârda ölüm ilki gibi bir ḥâlet-i hikmet âmîz rûy-nümâ olduḳda ṭaraf-ı düşmende be-her-hâl germ-sâz-ı ḥâdiṣe-i gurûr olan ḥarâret-i redie-i cehâlet-encâmdan ve gûyiyâ ṣûret-i ṣıḥḥatda mizâclarına tevâfuḳ iden ârıza-i münticetü'l-esḳâmeden nâşî şerâyîn-i mûşrikîn nabaẕân-ı surûr ve bî-ḥaberân-ı encâm-ı kâr yaʿnî tîre-dilân-ı ġılâz-ı küffâr, cevlân-güzâr-ı ġurûr

olmağa başlayıp ol eṣnâlarda kemer-beste-i ġayret-i câhiliyye olan Ebû Süfyân meydân-ı müfaḫerete maṭıyye-rân-ı hezeyân olup zuʿmunca teşekkür maḳâmında hübel-i aʿlâ ve dahi ʿuzzâ didikleri eṣnâm-ı cumûd-irtisâme sitâyişe başlayup(اعل هبل اعل هبل) [378] deyu velvele-sâz-ı laklaka-i bî-maʿnâ olduḳda cenâb-ı taḥt-nişîn-i rıżâ-i Rabbânî dırʿ-pûş-ı ṣavn-ı Ṣamadânî ḥabîb-i necîb-i Ḫudâ, maḥbûb-ı merġûb-i mevlâ, lisânü'l-ġayb-ı hüviyyet tercemânü'l-vaḥy-ı eḥadiyyet, nebiyyu s-seyf-i cihâd, müzilü'l-ḥayf-ı ʿibâd, ḳabża-gîr-i şemşir-i tebşir, sell-i seyf-i şîve-i taḳdîr, feyż-baḫşâ-yı ervâḥ-ı ʿâlem peyġamberimiz ṣallâ'l-lahu teʿâlâ ʿaleyhi ve sellem efendimiz ḥażretleri daḥi mîzâb-ı feyż-ı âb-ı işâbet olan lisân-ı cevher-efşânlarıyla (اللہ اعلی و اجل) nuṭḳ-ı humâyûnunı nezd-i ʿâlilerinde mevcûd bulunan aṣḥâb-ı kirâm ḥażerâtına taʿlîm u telḳîn ve bu kelimât-ı bâhiretü'l-fuyûżât ile ḫes u ḫâşâk-ı maḳâlât-ı Ebî Süfyânı seylâb-zede-i redd u istiḥḳâr itmeğe emr u taʿyîn buyurduḳlarında bâ dehu yine nefs-i nâtıḳâ-i jajḫâyân-ı hezeyân yaʿnî Ebû Süfyân ʿUzzâ didikleri ṣanem-i mûcibu'n-nedeme ʿarż-ı ʿubûdiyet maḳâmında (ان لنا العزی ولا عزی لکم) kelimât-ı mühmelâtiyle telviṣ-i cevlângâh-ı nâṭıḳa eyledikde cenâb-ı bülbül-i ḥaḳ-gû-yı risâlet ʿaleyhi efṣaḥu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleri yine aṣḥâb-ı kirâm ḥażeratına (اللہ مولانا ولا مولی لکم) kelâm-ı dürriyü'n-niẓâmını taʿlîm birle muḳabele-i Ebî Süfyâna emr u fermân ve bu edâ-yı ġarrâ ile mezbûrı gelû-girifte-i ḫafaḳân eylediler. İmdi bu ḥadîṣ-i şerîfler deryâ-yı muḥît-

---

378 Ahmed. b. Hanbel, C.1, s.288

i nübüvvetden baḥr-ı recez vezni üzre dürr u güher mânendi sâḥil-zîb-i ḳalzûm-ı vurûd olmuşdur. Ve'l-ḥâṣıl bunuñ emṡâli nîce mevzûn eḥâdîṡ-î şerîfe-i muntaẓamatu'l-esâlîb kütüb-i ṣıḥâḥ-ı aḫbâr-ı nebevviyye de ârâyiş-i ser-ṣaḥîfe-i taḥrîr u beyân ḳılınmıştır. Lakin havṣala-i risâletin ᶜadem-i vüsᶜatine binâen dest-i yerâᶜe dâmen-i ṣaḥîfe-i taḥrîre teşebbüṡ-i tafallukdan menᶜ u keff olunup bu mertebelerde taḥṣîl-i dest -mâye-i iḳtifâ ḳılındı ᶜalê'l-husûs fâtiḥatü'l-kitâb-ı hidâyet, ḫâtimetü'l-ḫitâb-ı risâlet ᶜaleyhi ebleğu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleriniñ ṣadef-i lü'lü'-feşân-ı şeref olan dehân-ı mevridü'l-furḳanlarından pîrâye-bend-i iḳdu'l-ferîd-i vurûd ḳılınân kelâm-ı müsellemü'l-intizâmlarından mâᶜadâ şuᶜarâ-yı ḥaḳâyıḳ-gûyâdan baᶜzılarının daḫi ebyât-ı hiḳem-âyâtını ᶜalâ-ṭarîḳi't-temeṡṡül mülṫif-i nâṭıḳa-i ẕikr u îrâd buyurdukları Mevâhib-i Ledünniyede ve sâir kitâb-ı ṣıḥḥat-niṡâbda naḳṡ-nümâ-yı evrâḳ-ı taḥḳîḳ u tebyîn olmuşdur. Ammâ ẕât-ı bâḥiru'l-muᶜcizât-ı nübüvvetlerinden ṣûret-peẕîr-i ḥüsn-i niẓâm-ı ṣudûr olan eḥâdiṡ-i şerîfe bilâ-ḳaṣdin velâ reviyyetin ziver-i şeref vurûd olmağla taᶜrîf-i naẓm-ı eşᶜârdan ḫâric ve merâtib-i ᶜaliyyetü'l-ᶜavâḳıb-ı iᶜcâza ᶜâric olup ancaḳ tertip-yâteğî-i uslûb-ı intiẓâmı imtizâc-ı terkîb-i feṣâḥatine ve iᶜtidâl-i tertîb-i belâğatine maḥmûlen lisân-ı melîḥu'l- beyânlarınıñ muᶜcize-i bâḥirelerinden ᶜadd olunup terfî-i şân-ı ᶜâlîleri içün pertev-endâẕ-ı nüzûl buyrılan Ḳur'ân-ı bâḥiru'l-burhâna imtisâlen ḳaṣda muḳârin riṡte-keş-i naẓm u beyân olmadıkları imżâ-zede-i ḳabâle-i cezm u yaḳîn ḳılınmışdır lakin nüṡḫa-i nefise-i ẕât-ı hidâyet-sımât-ı Peyğamberî ᶜaleyhi'ṣ-ṣalâtu ve's-selâm ḥażretleri mecmûᶜa-i maṭbûᶜa-i meḥâsin u kemâl olup metn-i metîninden ᶜibâret-nûmâ-yı ṣaḥâyıf-ı ẓuhûr olan be-her ḥâl

رسالته ابطل) deyu mûfessirîn ve Şeyḫzâde ḥâşiye-nüvîs-i ḫâmiş-i taḥrir u raḳam-rîz-i ṣaḥife-i tefsir olmuşlardır. İmdi bu ʿabd-i faḳîr ber-muḳteżâ-yı aḳl-ı ḳaṣîr mulâḥaẓa iderim ki (له) żamîriniñ Ḳur'ân-ı ʿaẓîme ircâʿı ṣûretinde efendimiz ḥażretlerinden ṣudûr iden kelâm-ı muʿciz-niẓâma su'âl u cevâb vârid olmadığından maʿadâ(ان هو الا ذكر و قران مبين) [381] maʿnâ-yı şerifiniñ irtibâṭı daḫi aḥsen u elṭaf oldığından başḳa, server-i kâinât efendimiz ḥażretleri (وما علمناه الشعر) [382] naṣṣ-ı şerîfiyle taḳdîs oldığı gibi ḥażret-i Ḳur'ân daḫi (وما ينبغى له) [383] kelâm-şerîfiyle ṣarâḥaten tenzîh buyrulup (ان هو) żamîr iniñ daḫi merciʿi meẕkûr olmuş olur. Gerçi nefyu'l-lâzımi keʾ nefyü'l-melzûmi min ciheti'l-kinâye ebleġu mine't-taṣrîhdir lakîn nazm-ı kerîmde ṣaraḥaten tenzîh-i Ḳur'ân-ı ʿaẓîme musâʿede u ruḫṣat var iken kinâye cânibine ẕehâb tekellüf gibi görünür. Mûlâḥaẓa buyrula bundan mâʿadâ cenâb-ı sebâḳ-âmûz-ı hidâyet-i ʿâlem ṣallâ'lahu teʿâlâ ʿaleyhi ve sellem efendimiz ḥażretlerinden pîrâye-dih-i simtu'l-leâlî-vurûd olân eḥâdiṣ-i manzûme ancaḳ(انا مدينة العلم)nuṭḳ-ı humâyununuñ ve dahi (فعلمت ما فى السماوات و الارض)[384] kelâm-ı ṣıdḳ-irtisâmıñ sırrını işʿâr ve iẓhâr maḳâmında mişkât-ı nübüvvetlerinden pertev-rîz-i ṣudûr olmuşdur. Yoḫsa şiʿr olmak üzre ṣudûr

---

381 K.Kerim, Yasin, 36/69

382 K.Kerim, Yasin, 36/69

383 K.Kerim, Yasin, 36/69

384 Hadis-i Şerif, ed-Darimi, Rüya, 12

mesâil-i ḥüsniyyât ve menâfiᶜ-i kemâlât olmağla ẕât-ı münticü'n-necât-ı şefîᶜânelerinden ṣudûr iden ne vecihle ṣudûr ider ise itsün lâ-büdd velâ-meḥâle aḥsen-i ṣudur-ı ṣuver-i eşyâ oldığını teslîm u iḳrâr cüz-i aʿẓam-ı imân-ı ṣadâḳat-şiᶜâr olmağla şiᶜrin aḳṣâ-yı muḥassenâtdan ve aʿlâ-yı fuyûżâtdan olmasına bürhân-ı ḳaṭᶜîyyu'ṣ-ṣubûtdur. Eğer şiᶜr emr-i müstaḥsen olmayaydı ne naẓm-ı bedîᶜu'n-niẓâm-ı vaḥy-i müctebâda âyât-ı manẓûme olurdı ve ne âṣâr-ı ṣıdḳ-iştihâr-ı nebeviyede eḥâdîṣ-i mevzûne vukûᶜ bulurdı. Ḥattâ bezm-i ᶜirfânıñ rind-i mey-âşâmı cenâb-ı sâir-keş-i taḥḳîḳ Mollâ Câmî ḥażretlerinin nuṭḳ-ı laṭîfleri daḥi bu maᶜnâyı müeyyid olmaḳla bu maḥalde encümen-efrûz-ı taḥrir ḳılındı (Naẓm-ı Ḥażret-i Mollâ Câmi)

بسمله تاج سر قرانست　　زانکه سنجیده بدین میزانست

وزن اگر موجب نقصان بودی　　لفظ موزون نه ز قران بودی

mûfâdınıñ maᶜnâ-yı nefsü'l-emre muṭâbaḳatı merbûṭ-ı ᶜurvetü'l-vuṣḳâ-yı bedihiyyâtdandır. İmdu bundan böyle cenâb-ı nâẓimü't-terkîb-i eczâ-yı kâinât, münezzehün ᶜan-emâkin ve'l-cihât ḥażretleriniñ ṭaraf-ı maᶜnevisinden sulṭân-ı muᶜcize-perver cenâb-ı Ḥażret-i Peyğamber ᶜaleyhi mine'ṣ-ṣalavât-ı mâ hüve'l-efver efendimiz bi-ḥikmetin inşâ-ı şiᶜrden menᶜ buyrulup inşâd-ı şiᶜrden memnûᶜ degiller idi. ᶜAlê'l-ḫuṣûṣ naṣṣ-ı Kerîmde min-vech-i ṣarâḥat inşâ ve inşâddan menᶜleri daḥi mün fehim olmaz gibi görinûr, zîrâ ṣâhibu'l-Keşşâf ve Beyżâvî ve

şâfir müfessirîniñ (وما علمناه الشعر وما ينبغي له)[379] tefsîr-i şerîfinde ḳalem-i daḳîḳu'r-raḳamları tasṭîr-i râstîn-i taḥrîre bu vecihle ruḫṣat-ı cevlân bulmuşdur ki,(قال الزمخشري في تفسير وكانوا يقولون الرسول الله صلى الله عليه وسلم شاعر قبل (وما علمناه الشعر)اى وما علمناه بتعليم القران الشعر وما هو من الشعر في شيء واين هو عن الشعر

deyu ʿibâret-fersâ-yı ṣaḥife-i tefsîr olumuştur. Yaʿni ṣahib-i Keşşâf (وما ينبغي له) żamîriniñ ḥażret-i Ḳurʾâna ircâʿını taḳdîm u tercîh ve bu vecihle Ḥażret-i faḫr-ı kâinât efendimizden şeref-şudûr bulan kelimât-ı mevzûneye su'âl ve cevâbıñ ʿadem-i vurûdını tavżîḥ ḳılmışdır. Binâen ʿaleyh muhaşşî-i Beyżâvî ḥażret-i Şeyḫ-zâde bu siyâḳ üzre raḳam-rîz-i ḥâşiye-i taḥḳîḳ olmuşdur ki beyân olunur: قال البيضاوى في تفسيره(وما علمناه وما ينبغي له) رد لقولهم ان محمدا شاعر اى ما علمناه الشعر بتعليم القران وقيل الضمير للقران اى وما يصح للقران ان يكون شعرا وقال الشيخزاده قوله وقيل الضمير فيقوله تعالى وما ينبغي له للقران للنبي حتى يرد ان يقال ما تصنع بقول هل انت الا اصبع دميت وبقوله انا النبي[380]

yaʿnî (لـه) zamîri Kur'ân-ı azîmü'ş-şâna ircâ olundığı sûretde hâce-i âlem sallâ'l-lahu te âlâ aleyhi ve sellemden vurûd iden manzûm kelâm-ı bedî u'l-insîcâmı ta lîl u tevcih iktizâ itmez. Kaldıki zât-ı risâlet-simâtlarına ilm-i hat u ulûm-ı mektûbe dahi ta lîm olunmamış idi. Lakin nebî-i ümmî-i a lem i müşkil-güşâ-yı âlem idiler. Hattâ(كان مدينة العلم جامعا لعلوم الاولين والاخرين ليكون الحجة اثبت وشبه المرتابين في حقية

---

379 K.Kerim, Yasin, 36/69

380 K.Kerim, Yasın, 36/69

itmemişdir ve hem eşnâ-yı tekellümlerinde kemâl-ı feṣâḥat ve belâğatlarından vaḳit vaḳit min ġayr-i ḳaṣdin vucûd-peẕîr-i vurûd olan kelimât-ı mevzundan şâ ʿiriyet iḳtiżâ itmez, bu daḥi muʿcizât-ı lisân-ı dürer-bârlarından ʿadd olunur bir maʿnâdır; eğer ḫâce-i muʿallim-ḫâne-i hidâyet ʿaleyhi eşref-u't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleriniñ şiʿr söylemeğe irâde-i ʿaliyeleri taʿalluk ideydi ṣaḥîfe-i ʿâlemde ẕât-ı nûrânî simâtlarından eşʿar bir ferd olmayacağı ẓâhir u bedîdâr ve (كان مدينة العلم جامعا لعلوم الاولين و الاخرين) ḫutbesiyle rûşen ve âşikârdir bundan böyle nev-be-nev âḫerin eşʿâr-ı leṭâfet-âṣârını inşâd u istinşâd ile iḥtiẓâẓ buyurup ḥattâ zamân-ı câhiliyye şuʿarâsınıñ daḥi baʿzı ḥikem-âmîz şiʿrlerini ḥużûr-ı şemsiyu'n-nûr-ı nûbûvvetlerinde oḳudup istimâʿile (لاتنظر الىمن قال وانظر الى ما قال) ḳâidesince ḳâilinden katʿ-ı naẓar, rağbet u istiḥsâna maẓhar buyurduḳları ṭırâzende-i saḥâif-i Buḫârî ve Müslim olmuşdur, ez-cümle gencîne-i pûr-naḳdîne-i aḫbâr-ı nebevîniñ miftâḥ-ı keşf u fekki yaʿnî, tabaḳât-ı ḫâmisede rivâyet-i ṣaḥîḥatü'l-kelimâtdan Ebû Ṭâlib-i Mekkî ḥażretlerinden bu ṭarza ṭayy-ı isnâd ile maḥkîdır ki (كان عند رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم (قوم يقرون القران و قوم ينشدون الشعر فقيل يا رسول الله قران و شعر فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم (من هذا مرة و من هذا مرة) [385] nuṭḳ-ı pâkîzesiyle cevher-rîz-i cevâb-ı muraḫḫaṣu'ṭ-ṭarafeyn olmuşlardır. Bundan böyle hemḫâbe-i şehînşâh-ı rüsül, maḥrem-i ḫalvet-sera-yı hâdi-i sübül, kerîme-i mükerreme-i Hazret-i yâr-ı ġâr, maḫdûme-i

385 Hadis-i Şerif, el-Muvvatta, Sefer, 93

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ GENEL KÜTÜPHANESİ

muḥaddara-i bâhiretü'l-envâr, sulṭân-ı ʿismet-ʿunvân-ı şefîḳa cenâb-ı ʿAişe-i ṣıddıḳa raẓiyallahu teʿâlâ ʿanhâ ḥażretlerinin ḫerîde-i ferîde-i haclegâh-ı rivâyet-i ṣıdḳ-âṣârı bu vecihle nakş-peẕîr-i meşşâte-i ḥâme-i imâm-ı Müslim ve Buḥârî olmuşdur ki (كان اصحاب النبى صلى الله تعالى عليه وسلم يتناشدون الاشعار والنبى صلى الله تعالى عليه وسلم جالس يتبسم)[386] Yaʿnî nâdire-sencân-ı tevḥîd u islâm cenâb-ı aṣḥâb-ı kirâm riżvânu'l lahî teʿâla ʿaleyhim ecmaʿîn ḥażerâtı bülbülân-ı ḫoş-elḥân mânendi gülşen-feżâ-yı ḥużûr-ı lâmiʿun-nûr-ı ḥażret-i Resûl-i ekrem ṣallâl-lahu teʿâlâ ʿaleyhi ve sellemde nağme-serâyân-ı inşâd-ı eşʿâr olduḳlarında sulṭân-ı daḳîḳa-dân-ı risâlet ve pâdişâh-ı fermân-fermâ-yı şefâʿat ʿaleyhi ekmelü't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleri daḥi murabbaʿ-nişîn-i evreng-i mûcâleset olup ġalebe-i ḥaẓẓ u ṣafâlarından dendân-nûmâ-yı ibtisâm ve güller gibi ḫande-rûy-ı inbisâṭ-ı tâm olurlar idi. Ḫulâṣa bu aḫbâr-ı ṣaḥîḥden nüvişte-i saḥîfe-i cezm u yaḳîn oldıki istimâʿ-ı ḳaṣîde vü eşʿâr ve istinşâd-ı manẓûme-i güftâr, sûnnet-i seniyye-i faḫr-ı ʿâlem ṣallâ'l-lahu teʿâlâ ʿaleyhi ve sellemdir. Zîrâ bir emir ki cilve-ger-i pîşgâh-ı ḥażret-i peyġamber-i ʿâlî-câh ve iʿtibar-gerde-i cenâb-ı risâlet-penâh ʿaleyhiṣṣalavâtu'l-lâh ola anı istiḫfâf u istiḥḳârın ve ʿadem-i raġbet u îtibârın mûcib-i şerʿisi kütüb-i fıḳhiyeden istiḫbâr u istikşâf buyrulmak derʿuhde-i erbâb-ı iʿtirâf u inṣâf ḳılınmışdır. Ḫulâṣa-i kelâm besmele-i tèlîf-i mevcûdât ve tekmile-i teṣânîf-i maṣnûʿât ʿaleyhi efżalu'ṣ-ṣalavât ve ekmelu't-taḥiyyât efendimiz ḥażretleriniñ

386 Hadis-i Şerif, el-Tirmizi, Edeb, 70

evḳât-ı vefîretu'l-berekâtı nâzenînleri iki ḥâletle şeref-nümâ-yı güẕâriş oldığı aḫbâr-ı kesîre vü âṡâr-ı vefîreden iktisâb-ı ṣûret-i taʿayyûn itmişdir. Evvelâ ḥâlet-i ûlâ evḳât-ı ʿazizelerinde teblîğ-i evâmir ü aḥkâm ve taḳrîr-i mevâʿiẓ-i neṣâyiḥ-iltizâm, beʿdehu umûr-ı dîniyeye fayṣal u niẓâm, vâṣıl-ı ser-ḥadd-i encâm olduḳda yaʿnî növbet-i imrâr-ı vaḳt ḥâlet-i ṡâniyeye vuṣûl bulduḳda ol nâzenîn-i çar-bâliş-nişîn-i serîr-i seʿâdet ʿaleyhi etyebu't-taḥiyyat efendimiz ḥażretleri aṣḥâb-ı gûzîn-i muḳarrebîn riżvânu'llahi teʿâla ʿaleyhim ecmaʿîn cenâblârına rûy-ı nevâziş u ilṭifât ile ḥarf-endâz-ı ṣoḥbet-i eşʿâr u muşâʿereye ruḫṣat-dâde-i cevâz olup (هاتوا الى ديوان العرب) edâ-yı ġarrâsıyla leṭâif-i eşʿârı der-meyân-ı ẕikr u îrâd ve ḫâk-ı pây-ı ʿarş-peymâ-yı peyğamberânelerine ʿarż olunan medâyiḥ ve ḳaṣâide iḳtiżâsına göre ṣıla vü cevâiz iḥsâniyle erbâb-ı süḫenı mesrûr u dilşâd buyurup meclis-i firdevs-âyinleri ḥes u ḫâṣâk-ı ṣoḥbet-i âfâḳîden beriu's-sâhe olmasını ṣâḥibu'l-Keşşâf Zamaḫşerî tefsîr-i şerîfinde Ḥażret-i imâm Ḫalîl en-Naḥvî'den ârâyîş-i ser-saṭr-ı naḳl u beyan ḳılındığı (كان الشعر احب الى رسول الله صلى الله عليه و سلم)ḫaber-i ṣıḥḥat-eṡeri daḫi müekkid olmağla ekser evḳât-ı müticetü'n-necâtları yâ tanẓîm-i aḥkâm ü evâmir veyâ tefhîm-i feṣâḥat u belâġata dâir kelimât-ı ḥikmet-ġâyâta münḥaṣır buyruldığı rivâyet-i ṣaḥîḥa ile kütüb-i sitte aṣḥâbınıñ ve sâir fenn-i ḥadîṡ-i şerîf erbâbınıñ ṣafḥa-nüvîs-i taḥḳîḳ u taṣḥîḥ olduḳları fıḳra-i âtide daḫi inşâa'llahu'r-rahman mufaṣṣalan serd u beyân olunur (Fıḳra-î ṣâliṣe) Ol tâcdâr-ı ṣâḥibu'd-dîvân-ı şefâʿat ve şehriyar-ı kerîmü'şân-ı hidâyet ʿaleyhi efżelu't-taḥiyyat efendimiz ḥażretlerinin dâire-i ʿaliyelerinde istiṣḥâb buyurduḳları şuʿârâ ḳullarınıñ ḳadr u menziletlerini ve

ḫâricden ḫâk-i pây-ı cihân-peymâyı humâyûnlarına ʿarż olunan ḳaṣâyid ve medâyiḥa iḥsân u ʿinâyetlerini ve erbâb-ı suḫene bi'l-iḫtiṣâṣ olan iltifât ve raġbetlerini beyne-iṭnâb ve îcâz eṣaḥḥ-ı aḳvâl ile müfessir ve mûbeyyindir). Pes imdi sulṭânu's-selâṭîn-i risâlet meliku'l-melekût-i şefâʿat, faṣṣ-ı ḫâtem-i nübüvvet, naṣṣ-ı Kitâb-ı ḫatmiyyet, dürr-i meknûn-i kenz-i ilahî, seyf-i meslûl-i yedu'l lahî, dest-gîr-i üftâdegân-ı yevmu'l-ʿarż, gencûr-î ḫazâinu's-semevâti ve'l-arż, padişâh-ı evreng-ṭırâz-ı ḫuluḳ-i ʿazîm ʿaleyhi't-taḥiyye ve't-teslîm efendimiz ḥażretleriniñ müfettihu'l-ebvâb-ı esrâr-ı sübḥâniye olan lisân-ı ʿaẕbu'l-beyân-ı iltifâtlarından cünbiş-i güşâyiş-i dervâze-i vurûd bulan (ان لله كنوزا مخفية مفاتيحها الـسنة الشعرا) nutḳ-ı bâhirü'ṣ-ṣıdḳ-ı kerimâneleriyle elsine-i şuʿarâ-yı faṣîḥatu'l-kelimât mefâtîḥ-i ḳufl-güşâ-yı ḫabâyâ-yı vâridât ve bundan mâʿadâ meşrıḳu'l-envâr-ı şefâʿat olan dehân-ı cevher-efşânlarında (ان لله كنزا مكنونا يظهره على لسان الشعرا) iltifâtıyla zebân-ı şâirân müẓhir-i gencîne-i pür-naḳdîne-i ilhâmât buyrılup (قلوب الشعرا خزينة الله) [387] ʿunvânıyla dahi rûşen-dilân-ı pertev-i eşʿâr ḫazîne-dâr-ı meʿârif-i perverdiğâr buyrulduğı ḫâtimetü'l-muḥaddiṣîn İmâm Suyûṭî ḥażretleriniñ "Maḳâmât-ı iştıfâiyye" nâm te'lîf-i şerîfinde ve kütüb-i aḫbâr-ı nebevviyyeden "Müsnedü'l-Firdevs" de sabaḳ-ârâ-yı ṣıḥḥat u iştihâr ve ḫâme-i ʿAbbâsî ʿamâme-i Şeyḫ Ahmed-i Bûni ḥażretleri ile dahi naḳş-bend-ı ṣaḥâyif-i diḳḳat u iʿtibâr olmuşdur. Ḫulâṣa ḫarâid-i mihr-iltimâʿ-ı eşʿâr u ebyât ve ferâid-i encüm-şuʿâʿ-ı kelimât ve

---

387 Hadis-i Şerif, Makam-ı İstifaiyye

ibârât-ı cilâyâfte-i kâr-gâh-ı tabʿ-ı selîm ve süfte-i meşkâb-ı ẕihn-i müstaḳîm olan cevâhir-i nevâdir-i fuyûżât-ı sunûḥât-ı Rabbâniyeden dest-ârâ-yı iḫtişâṣ-ı ḳudret bir cevher-i raḫşende-furûğ-ı ḥikmet olmağla hem-zebân-ı aḳlâmü̇l -ḥaḳḳ olan lisân-ı muʿciz-beyân-ı Ḫudâ ʿaleyhi şerâyifu't-teḥâyâ efendimiz ḥażretlerinden âb u tâb-ı şöhret-i rivâyet ile pîrâye-bend-i sımṭu'l-le'âlî-i suṭûr-ı ṣaḥîḥeyn ḳılınan (ان من الشعر لحكمة وان من البيان لسحرا)[388] ʿunvân-ı muʿciz-nişânı yerlîğ-i belîğ-i manṣıb-ı suḥendânî (الشعرا امراء الكلام) edâyı mûnîf-i ʿizzet-redîfi daḫi tevḳîʿ-i refîʿ-i mevkib-i nâdire-sencânı buyrulup daîre-i ṭâhire-i ḫidmet-i humâyûnlarına maḫṣûṣ ḫuddâm-ı bülend-maḳâm ʿidâdından altı nefer şâʿir-i mûfliḳ-edâ vü nâdire-perdâz, intiḫâbgerde-i ḳanûn-ı imtiyâz ve divân-ı ḳudsî-erkân-ı pişgâh-ı devletlerinde leylen ve nehâren ḳâmet-efrâzî-i ḳıyâm ü devâmlarına fermân-fermâ-yı istiṣḥâb olmuşlar idi. Anlar daḫi bâ fermân-ı ûlû'l-emr-i risâlet ʿaleyhi efḍalu't-taḥiyyet ve her biri tabaḫtur u iftiḫâr ile ḳıyâmdâde-i âdâb-ı ʿubûdiyet ve nev be-nev eşʿâr-ı dürer-bâr inşâ ü inşâdına talebcû-yı ruḫṣat olup tanşîṭ-ı ḫâṭır-ı enver-ı ḥażret-i seyyidül-beşer ḫidmet-i câẕibetü's-saʿâdesiyle nâṭıḳa-cünbân-ı ḥamd u şenâ ve ğıbṭa-fermâ-yı sükkân-ı arż u semâ olurlar idi, evvelen sulṭânu'ş-şuʿarâ-yı ḥażret-i risâlet ʿunvân Ḫassân bin Ṣâbit, ṣâniyen; ʿAbdu'l-lah İbnu Revâha, ṣâliṣen, kaʿb ibnu Mâlik, râbiʿan; ʿAmir ibnu Ekvaʿ, ḫâmisen; Encişe-i Habeşî ve sâdisen, Berâ bin Mâlik riżvânu'l-lahi teʿâlâ ʿaleyhim ecmaʿîn ḥażerâtı olup imdi bu altı nefer-i ẕât-ı pâkîze-

388 Hadis-i Şerif, Buhari, Edeb, 90

kelimâtıñ dört neferi şâʿir-i muʿciz-dem ve iki neferi hâdi- ḫôş-nağam idi her biri ol şeh-beyt-i nâdiru'l-maẓmûn-ı risâlet ʿaleyhi eblağu't-taḥiyyat efendimiz ḥażretleriniñ secde-gâh-ı emîn-i vaḥy-i mübîn ve bûse-cây-ı fermân-res-i cihân-âferîn olan ḥużûr-ı lâmiʿu'n-nûr-ı nübüvvetlerinde tanẓîm-i güftâr-ı ʿubûdiyet-dişâr ile kemer-beste-i dîvân-ı iḫtişâṣ ve fermân-ı mütehattemü'l-izʿân-ı istişḥâblarıyla dehlîz-ârâ-yı devlet serâ-yı ḫâṣṣu'l-ḫâṣṣ olup gâh ebyât-ı müteżamminetu'ṣ-ṣalavât îrâdıyla nâṭıḳa-pîrâ-yı ḥüsn-i edâ ve gâh ğazâvât-ı müşiletu'd-derecâtı mübeyyin fetihnâmeler inşâdiyle nâvek-i dil-dûz mânendi zaḫm-güâ-yı ciğer-gâh-ı aʿdâ olduklarında eşʿâr-ı behcetü'l âsârları pesendîde-i peyğamber-i ʿarş-mekân ve dahi (اهج المشركين يا حسان) (389) emr-i humâyunuyla maẓhar-ı iltifât u iḥsân buyruldığı rivâyet-i muʿteberesi ḫâme-i ʿanberîn - câme-i rivâyet-i maḳbûletü'l- kelimât ile evrâḳ-ı berrâḳ-ı ṣaḥîḥeyne nüvişte vü ṣaḥâyif-i şerâyif-i Mevâhib-i Ledünniyeye niğâştedir. Bundan böyle müftiye-i müctehidîn cenâb-ı ümmü'l-mü'minîn, maḫdûme-i mükerreme-i şefîḳa yaʿni ḥażret-i Ṣiddîḳa raẓîya'llahu teʿâlâ ʿanhânıñ ʿarûs-ı tutuḳ-ârâ-yı rivâyeti bu vecihle ziynet-yâb-ı meşşâte-i zer-niğer-ı ḫâme-i şikât olmuşdur ki

عن عائشه رضى الله تعالى عنها ان رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم قال (اهجوا قريشا فانه اشد عليهم من رشق النبل) و قال سمعت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يقول الحسان (ان روح القدس لا يزال يوايدك ما نافحت عن الله و رسوله) و قال سمعت رسول

389 Hadis-i Şerif, Buhari, Meğazi, 30

(هجاهم حسان فشفى و استشفى الله صلى الله تعالى عليه وسلم يقول

(390) İmdi buʿarâyis-i nefâyis-i rivâyât-ı ʿadîdeniñ her biri ḥacle-perdâz-ı sevâd-ı taḥrîr-i râstîn-tasṭîr-i aḫbâr ve ser-pûş endâz-ı dest-i yerâʿe-i ẕâtu'l-berâʿe-i âṣâr olmuşdur, ez-cümle ḫaṭîb-i ḫâme-i Ḥażret-i İmâm Ġazalî câmiʿu'l-meʿârif olan "İhyâu'l-ʿUlûm"unda ṣaḥiḥeynden naḳl ile bu reftâr üzre irtiḳâ-i süllem-i suṭûr-ı müsellemut-taḥrîr itmişdir ki ḫaṭîb-i minber-i güftar, edîb-i lebîb-i eşʿâr, sulṭânu'ş- şuʿâra-yı risâlet-unvân, cenâb-ı Hazret-i Hassân içün harem-i muḥterem-i mescid-iʿadn-iştibâhda gâh u bî-gâh fermân-ı humâyun-ı risâlet-penâh ile muḫṣûṣ kürsi vażʿ olunup ol pâdişâh-ıʿarş-evreng u peygamber-i ṣâḥib-dereng ʿaleyhi't-taḥiyyetu ve't-teslim efendimiz ḥażretleriniñ aḫlâḳ-ı kerîme-i ḫallâḳ-pesendleri ve evṣâf-ı güzîde-i ser-bülendleri ḥaḳḳında iḳtîrâḥ u inşâd eylediği ḳaṣâid-i ferîdetü'l-fevâidi bâlâ-yı kürsîde ḫuṭbe-ṭırâz-ı inşâd ve nâdire -perdâz-ı medîḥa-i sulṭân-ı şefâʿat-nijâd olduḳda şehenşâh-ı melâik-ḫadem ṣallâ'l lahu teʿâlâ ʿaleyhi ve sellem efendimiz kemâl-i iḫtiẓâẓ ve ṣafâlarından (ان الله يويد حسان بروح القدس ما نافخ او فاخر عن رسول الله صلى الله صلى الله تعالى عليه وسلم) (391) deyu sezâvar-ı ilṭifat-ı fâiżu'l-ḥayât buyurmaları ḳadar Ḥażret-i Ḥassânı feleku'l-eflâk-i iʿtilâya resîde ve cevâhir-i âṣâr-ı tabʿını nuṭḳ-ı pâk-ı emîn-i vaḥy-i mübîn ile sencîde buyurdukları rivâyet-

---

390 Hadis-i Şerif, Müslim, Fezailü's-Sahabe, 153, 157, 158.

391 Hadis-i Şerif, et-Tirmizi, Edeb, 70.

i ṣaḥîḥasının pertev-i derun-ı pûr-nûr-ı meşâbîḥ-i şerîfi dahi münevver-sâz-ı taḥrîr u tebyîn eylemişdir ve yine bundan mâʿadâ bâ-fermân-ı sulṭân-ı ʿâlemiyân şâʿir-i melîḥu'l-lisân Ḥażret-i Ḥassân bir gün kâlâ-yı vâlâ-yı ṣandûḳa-i ḳarîḥasını çire-dest-i taḫayyül ile peymûde-i endâze-i zebân-ı inşâ vü bürîde-i miḳrâṣ-ı sefeteyn-i ḥüsn-i ede eyleyüp endâm-ı tavṣîf-i seyyüdü'l-kevneyne bir libâs-ı nesîcü'l-belâğe ilbâs itmişki herkes sâbâş-hân-ı taḥsîn ve evreng-ṭırâz-ı dârülmülk-i şefâʿât ʿaleyhi eşrefu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleri dahi teveccüh-i veche-i iltifât ile maḳâm-ı iḫtiṣâṣda (قل و روح القدس معك يا حسان)[392] deyu pertev-rîz-i âferîn olduḳlarınıñ furûğ-ı neyyir-i ṣıḥḥat-ı vukûʿı, sipihr-i ʿazam-ı âṣârın meşrıḳ-ı envâr-ı aḫbârı yʿanî kitab-ı ṣıḥḥat-nişâb-ı Buḫârî derûnunda ufuḳ-ârâ-yı ṣaḥîfe-i rivâyet olmuşdur bu dahi İmâm-ı Buḫârî ʿaleyhi raḥmetu'l-bârî ḥażretleriniñ nihâde-i dürcü'd-dürer-i rivâyât eylediği mervârîd-i ḫûrşîd-tâb-ı eḥâdîṣ-i ṣaḥîḥadandır ki şehsüvâr-ı burâḳ-rahş ve tâcdâr-ı cihân-baḫş ʿaleyhi't-taḥiyyetü ve t-teslîm efendimiz kemâl-i inâyetlerinden yine dil-i feyż-âşinâ-yı Ḥassânı (اللهم ايده بروح القدس يا حسان)[393] istidʿâsıyla meded-kâri-i ʿaḳl-ı külle ve dest-ârî-i nâmûs-i ekbere taḳrîb u şâyân buyurup der-ân sâʿat icâbet-i nuṭḳ-ı serîʿu'n-nufûẕlarına binâen emîn-i vaḥy-i celîl, cenâb-ı Ḥażret-i Cibrîl dahi sâye-endâz-ı sâḥa-i nuzûl

---

392 Hadis-i Şerif, Ahmed b. Hanbel, C.4, s.298

393 Hadis-i Şerif, en-Nevsei, Mesacid, 24

ve ruḫṣat-yâb-ı nâdi-i Ḥażret-i Resûl ʿaleyhi's-selâm olup temâmen yetmiş ʿaded beyt-i iʿcâz-nûmâ ile hem-zebân-ı iʿânet-i Ḥażret-i Hassân oldığı kitâb-ı nefîs yaʿnî "Tarîḫ-i Ḫamîs" evrâḳında niğârende-i yerâʿe-i maḳbûletu'l-berâʿe-i taṣriḥ ve "Mevâhib-i Ledünniye" elvâḥında nev-pesende-i ḫâme-i mevzûnetu'l-ḳâme-i tavżiḥ ḳılınmışdır. Şad bârekèl lah ol pâdişâh-ı bülend-bârgâh-ı hidâyet ve şehenşâh-ı risâlet-destgâh-ı şefâʿat ʿaleyhi eşrefu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretlerinin istidʿâ-yı icâbet-fermâlarına binâen şâʿir-i nâdire-dân cenâb-ı Ḥassân rażîya'l-lahu teʿâlâ ʿanhu ḥażretlerine ʿalâ ṭarîḳi'l-ifâże Ḥażret-i Cibrîl-i emînden altmış ʿaded ebyât-ı bediʿatu's-simât zemzeme-pîrâ-yı vurûd olmağla derecât-ı evṣâf-ı eşʿâr ne mertebe bâlâter oldığınıñ pâye-i pesin-i târîf u tavṣîfine kemend-ı serbülend-i ḳuvve-i nâṭıḳa güsiste-târ-ı ʿacz u fuṭûr oldığı müsellem-i erbâb-ı şuʿûrdur. İmdi (beyt) "Vâr kıyâs it vusʿât-ı deryâ-yı rahmet nidügüñ" Baʿdez'în bundan böyle cenâb-ı daḳîḳa-şinâs-ı her dû serâ ve remz-dân-ı dünyâ vü mâ fîhâ, iḳlîm-güşâ-yı dîn-i mübîn ʿaleyhi ṣalavât-u rabbi'l-ʿâlemîn efendimiz ḥażretleri ʿumre-i feżâ-yı teşrîfe âlâ-yı vâlâ-yı salṭanat-ı nübüvvet ile sâyebân-ṭırâz-ı ʿazîmet ü iḳbâl ve âfitâb-ı gerdüne-süvâr-ı gerdüne gibi ḥavṣala-i zîn-ḫâne-i ḳaṣvâ-yı burâḳ-pâyı maṭlaʿu'l-envâr-ı seʿâdet u iclâl buyurup reh-neverdân-ı aṣḥâb-ı kirâm dahi fevcâ fevc-i deryâ-yı mütelâṭimu'l-mevc mânendi ol bedru'l-budûr-ı sipihri risâleti ḥâle-vâr iḥâṭa ü ḥes ü ḫâşâk-ı devâhî-i aʿdâyı imâṭa ile ḥurm-ı ḥarem-i beytü'l-ḥarâma ṭoğrı iḥrâm-bendân-ı âdâb-ı ziyâret ve lebbeyk-zenân-ı fermân-ı sulṭân-ı ḳadr-tüvân-ı risâlet olaraḳ zemzeme-i telbiye vü tehlîli vü demdeme-i tekbîr ve teclîli, peyveste-i ḳubbe-i eflâk ve resîde-i gûş-ı simâk

iderek ḥarem-i muḥterem-i beyt-i mükerreme duḫûl eşnâsında iken pîş-revân-ı rikâb-ı ḫûrşîd-tâb-ı ḥażret-i risâlet-penâhîden şâʿir-i pâkîze ʿAbdu'l lah bin Revâḥe ḥażretleri heyecan-ı şerâyîn-i sürûr u inbisâtdan nâşî inşâd-ı eşʿâra ser-âġâz ve maḳâm-ı şevḳ u ġarâmda (Pûsegâh itsün rikâb-ı devletin ehl-i niyâz / Eylesün kühl-i ṣafahân ḫâkini çeşm-i hicâz) âvâzesiyle nağme-perdâz olup (

خلوا بنی الکفار عن سبیله الیوم نضربکم علی تنزیله

ضربا یزیل الهام عن مقیله ویذهل الخلیل عن خلیله

) [394] beytleriyle nevâsâz-ı tefâ ḫür olmağla cenâb-ı ḫalîfe-iʿadl-perver ve ṣânî-i ṣıddîḳ-ı ekber yâʿni Ḥażret-iʿUmer raẓiya'llahu teʿâlâ ʿanhu cenâbları şâʿir-i bedîha-gû ʿAbdu'l lah bin Revâḥa ḥażretleri ṭarafına ʿaṭf-ı ʿinân-ı teveccüh ü ḫiṭâb buyurdular ki yâ ʿAbdu'llah menzil-i vâlâ-yı ḥarem-i ilâhîde piş-rev-i rikâb-ı şehvâr-ı nübüvvet iken âzmâyış-ı naẓm-ı güftârı derk-ḳabża-i dest-i nâṭıḳa-i ẕikr u îrâd itmeniñ vaḳtimidir deyu ibni Revâha amâc-ı sihâm-ı mumânaʿat buyurduḳlarında menzil-ârâ-yı ḳâbe ḳavseyn ʿaleyhi'ṣ-ṣalavât ve's-selâm efendimiz ḥażretleri daḫi cenâb-ı Fârûḳ-ı aʿzama tevcîh-i veche-i tevveccüh ile (خل عنه یا عمر فلهی اسرع فیهم من نضیح النبل) [395] nuṭḳ-ı muṣîbânelerin ârâyiş-i rû-yi tîr-keş-i vurûd buyurmuşlardır yaʿnî yâʿUmer incitme terk eyle Abdu'l-

---

394 Hadis-i Şerif, Tirmizi, Edeb, 70

395 Hadis-i şerif, en-Nesei, Menâsik, 121

lahıñ ḫamyâze-i kesel ve futûr ile şaşt-ı ḳuvvet-i bâzû-yı zebânına ḫalel virme ki kinâne-i ḳarîḥasından der-kemân-ı âzmâyiş ü idman eylediği tîr-i tîz-peykânı meḳâlı şikâf-ı simâḫ-ı ʿadûdan hedef-i ciğer-gâh-ı taṣallublarına yetiştire zîrâ bu maḳbûle hem-ḳâsvet-i ṣaḥra-i ṣammâ olan seng-dilân-ı bâġy u ʿudvânı nişâne-i sihâm-ı râst-endâm-ı düşnâm itmek menzil-i toz-kopâranîde tâş dikmeden bâlâterdir ki anlara bu vâdîde hadeng-i seyr-âheng-i âvâze-i eşʿâr oḳ temreninden ezyed ve esrâʿ zaḫm-âverdir deyu güşâyiş-peẕîr-i vurûd olan şaşt-ı kelâm-ı işâbet-nümâların menzil-res-i sâmiʿa-i Ḥażret-i Fârûḳ-ı aʿzam buyurup nâzım-ı nizâm-ı dîn-i mübîn olan lisân-ı ebrekterînleriyle şâʿir-i merḳûm ibni Revâḥeye (لا اله الا الله وحده نصر عبده وعز جنده وهوم الاحزاب وحده)[396] kelâm-ı muḳniʿi ve müsecca ʿ ını daḫi taʿlîm u irâd ve fermân-fermâyı istinşâd ile ḍarb-ı dest-i nâtıḳasına taḳviye ü imdâd buyurduḳları mistâr-zîb-i saḥâyif-i "Kitâb-ı Ḫamîs" ve "Mevâhib-i Ledüniyye" ṣâḥibi imâm-ı Tirmiziînin Enes ibnü Mâlik raẓîya'l lahu teʿâlâ anhdân rivâyet ile safḥa-nüvîs olmuşdur. Netice-i kelâm ol pâdişâh-ı bende-nevâz ol secdegâh-ı ehl-i niyâz ʿaleyhi't-taḥiyyet ve't-teslîm efendimiz ḥażretleri ʿünvânṭırâz-ı faṣlu'l-ḫiṭâb, Fârûḳ-ı aʿzam-ı vâlâ-cenâb yaʿnî Ḥażret-i ʿUmer ibnu'l-Ḫaṭṭâb raẓiyâ'l lahu teʿâlâ ʿanhu gibi bir ẕât-ı muṣîbu'l-kelimâtıñ sû-i edebdir mülâḥaẓasıyla şâʿir-i merḳûm ḥażretlerine ol maḥalde daḫi keff-i lisân itdirmelerine ruḫṣât-dâde-i riżâ olmamışlardır (Bâḳî ne diyem k'olmaya maʿlûm-ı ʿazîzân) Bu daḫi ṣâḥibu's-seyf-i risâlet, ḥâmilu'l-vaḥy-i hidâyet ʿaleyhi eşrefu't-

396 Hadis-i Şerif, Buhâri, Meğazi, 29

taḥiyyet efendimiz ḥażretleri ġazavât-ı mûcibetu'l-berekâtıñ birinden iğtinâm-ı ğanâyim-i eğnâm u emvâl ile cânib-i hicret-serâya ᶜinân-gerdân-ı cemmâze-i teveccüh u ᶜazîmet buyurup âfitâb-ı gül-gûn suvâr-ı gerdûn mânendi furûğ-ı cihân-efrûz, kevkebe-i ᶜavd u inşirâflarıyla hem-pertev-i rûz-i rüşen olan giceniñ birinde şuᶜarâ-yı dâire-i bâhiretü'l-envâr-ı nübüvetden ᶜAmir ibnu Ekvaᶜ raẓiya'l lahu ᶜanhu ḥażretleri baᶜzı aṣḥâb-ı kirâm ḥażerâtınıñ tesvîḳ u teşvîḳlerine binâen bir kâç beyt-i dil-ârâ inşâdiyle nağme-serâ olduḳda şehsuüvâr-ı sâha-i şefâᶜat ᶜalehi ekmelu't-taḥiyyat efendimiz ḥażretleri (من هذا الباسق)[397] deyu cevher-rîz-i tafaḥḥuṣ olunca ᶜAmir ibnu Ekvaᶜ bendeleri oldığı ḥâk-i pây-i ᶜarş-peymâ-yı veliyu'n-nuᶜmânelerine ᶜarż u ifâde ḳılındıḳda(يرحمه الله) nuṭḳ-ı cihân-behâsıyla şâir-i mûmâ ileyh ḳullarını behre-dâr-ı devlet-i dâreyn buyurmaları rivâyetini İmâm-ı Buḫârî ḥażretleri ṭırâzende-i ser-ṣâḥife-i kitâb-ı ṣaḥîḥ ḳılmışdır ve yine imâm-ı müslim raḥmetu'l lahi ᶜaleyhi ḥażretleri kitâb-ı ṣıḥḥat-nişâbında Süveyd ibnu Şüreyd raẓiya'l-lahu teᶜâlâ ᶜanhu ḥażretlerinden bu vecihle ṣaf-beste-i suṭûr-ı rivâyet olur ki Ḥażreti ibnu Şüreyd buyurur ki bâlâ rev-i ṣâhrâh-ı maḥremiyet ve sibâḳu'l-ġâyât-ı meydân-ı şefâᶜatᶜalayhi aḥsenu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleriniñ bir gün fermân-ı âlileri üzre redîf-i cemmâze-i istişḥâbları olup ḫâkdan refᶜbuyrulmuş idim baᶜdehu bu bende-iᶜinâyet-dîdelerine seᶜâdet u

---

397 Hadis-i Şerif, Buhari, Meğazi, 38

iḳbâl ile buyurdular ki(هل معك من الشعر امية ابن الصلت شى) [398] ya'nî Ümeyye ibnu Ṣaltıñ şi'rinden sende bir şey varmıdır deyu lû'lu-feşân-ı su'âl olduḳlarında bende didim (نعم يا رسول الله) se'âdetile buyurdular ki (هيه) ya'nî söyle (فانشدته بيتا) Emr-i âlileri üzre bir beyt söyledim. Yine fermân buyurdular ki (هيه) bir beyt daḫi inşâd eyledim tekrâr emr buyurdular ki (هيه) ben dahi şâ'ir-i mezbûr Ümeyye İbnu`ṣ-Ṣaltıñ maẓbûṭ-ı cerîde-i istiḥżârım olan ebyâtından yüz 'aded beytini zîver-i nâṭıḳa-i hüsn-i edâ eyledim se'âdetle ḳarîn-i gûş-i istimâ' buyurduklarında şâ'ir-i mezbûr hakkında (اسلم شعره و كفر قلبه) nuṭḳ-ı humâyûniyle şi'rini pesendîde vü istihsân buyurdular ve rivâyet-i uḫrâda(ان كاد فى شعره ليسلم) vurûdı daḫi ṣûret-nûma-yı vuḳû' olması İḥyâu'l-Ulûmda ârâyiş-i ṣaḥîfe-i taḫrîr ve tebyîn olmuşdur. İmdi Ümeyye İbnu'ṣ-Ṣalt şu'arâ-yı câhiliyyeden bir şâ'ir-i me'ânî-perver ve peyġamber-i âḫiru'z-zamân ẓuhûrına dâniş-ver olup kendu ḳavm ve ḳabilesinden vuḳû'una müteraḳḳıb ve belki pertev-i 'âlem-gîr-i nübüvvetiñ kendi matla'-ı isti'dâdından tulû'una ẓâhib eyledi vaḳtâ ki ol âfitâb-ı cihân-tâb-ı risâlet 'aleyhi envâru't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleri pertev-endâẕ-ı ḳabîle-i ḳureyş olduḳda şâ'ir-i merḳûm âteş-i dûzaḫ-i iltihâb-ı ye's u ḥırmân ile sûzân ve nâr-ı pür-şerâr-ı ġayret-i câhiliyye ḫânûmân-sûz-ı taṣdîḳ u imân olup ḥıḳd u ḥased âteşine yanup imâna gelmemişdir deyu raḳam-zede-i kilk-i aḫbar olmuşdur.Bu daḫi İmâm-ı Buḫârî ve Müslim ḥażeratınıñ ṣaḥîḥinde yerâ

---

398 Hadis-i Şerif, Müslim, Şi r, 1.

ᶜe-i ẕâtu'l-berâᶜe-i ittifâḳ ile terkib-bendân-ı ʿibârât-ı selîsetü'l-kelimât-ı rivâyet olduḳları eḥâdîṯ-i şerîfedendir ki, (قال رسول الله صلى الله عليه و سلم(اصدق كلمة قالها شاعر كلمة لبيد)[399] rivayet uḫrada (اصدق بيت قالته الشعرا)ve bir rivayette daḫi (اصدق بيت قاله الشاعر) buyrulan (الا كل شي ما خلا الله باطل) mıṣrâᶜ-ı pâkizesidir ki pertev-peẕîr-i şeref-i istiḥsân ve nuṭḳ-ı lâmiûᶜn-nûr-ı Ḥażret-i peyğımberiyeye şâyân buyrulmağla mıṣrâᶜ-ı merḳûm hem-rûtbe-i vâlâ-yı eḥâdiṯ-i şerîfe olmuşdur. İmdi cenâb-ı râzdân-ı naẓm-ı ḳadîm ᶜaleyhi't-taḥiyyetu ve't-teslîm efendimiz ḥaẓretleri zamân-ı câhiliyye de söylenen eşᶜâr-ı ḥaḳâyiḳ-şiârı daḫi ḳarîn-i semᶜ-ı istiḥsân buyurmuşlar iken, eyyâm-ı seᶜâdet-encâm-ı islâmiyede maẓmûndârân-ı îmândan ve nâdire-perdâzân-ı ᶜirfândan şudûr iden eşᶜâr-ı ḥikmet-âṣâr tevveccühle efrâşte-i dest-i iᶜtibâr olmak iḳtiżâ ider (Var ḳıyâs it vüsᶜat-ı deryâ-yı raḥmet nidügüñ). Bu daḫi şâriḥ-i Buḫârî Sefîrî İmâm-ı Demîrî'den bâlâdestî-i rivâyet birle bu ṭarza burḳaᶜ-güşâ-yı muḥaddere-i taḥrîr u tebyîn olur ki ser-levḥa-i ẓafernâme-i ğazavât olan ğazveniñ birinde bâhimmet-i ᶜaliyye-i Ḥażret-i seyyidü'l-enâm ḳuvvet-i bâzû-yı dilâverân-ı islâm ile me'ḫûẕ-ı ser-pençe-i istiḥḳâḳ u merbût-ı silsile-i istirḳâḳ olan üsârâdan bir duḫter-i nev-reste esîr-i gerden-beste olup ṣaf-şiken-ı muḥârib ᶜAlî İbni Ebî Ṭâlib rażîya'l-lahu teᶜâlâ ve kerreme'l lahu vechehu efendimizin hiṣṣelerine isâbet vü iktisâb-ı şeref-i riḳḳiyet idüp lakin ol duḫter-i mezbûre kimiñ bende-i devletmendi

399 Hadis-i Şerif, Buhari, Menakıbu'l-Ensâr, 26

oldığını telâş-ı bîm-i cândan nâşî farḳ idemeyüp cenâb-ı kişver-güşây-ı dîn-i mübîn ʿaleyhi ṣalavâtu'l-muʿîn efendimiz ḥażretlerine bir ṭarîk ile ʿarż-ı ḥâle ruḫṣat bulup bu ṭarz refʿ-ı rikʿa-i ricâ eyledi ki ey pâdişâh-ı merâḥimʃunvân vey peyğamber-i ins u cân, cilvegâh-ı seyf-i meslûl-i nübüvvetiñ gerden-i serkeşân-ı müşrikîndir ve sipâh-ı melâik-iştibâh-ı risâletiñ gîtî-sitân-ı dîn-i mûbîndir, ey âfitâb-ı ʿâlem-tâb-ı ʿinâyet bu zerre-i nâçîz-ṣıfat, biçâre câriyeñiz mütevellide-i ḫânevâde-i eşʿârım ve perverde-i zaîre-i güftârım yaʿnî râbıṭa-i żâbıṭa-i nesîm-i davḥa-i sâmihetü'l-ağşân-ı feṣaḥat-âṣârdan Ḳuss b. Saʿideniñ şâh-sâr-ı sülâlesine merbûṭ u peyvestedir. Eğer ceddimiñ feṣâḥat ve belâğat-âsârına iʿtibâren nâḫun-ı emr u fermânıñız ʿuḳde-güşâ-yı ḳayd u bend-i riḳḳiyyet yetim olur ise âzâd-gerde-i merâḥim-i risâlet-penâhi olupʿuteḳâ-yı derğâh-ı ʿavâlim-i destgâh-ı pâdişâhanelerinden buyrulmam bâbında ʿinâyet u iḥsân, maḥbûb-ı her-dû-cihân, feryâd res-i yevmu'n-nedem ṣallâ'l-lahu teʿâlâ ʿaleyhi ve sellem efendimiz ḥażretleriniñdir deyu muḳniʿa-pûş-ı temmeʾl-kelâm olduḳda ol kerîmu'l-aṣl-ı bi-hemtâ, sulṭân-ı cihânbaḫṣâ aleyhi şerâifu't-taḥiyyât efendimiz ḥażretleri dahi şîr-i zehre-şikâf-ı ʿadâ, şemşîr-i ẓafer-ittişâf-ı Ḥudâ, cenâb-ı Ḥażret-i murtażâ rażiya'l lahu teʿâlâ ʿanhu ve kerrema'l lahu vechehu efendimize rû-yı iltifât ile taḥrik-i lebân-ı nevâziş buyurup(خـــل عـتـبـا يـا عـلـى فـان جـد هـا كـان يحســن الشعر emr-i humâyûniyle câriye-i mezbüreniñ ḳayd u bend-i riḳḳiyetine güşâd ve ceddiniñ ḥüsn-i edâ-yı eşârına iḫtirâmen esîrlikden âzâd buyurmuşlardır Ḳuss ibnu Sâʿide cevdet-i ḳarîḥa vü ḫuṭeb-ı faṣîḥa aṣḥâbından bir şâʿir-i muḳallaḳ ve kelâm-ı ḥaḳḳı naṭıḳ bir ẕat-ı belîğu'l-kelimât imiş. Ḥattâ cenâb-ı

sâye-endâz-ı rûz-i maḥşer ʿaleyhi mine'ṣ-ṣalavâtu mâ hüve'l-evfer efendimiz ḥażretleri ʿarş-pîrâ-yı dâru's-salṭanat-ı risâlet olmazdan muḳaddemce reh-rev-i dâru's-selâm-ı ʿuḳbâ olup baʿdehu ṣâhib-i seʿâdet efendimiz feṣâḥat-ı pür-ḥalâvet-i kelimâtını (رحم الله قبا كانى انظره على جمل ادرق تكلم بكلاله حلاوة) nuṭḳ-ı humâyuniyle taḥsîn baʿdezîn diyânet u ḥaḳḳâniyyeti (رحم الله قبا انه كان على دين ابى اسمعيل ابن ابراهيم) ḥadîṯ-i şerîfiyle taḥ-yin ve tebyîn buyurduḳları pîrâye baḫş-ı ṣaḥâyif "Câmiʿu'ṣ-Ṣağîr" olmuşdur. Bu dahi "İḥyâu'l-ʿUlûm" da ve "Târîḫ-i Ḫamîs" de bu vecihle ârâyiş-peẕîr-i taḥrîr u beyân olmuşdur ki sebʿâi muʿallaḳa aṣḥâbından Nâbiğa nâm şâʿir-i siḥr-âferîn dîvân-ı şâmiḫu'l-erkân-ı sulṭânu'l mürselîn ḥażretlerine gelüp ṣaffu'n-niʿâl-ı âdâb-ıʿubûdiyetde ṭurup bir medîḥa-i melîḥa inşâ ve iḳtirâḥiyle nâṭıḳâ-nevâz-ı ḥüsn-i edâ ve nâdire-perdâz-ı midḥet-i ḫired-fersâ olduḳda ol faṣîḥu'l-lehce-i ʿinâyet ve melîḥu'l-behce-i hidâyet ʿaleyhi ebleğu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleri daḫi nuṭḳ-ı Nâbiğa'yı istiḥsân maḳâmında (لا يفضض الله فاك) [400] deyu buyurmuşlardır yaʿnî Allah-ıʿaẕîmu'ş-şân ağzını ḳırmayasın dimek olur ve kelime-i mübâreke-i ḥadîṯ-i şerîf tefʿîl bâbında terkib-bend-i vurûd olmak rivâyetiyle maẕbûṭ-ı kütüb-i eḥâdîs-i nebevviyye olup (لا اسقط الله اسنانك) deyu tefsîr buyrulmağla ẕikr-i maḥall irâde-i ḥâl ḳabîlinden olmaḳ iḳtiżâ ider ve'l-ḥâsıl bu nuṭḳ-ı humâyûnuñ teʾsîrinden dehân-ı şâʿir hoḳḳa-i durr ü-cevâhır şekline girüp yüz yiğirmi yaşına vârınca sağr-ı pâkîze-i ṭavr-ı Nâbiğa

---

400 K.Kerim, es-Saff, 61/4

hucûm-ı nuzûlât ve esḳâma bir ḥışn-ı ḥaṣîn ve bir ḥiṣâr-ı metin olup ilê'l-vefât şâᶜir-i faṣîḥu'l-kelimât dendân-numâyı ibtisâm oldukça ṣenâyâ- yı sağrı tenâsüb-i rüḫâm-ı ḥiṭân-ı sağr-ı raṣîfu'l-erkân gbi mütelaṣıḳ ve ṣâf ve hey'et-i mecmûᶜa-i dehân (كانهم بنيان مرصوص) [401] mażmûn-ı münîfiyle ittiṣâf idüp ᶜumri âḫir olunca bu muᶜâmele-i bende-nevâz-ı kerîmâne ile iḥya buyrulmuş idi, imdi ol pâdişâh-ı kemter-nevâz ve ol şehinşâh-ı çâre-sâz, münevviru's-semâvât-ı ve'l-arż, müdebbiru'l-umûr-ı yevmu'l-ᶜarż ṣallû ᶜaleyhiᶜalâ vetiretü'l-farż efendimiz ḥażretleriniñ eşᶜâr-ı feṣâḥat-şiᶜâr ve güftâr-ı belâġat-diṣâr muḳâbilinde envâ-ı cevâiz-i bî-nihâye ve eṣnâf-ı ṣılât-ı bî-ġâye ile dest u dâmân-ı şuᶜarâyı lebrîz-i sermâye-i niᶜam-ı ferâvân buyurup ḫâk-i pây-ı cihân-bahâ-yı peyğamberâneleri-ne medâyiḥ ve ḳaṣâid ᶜarż iden şâᶜirân-ı sencîde-gûyâna ẓuhûr-ı müterâdifu's-sürûr ve ᶜinâyet u iḥsânları kirâren ve mirâren sâḥa-pirâ-yı vuḳûᶜ ve pertev-nümâ-yı ṭulûᶜ olduğuna binâen dustûru'l-ᶜamel-i kitâb ve sünnet ve faṣlu'l-ḫiṭâb-ı iᶜtibâr u raġbet buyruldığı kütüb-i ṣıḥâḥ-ı eḥâdîṣ-i nebevviyyede ve "Mevâhib-i Ledünniye" de ve "Tarîḫ-i Ḫamîs" de ve sâir müellefât-ı aḫbâr-ı ṣaḥîḥada ruḫsâre-ṭırâz-ı evrâḳ-ı taḥrîr u tebyîn olmuşdur ki sulṭân-ıᶜarş-mesned ᶜaleyhi't-taḥiyyet ve't-teslim efendimiz ḥażretleriniñ cevârî-i ḥevârî-peykerân-ı firâş-ı sündüsî-ḳumâş-ı istiṣḥâblarından dürretü'l-tâc-ıᶜifâf, bânû-yıᶜiṣmet- ittiṣâf, ümmü veled-i seyyüdü'l-enâm, mâder-i maḫdûm-i bülend-meḳâm olan Ḥażret-i Mâriye rażîyâ'l lahu teᶜâlâ ᶜanhânıñ hemşîre-i pâkîze- serîrleri Sirîn nâm memlûke-i

---

401 K.kerim, es-Saff, 61/4

muḥaddarayı ol-ḫizâne-baḫş-ı kân-ı ᶜatâ ᶜaleyhi şerâifu't-taḥâyâ efendimiz ḥażretleri sulṭânu's-selâṭîn-i eşᶜâr cenâb-ı Ḥażret-i Ḥassâna îṣâr buyurmağla ẕât-ı feżâil-simât-ı Ḥassân'ı ṣadr-nişîn-i beytu'l-ḫicâl-ı tevḳîr u iᶜzâz ve ḫacle-güzîn-i dâru's-saᶜâde-i iltifât u imtiyâz buyurduḳları nigârende-i ḫâme-i meşşâṭe-i ṣıḥḥat ve iştihâr olmuşdur ve bundan mâᶜadâ ġazve-i Ḥuneyn'de ṣubḥ-ı ṣâdıku'ẓ-ẓuhûr-ı nuṣret, ufuḳ-ârâ-yı irâde-i ᶜaliyye-i Ḥażret-i Rabbu'l-ʿizzet olduḳda târâc-fermâ-yı erbâb-ı ḍalâl fermâ-yı revâ-yı ber mü'min ḥelâl ᶜaleyhi ṣalavâtu'llahi'l-meliki'l-müteᶜâl efendimiz ḥażretleri nihâde-i ḫizâne-i iġtinâm buyurduḳları ġanâyimden Akraᶜ nâm şâᶜir-i suḫen-dâna ve ᶜUyeynetu'bnu Ḥuṣayn nâm şâᶜir-i melîḥu'l-beyâna ve ᶜAbbâs ibnu Mirdâs nâm şâᶜir-i faṣîḥu'l-lisâna tebrîk-i futûḥâtı mutażammın ᶜarż ittikleri târîḫ u ḳaṣîdelerine ṣıla vü câize olmaḳ üzre miᶜe-i kâmile yüzer re's nâḳa-i fîl-endâm ᶜinâyyet u iḥsân buyurduḳları âvâzesi ḫudâ-ḫân-ı cemmâze-i germ-revân-ı tevâtûr olduğu "Târiḫ-i Ḫamîs" ve sâir kitâb-ı nefîs-şeḥâyifinde keşîde-i ḳıṭâr-ı müterâdifu'l-ı vurûd-ı suṭûr-ı taḥrîr ve hâşiye-i Ḳâżî şeyḫ-zâde derûnunda zîbende-i tasṭîr ḳılınmışdır. ᶜAle'l-ḫuṣûṣ el-yevm teberrüken ve tevessülen nüvişte-i ṭâḳ-ı âfâḳ-ı iştihâr ve nigâşte-i kitâbe-i ṣudûr-ı kâşâne-i iᶜtibâr olan "bânet suᶜâd" ḳaṣîde-i güzîdesiniñ ḳâᶜili ḫilᶜat be-dûş-ı devlet-i dâreyn ve ḥulle-pûş-ı iltifât-ı sulṭânu's-ṣakaleyn şâᶜir-i muᶜciz-edâ Kaᶜb ibnu Züheyr'den evâil-i ḥâlinde ᶜan cehlin baᶜzı kelimât-ı nâ-marżiye ṣudûruna binâen bâ-fermân-ı ûlu'l-emr-i risâlet ᶜaleyhi ekmelu't-taḥiyyet îrâḳa-i ḫûn-ı ḥayât-ı Kaᶜb Şemşîr-i ṣâdiḳu'l-ḳavl-i heder u ibâhete ḥavâle ve inḳıtâᶜ-ı ḳîl u ḳâl-ı zebân-ı şâᶜir, seyf-i ḳâṭiᶜu'n-nizâᶜ-ı iftitâna iḥâle olunmuş iken şâᶜir-i muşt-ḫâr-

ı dest-î nedâmet ve sîne-kûb-ı seng-i melâmet, çâr-dest-i tebberri u iḫlâs ile dâmengîr-i istiġfâr u istiḫlâṣ olup (Arż-ı ḥâlim sañadır ġayri penâhım yokdur/ Mücrimim mürtekibim cür mü günâhım çoḳdur) deyu lerzîde-zebân-ı ᶜacz u iftiḳâr ve şûyîde-dehân-ı âb-ı istiġfâr olaraḳ her beyti bir beyt-i maᶜmûr, meżâmîni nûrun ᶜalâ nûr, ḳâfiyeleri müsellem u maḳbûl, fıḳraları vesaîl-i mes'ûl, kitâbeti müflisâne, sermâye-i kırâ'atı âdemiyâne luṭf-ı bî-ġâye olan "bânet suᶜâd "ḳaṣîde-i nadîdesini zîver-i nâṭıḳa-ı naẓm u inşâ ve aḥsen-i ṣuver-i ḥüsn-i edâ idüp muḳnıᶜa-pûşî-i surḫi-i ḥecâlet u şermsârî birle dîvân-ı sulṭân-ı şefâᶜat-ᶜunvân ᶜaleyhi ṣalavâtu'r-raḥman efendimiz ḥażretlerine refᶜ ve irâete ve ᶜarż u ḳıra'ata cân atup daḫîl-i dâru'l-emân-ı ᶜafv u ᶜinâyet ve çehre-fersâ-yı pay-ı taḫt-ı nübüvvvet olup ḳaṣîde-i nâ-şenîdesi leb-cünbânî-inşâda ruḫṣat-ı humâyûn ṭalebi eṣnâsında iken bundan aḳdem ḳatl-ı Ka'b içün ser-tîz-i şeref-ṣudûr buyurulan fermân-ı Ḳaṭ-ᶜîyu'l-beyân-ı humâyûna imtiṣâlen dil-teşnegân-ı isâle-i ceyhûn-ı ḫûn-ı Kaᶜb İbnu Züheyr olan aṣḥâb-ı kirâm Ḥażerâtından bir ẕât-ı ğayret-simât ḥużûr-ı lâmiᶜu n-nûr-ı sulṭân-ı ṣâḥibu'ẓ-ẓuhûrda ḳabżagîr-i şemşîr-i ḳaṣd-ı îdâm ve sefk-i dem-i Ka'be bilâ-seyf hucûm ve iḳtihâm olduḳda tîġ-i bî-câ-keşîde-i ḳaṣd-ı Kaᶜb İbnu Züheyr bâ-işâret-i Ḥażret-i şehinşâh-ı risâlet der niyâm-ıᶜafv u ᶜinâyet buyrulup ḳaṣîde-i iᶜtizâr-me'âli serd ü inşâda ruḫṣat-ı humâyûn der kâr buyrulduḳda, şâᶜir-i şerm-âlûd daḫi maṭlaᶜından başlayup her beytde dehen-âr âyı âdâb-ı istiğfâr ve (والعفو عند رسول الله مأمول)niyâziyle nâṭıḳa-pîrâ-yı ᶜacz u iftiḳâr olarak (ان الرسول لسيف يستضاء به مهند من

سيوف الهند مسلول) beyt-i pâkizesi ġılâf-ı dehân-ı inşâdından bürûz itdikde meb'ûsun bi's-seyfi ve'l-kitâb ḳâilun bi'l-ḥaḳḳi ve'ṣ-ṣavâb ᶜaleyhi's-ṣalâvâtu'l-melikî'l-vehhâb efendimiz ḥażretleri daḫi mübelliġ-i vaḥy-i mecîd olan zebân-ı muᶜciz-beyânlarıyla (مهند من سيوف الله مسلول) buyurduḳlarında kelâm-ı pâkîze-niẓâm-ı şâᶜir, iktisâb-ı ab u tâb-ı feṣâḥat ve iktibâs-ı pertev-i nuṭḳ-ı pâk-i cihândâr-ı risâlet itmekle ḳaṣîde-i pesendîdesi ḥarf be ḥarf nigâşte-i cerîde-i sâbâş u taḥsîn ve her beyti ser-levḥâ-i dîvân-ı ḳabûl-i âferîn buyrulup ol pâdişâh-ı ᶜatâ-baḫşende-i ᶜafv u ᶜinâyet ve şehinşâh-ı ḫatâ-pûşende-i cürm ü maᶜṣiyet ᶜaleyhi efżâlu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleri ᶜafv u nevâziş ile miḥrâb-ı ḳible-i ümmet u faṣṣ-ı ḫâtem-i nübüvvet olan mübârek ẓahr-ı vâcibu'l-faḫr-ı humâyûnlarında ki kûşe-i dâmânı mülteşem-i şifâh-ı pâdişâhân ve geribân-ı vâlâ-şânı, meşrıḳ-ı envâr-ı zemîn ü âsümân, ḳumâş-ı nûr-pâş revnaḳ-şiken-i ḥulle-i cennet, târ u pûd-i envâr-âlûdı ḥablu'l-metîn-i necât u selâmet, zeyl-i müzîlu'l-veyli sâyebân-ı mihr-i maḥşer, âstîn-i feyż-âğîni perde-i meᶜâṣî-i cinn u beşer olan bürde taᶜbîriyle nâm-âver, hilᶜat-ı fâḫire-i cihân-behâlarını seᶜâdet ü iclâl ile çıḳarıp câize-i ḳaṣîde olmak üzre Kaᶜb İbnu Züheyr ḥażretlerine ilbâs ve dûş-ı ḥulle-pûş-ı iftiḫârın ṭâḳ-ı nûrânî-revâḳ-ı ᶜarşu'r-raḥmâna mümâs buyurmağla ẕât-ı ḫilᶜât-be dûş-ı Kaᶜb kaᶜbe-i bülend-rütbe-i kisve-pûş-ı ᶜanberîn-fâm gibi ṭavâfgâh-ı âyîn-bendân-ı islâm ve bu iltifât-ı müstevcibu'l-mübâhât ile mağbûṭ-ı tâc-verân-ı enâm buyrulduḳda devlet mendân-ı aṣḥâb-ı kîrâm Ḥażerâtından bir ẕât-ı ṣâḥib-i sâmân, Kaᶜb ibnu Züheyr ḥażretlerine ḫırḳa-i humâyûnı iştirâ arzûsıyla on bîñ dirhem ᶜarż itdikde Ḥażret-i Kaᶜb daḫi bir mû-

yi ᶜanber bûyını hezâr ṣad hezâr ḫazîne-i Ḳârûn muḳâbilinde taḳrîb-i bâzar itmek sermâye-i şân-ı ᶜubûdiyetime ᶜayn-ı żarar ve re'sü'l-mâl-ı iḫlâs-ı ṭaviyyetime maḫż-ı ḫaṭar olup anıñ her târ u pûd-ı pertev-numûdı pîçide-i ser-rişte-i cânım ve ḳıymet-i cânbehâsı sencide-i rûḥ-ı revânım olmağla devlet-i dünyâya değil aṭlas-ı çarḫ-ı vâlâya değişmek dûrâdür u muḥâl ve kâsid-i bazâr-ı ḫayâldir deyu kâlâ-yı cevâbı burîde-i miḳrâṣ-ı inḳitâᶜu iḫtitâm eyleyup beᶜde zemân Ḥażret-i Kaᶜb tebdîl-i câme-i ḫayât itdikde vereşesinden temâmen yiğirmi bîñ dirhem-i şerᶜîye iştirâ ve ḫizâne-i mulûk-i Emevîye feyż-beḫşâ olup baᶜdezân devlet-i Çerâkiseye şeref-rîz-i intiḳâl ve baᶜdehu Mıṣr fethinde devlet-i ᶜaliyyemize câme-i fâḫire-i iḳbâl olup el-yevm ol perde-i ᶜarş-ı nûrânî-ferş-i Rabbânî olan bürde-i envâr-alûde devlet-i ebed-peyvendimiz devlet-i ᶜaliyye-iᶜOṣmâniye ḫazînesinde ḫırz-ı cân gibi maḫfûẓ-ı ṣandûḳa-i zer-gâr-ı iᶜtibâr ve endâm-ı salṭanata bir libâs-ı ḫurşîd- iltibâs-ı iftiḫâr ḳılınup leylen ve nehâren selâṭîn-iᶜavâṭıf-âyîn-iᶜOṣmâniye şevketlu mehâbetlu pâdişâh-ı rubᶜu-meskûn efendimiz çâr-dest-i niyâz ile dâmen-gîr-i istimdâd ve istîmân ve evâsıṭ-ı ramazan-ı şerîfde ᶜuẓemâ-yı erkân-ı devlet-i ᶜaliyyemiz daḫi gûşe-i dâmân-ı nûr-efşânı birle pertev-peẕîr-i rifât u şân olduḳları ḫırḳa-i bahiretu'l-envâr-ı humâyûn câize-i şiᶜr-i meᶜânî-zâd ve ṣıla-i ḳaṣîde-i "bânet suᶜâd" olduğı mütevâtir ve kütüb-i aḫbâr-ı ṣaḥîḥada raḳam-gîr-i ṣaḥâyıf-i defâtirdir. İmdi ol sulṭân-ı gîtî-sitân-ı ḫaḳîḳat ᶜaleyhi efżâlu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleriniñ pîş-gâh-ı risâlet-destgâhlarında kim bu gûne telebbüs-i ḳabâ-yı zîbâ-yı iltifât ile müteḫattir-i vâdi-i imtiyaz buyruldı ve şâᶜir-i nâdire-gûdân ġayri kim bu ṭarz kâlâ-yı vâla-yı nevâziş ile müterreffil-i erdiye-i iᶜzâz

ḳılındı. Binâen ʿalayhi ʿuluvv-ı menâzil-i eşʿâr ü sümüvv-i merâtib-i manẓûme-i güftâr ne mertebelerde bâlâter-i evc-i iʿtilâ oldığına kemend-endâz-ı derk u izʿân olmaḳ be-her-ḥâl vâbeste-i yârâ-yı bâzû-yı lüzûmdur ki baʿzı cühelâ-yı ḳadr-nedân u süfehâ-yı keç-tabʿân ṣoḥbet-i eşʿâr der-meyân u ziver-zebân oldukça bizler böyle pest u ḫabis nedir bilmiyoruz ve bu maḳûle laḳlaḳadan añlamıyoruz deyu ḫalṭ-ı kelâmları müeddî-i küfür bir maʿnâdır, zîrâ medîne-iʿilm-i rabbânî ve gencîne-i sırr-ı sübḥânî ʿaleyhi t-taḥiyyetü ve't-teslîm efendimiz ḥażretleriniñ der-pîş-i iʿtibâr ü istiḥṣânları buyrılan mevâdd el-iʿyaẕu billahi teʿâlâ istihzâ ve istiḫḳâra temâyül idenlerin ṣûret-i ḥâl-i felâket-meâlleri bed-nümâ-yı âyîne-i ḏalâldir, bâ-ḫuṣûṣ ṣanâdîd-i Ḳureyş ʿadd olunan şâʿiran-ı jaj-ḥâyân-ı cahiliyye ḥaḳlarında (الشعراء يتبعهم الغاوون)[402] naẓm-ı kerîmi pertev-endâz-ı nuzûl buyrulduḳda suḥen- perver ân-ı islâmiye tertîb-i naẓm-ı güftâr itmeden keff-i lisân-ı iḳtidâr ve ṭayy-ı ṭomâr-ı eşʿâr idüp beste-dehenân-ı inşâ ve inşâd olduḳlarında çeşme-sâr-ı ḫayrü'l-miyâh ṣallâ ʿaleyhi'l-ilâh efendimiz ḥażretleri gurûh-ı neyyirü'l-vucûh-ı şuʿarâ-yı müslimîne(الا الذين امنوا و عملوا الصالحات و ذكروا الله كثيرا وانتصروا من بعده ما ظلموا)[403] istiṣnâ-yı tebşîr-nümâsıyla ifâże-i fuyûżât-ı tesliyet ve mübârek lisân-ı feyż-resân-ı iltifâtlarından (انما المومن يجاهد بسيفه و لسانه فوالذى نفسى بيده لكانما

---

402 K.Kerim, eş-Şuara, 26/224

403 K.Kerim, eş-Şuarâ, 26/227

ترمونهم من نضح النبل) [404] ḥadîṯ-i şerîfiyle güşâd-yâfteği-i şast-i nâṭıḳa-i inşâdlarına himmet buyurup ve yine zümre-i suḫen-gûyân-ı islâma ruy-ı dil-nevâzişle (اهجهم فوالذی نفسی بیده لهو اشد علیهم من نضح النبل [405] deyu nibâl-ı meḳâl-ı muᶜcize meᵓallerin nihâde-i kinâne-i gûş-ı ümmet ve bi -ḫuṣûṣ ḥażret-i Ḥassâna (قل و روح القدس معك)[406] emru fermân ile tevsîᶜ-i dâire-i ruḫṣat buyurup ol sihâm-endâz-ı şefâᶜat ᶜaleyhi eşerefu't-teḥiyyat efendimiz ḥażretleri ḳasem be-Ḫudâ-yı müteᶜâl ile taḥrîṣ-i nuṭḳ-ı eşᶜâr u taḥrîż-i hicv-i güftâr buyurduḳlarını Kaᶜb bin Mâlik rażıya'l-lahu teᶜâlâ ᶜanhdan rivâyet birle müşkil-güşâ-yı fenn-i tefsîr ḥażret-i Şeyḫ-zâde vü Ḳâżî ve Keşşâf ḥażerâtı bu vâdîde hedef-i taḥḳîḳa îṣâl-ı niṣâl-ı ittifâḳ ḳılınmışdır, imdi Kessâfda ve sâir tefâsîrde şuᶜarâdan murâd sulṭân-ı ᶜalem-efrâz-ı maᶜmûre-i eflâk ve pâdişâh-ı ḫu_ṭbe-ṭırâz-ı levlâke ᶜaleyhi't-taḥiyye ve't-teslîm efendimiz ḥażretleriniñ ṭaraf-ı pür-şeref-i vâlâlarına haddi olmadık kelimât-ı müzâḫrafâta cesâret iden ve Ḳur'ân-ı bedîᶜü'l-bürhâna iṭâle-i lisân-ı ḫabâṣet iden ᶜAbdu'l lah ibni Zibeᶜrâ ve Hübeyre ibni Ebî Vehebi'l-Maḫzûmî ve Mesâḳî ibnu Abdimenâv ve Ebû Ġurrei'l- Cumehî ve Ümeyye ibnu'ṣ-Ṣalt ve bunuñ emsâli şuᶜarâ-yi herze-derâ-yı ḳureyşdir deyu ṣafḥa-pirâ-yı taḥḳîḳ olmuşlardır. Binâenᶜaleyh bu gurûh-ı mekrûha tabiᶜolanlarıñ be-her hâl(ا لـنا ووں)dan ve ḥażret-ı maşrıḳ-ı envâr-

---

404 Hadis-i Şerif, Ahmed b. Hanbel, C.3, s.456

405 Hadis-i Şerif, Müslim, Fazailu's-Sahabe, 153

406 Hadis-i Şerif, Ebû Davud, Edeb, 87

ı Ḫüda ʿaleyhi şerâifü't-teḥâyâ efendimize ihtidâ idenler (هادون) d e n olduḳlarını tebyîn u tefhîm içün bu naṣṣ-ı kerîm ṭırâzende-i ser-ṣaḥîfe-i nuzûl buyrulmuşdur. Yoḫsa ʿale'l-iṭlâḳ ẕemm-i şuʿarâ ḥaḳḳında olmadığı evżaḥu min yûḥ ẓâhir u bâhirdir deyu merḳüm-ı ṣaḥaif-i tefâsir-i ʿadide ḳılınmıştır. İmdi bâẕı taʿaṣṣubkârân u ğalat-fehmâniñ ḳuṣûr-ı derk u dirâyetlerinden nâşî âyet-i kerîmeniñ maʿnâ-yı şerîfine vuṣûl bulmadan ve zebân-ı nâḳışu'l-beyânları burîde-i miḳrâṣ olmadan nâṣiḥân-ı islâma ḥarf- endâz-ı iʿtîraż olmaları maḥż-ı ḫaṭâ bir maʿnâdır. Zîrâ ẕevât-ı meḥâsin-simât-ı ḫânedân-ı nübüvvetiñ ekṣeri ve aṣḥâb-ı seʿâdet-iktisâbıñ aʿzam u ekberi şuʿarâdan olup eyyâmda ancak taʿayyun ve iʿtibâr, feṣâḥat-ı güftâr u belâğat-ı eşʿârdan ibâret bir maʿnâ idiği meczûm ve nûmâyândır. Ḥattâ ol ḫaṭîbu'l-ḥayy-i belâğat ʿaleyhi efżalu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleriniñ ḳademe-i nuḫustîn-i pâye-i süllem-i rütbe-i feṣâḥatlarına taḳarrübe bir kimsede yârâ-yı liyâḳat olmadğına Ḳur'ân-ı ʿazîmu'ş-şân burhân-ı kâtıʿ vü kâfî ve eḥâdîṣ-i şerîfe delîl-i vâfîdir ve İmâm-ı Kâzrûni tefsîrinde (ما ولد عبد المطلب ولدا الا اياه صلى الله تعالى عليه وسلم لاجل تعلم القران) deyu ziver-i ser suṭûr-ı taḥrîr ḳılmışdır ve ṣâhib-i Ge_vâşî tefsîrinde (كان ابو بكر وعمر شاعرين و كان علي اشعر الثلاثة رضوان الله تعالى عليهم

ʿibarâtiyle ṣafḥa-nûvîs-i taṣrîḥ olmuşdur. Bundan böyle perverdegân-ı ḫânevâde-i risâlet ʿaleyhi efżâlu't-taḥiyyet ḥażeratınıñ ḳalem-i ṣikât-ı ruvât-ı ṣıḥâḥu'l-kelimât ile mażbûṭ-ı kütüb-i ṣaḥîḥa olan eşʿâr-ı ṣıḥḥat-âṣârları meşhûd-ı bâṣıra-i itḳân olmaḳ vechi üzre fıḳra-i âtide nakş-bend-ı ṣaḥîfe-i taʿyîn ve tebyîn ḳılınmışdır ve ʿale'l-ḫuṣûṣ baʿde'l-istiṣnâ vâkiʿ olan(و انتصروا من بعد ما ظلموا)[409] naṣṣ-ı kerîminiñ tefsir-î şerîfinde لو قالوا هجوا لانهم ارادوا به الانتصار ممن هجاهم (من بعد ما ظلموا) يعني اهجوا لان الكفار بدوهم بالهجا او نحوه (لا يحب الله الجهر بالسوء من القول الا من ظلم)[410] ﴿فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم) ولا شك ان الشعر كلام فحسنه كحسنه وقبيحه كقبيحه[411] deyu ṣâhib-i Gevâşi ve'Keşşâf ve Ḳażi ṭırâzende-i ṣaḥâif-i tefâsîr olmuşlardır. Ve'l-ḥâṣıl şiʿrden başka bi'l-iḳtiżâ hicve daḫi ruḫṣat-ı rabbâniyeniñ vukûʿı bu âyât-ı şerîfeden nûr-ı sâṭiʿu'ẓ-ẓuhûr mânendi pertev-rîz-i âyîndir. Ammâ be-her ḥâl baḥṣ-ı kelâm her şeyiñ güzîde ve pâkîzesindedir ve bir şey ki muṭlaḳ meẓkûr ola kemâle maṣrûf idiği ḳażîye-i müsellemedendir ve's-selâm, imdi İḫtiṣâṣ-yâftegân-ı âsitâne-i dâru's-saʿâde-i risâlet olan tâc-verân-ı ḳurbiyet ḥażerâtınıñ nâdire gûyâ-yı eşʿâr olduḳlarını ve zebân-şinâsân-ı naẓm-ıgüftâr olmayanları daḫi muʿcize-ṭırâz-ı hidâyet ʿaleyhi ebleġu't-taḥiyyet

---

409 K.Kerim, eş-Şu'arâ, 26/227

410 K.Kerim, en-Nisâ, 4/148

411 K.Kerim, el-Bakara, 2/194

efendimiz ḥażretleriniñ tanẓîm-i güftâra terġib u teşvîḳ buyurduklarını tavżîḥ u tebyîne inşâa'l-lahu'r-raḥman ḫâme-cünbân-ı mübâderet olunsa gerekdir. (Var ḳıyâs it vüs̱at-ı deryâ-yı raḥmet nidüğüñ) (Fıḳra-ı râbi ᶜ â) Maḥremân-ı muḫteremân-ı beytü'l-ma ᶜ mûr-ı mübüvvet ᶜaleyhi ekmelü't-taḥiyyet efendimiz ḥażeratınıñ ve çâr erkân-ı tibyân-ı dîn-i mübin ya ᶜ nî, çihâr yâr-ı güzin u aṣḥâb-ı sa ᶜ âdet ḳarîn u eimme-i mücdehidîn rıżvânu'l lahi te ᶜ âlâ ᶜaleyhim ecma ᶜ în ḥażerâtınıñ ᶜalâ vechi't-taḥḳîḳ nemâṭ-ı ṣıḥḥat-vurûd ile keşîde-i silk-i intiẓâm olan kelâm-ı cevheriyu'n-nizâmlarını menşe vü mevridiyle mültezim u mutażammındır. "Şi ᶜ rdir âdeme baḫşâyış-ı ḫak / cidd u sa ᶜ yile bilinmez bu sabaḳ) mağzâsınca vakı ᶜ â eş ᶜ âr bir feyż-i ḥikmet-şi ᶜ ârdır ki, ser-çeşme-i mevâhib-i sübḥâniyeden ḳanavât-ı iḫtiṣâṣ ile mecâri-i tıbâ ᶜ -ı selîmeye icrâ olunup her ḳâlb-ı âdemîde görinen eşḫâṣa i ᶜ ṭâ olunmayup, be-her ḥâl nufûs-ı maşrıḳa aṣḥâbına îdâ ᶜ olunan vedi ᶜ alardan oldığına binâen ekşeriyâ dâire-i ṭâhire-i ẓâhiretü'l-envâr-ı şefâ ᶜ atıñ ve âsitân-ı felek ünvân-ı sulṭân-ı risâletîñ şeref-mendân-ı terbiyeti vü ser-bülendân-ı himmeti ᶜale'l-ḫuṣûṣ erkân-ı iṣâbetkârânı ve aṣḥâb-ı se ᶜ âdet-iktisâbanı rıżvânul lahi te ᶜ âla ᶜaleyhim ecma ᶜ in ḥażerâtı ekşer evḳatda ṭaḫ-ı encümen-i eş ᶜ âr u nuṭḳ-ı naẓm-ı güftar ile dem-güẓâr olurlar idi, ḥattâ ḳıṭ ᶜ a-i manẓûme-i rubâ ᶜ iyyu't-tarḥ-ı dîvân-ı ṣâḥib-i se ᶜ âdet vü çâr-erkân-ı beytü'ş-şeref-i diyânet olan çehâr-yâr-ı güzîn rıżavnu'l lahi te ᶜ âlâ ᶜaleyhim ecmâ ᶜ în ḥażeratınıñ bil-mûnâsebe gevher-keş-i silk-i eş ᶜ âr olduḳları ḳurṭa-i benâgûş-ı iştihar olmağla buṭûn-ı mutûn-ı kütüb-i ṣaḥîḥada sencîde-gûyân-ı rüvât-ı muntaẓamatu'l-kelimâtdan rivâyet ile ser-ṭırâz-ı cerîde-i güzîde-i ṣıḥḥat olan eş ᶜ âr-ı dürer-bârları pîrâye-bend-i ruḫsâre-i ṣaḥâyıf-ı taḥrîr u beyân-ı olmuşdur ki, ᶜale't-tertîb bu vecihle serd u tebyîne ibtidâr olundı. Evvelâ; sulṭânu'ṣ-ṣiḳât, ṣadîḳatu

r-ru_vât, maḥrem-i ḫalvet-serâ-yı nübüvvet, nâẓimatu'l-beyt-i sulṭân-ı risâlet, müfiḳa-i ᶜahd-ı aṣḥâb, hemrütbe-i ümmü'l-kitâb, cenâb-ı ᶜÂişe-i ṣıddîḳa-i ḳudsî-niḳâb, raẓiya'l lahu teᶜâlâ ḥaẓretleriniñ nümâyiş-i ârâyiş-i rivâyetleri bu ṭarza sitâre-zib-i evrâḳ-ı ṣaḥîḥeyn olmuşdur ki fâtiḥ-i gîtî-sitân-ı şefâᶜat fâris-i germ-ᶜinân-ı meydân-ı hidâyet ᶜaleyhi efżâlu'ṣ-ṣalavât ve ekmelu't-taḥiyyet efendimiz ḥaẓretleri Medîne-i münevvereye sâye-endâz-ı teşrîf u iclâl olduḳları eṣnâlarda şeyḫu'l-şuyûḫ-ı islâm, ṣadru'ṣ-ṣudûr-ı enâm, ṣadr-nişîn-i evreng-i ḫilâfet, efser-zîb-i ṣubḥ-reng-i ṣadâḳat, evvelu'ş-şeyḫeyn ehadu'l-bedreyn, yâr-ı ğâr-ı vefâdar, hemrah-ı ṣadâḳat-şiᶜâr, müsteşâr-ı seyyid'l-kevneyn, mü'temen-i senedu'ṣ-ṣaḳaleyn, velî-ᶜahd-ı peyğamber, cenâb-ı ṣıddîḳ-i ekber yaᶜnî vâziᶜ-i dustûru'l-ḫilâfe, Ebû Bekr İbni Ḳuḥâfe raẓiya'l lahu tâᶜâla ᶜanhu ḥaẓretleriniñ hevâ-yı müşg-sâ-yı ṭaybe-i ṭayyibe ile ᶜadem-i îtilâflarına binâen mizâc-ı leṭâfet- imtizâclarına bir miḳdâr ᶜârıża-ı hummâ istilâ idüp kerime-i mükerreme-i şefîḳaları vü maḫdûme-i muḥtereme-i ṣıddîḳaları ᶜiyâde-i şeref-dâdelerine cân atup taḳbîl-i dest u dâmenleriyle devlet-mend u telṣîm-i ḳadem-i muḥteremleriyle ser-bülend olup baᶜdehu tertîb-i muḳaddemât-ı istimzâca bu vecihle serağaz oldılar ki "ey vâlid-i mâcidim ü peder-i keşîrü'l-meḥâmidim, dürretü't-tâcım, sermâye-i ibtihâcım gevher-i ḥayât-ı câvidânım, peder-i ṣadâḳatᶜunvânım, rûşen-çerâğ-ı şebîstan-ı şuᶜûrum, şeb-çerâğ-ı gencine-i surûrum, mâddetü'l-feyż-i rûḥ-ı muḥtereme-i ṣıddiḳaları ᶜiyâde-i şeref-dâdelerine cân atup takbîl-i dest u dâmenleriyle devlet-mend u telṣîm-i ḳadem-i muhteremleriyle ser-bülend olup baᶜdehu tertîb-i muḳaddemât-ı istimzâca bu vecihle serağaz oldılar ki "ey vâlid-i mâcidim ü peder-

i keşîrü'l-meḥâmidim, dürretü't-tâcım, sermâye-i ibtihâcım gevher-i ḥayât-ı câvidânım, peder-i ṣadâkat-unvânım, rûşen-çerâğ-ı şebîstan-ı şuʿûrum, şeb-çerâğ-ı gencine-i surûrum, mâddetü'l-feyż-i rûḥ-ı revânım, ʿinâyetkârım efendim Sulṭânım niçedür mizâc-ı lâzimü'l-ibtihâcıñız deyu dest-i tevḳîr u iḥtirâm ile nabż-gîr-i peder-i vâlâ-güher ve ḫâtır-nevâzı-ı ṣıddîḳ-i ekber olduḳlarında ḥażret-i refîḳ-i ṣıddîḳ yaʿnî ṣıddîḳ-i bâhiru't-tevfîḳ raẓiya'l lahu teʿâlâ ʿanhu ḥażretleri daḫi ḥarâret-i müfriṭa-i hummâdan nâṣî (كل امرء مصبح فى اهله والموت ادنى من شراك نعله) beyt-i pâkîzesiyle idâre-i nâṭıḳa-i cevâb-ı bâ-sevâb buyurmağın baʿde'zîn ḥażret-i Ṣıddîḳa raẓiyallahü teʿâla ʿanhâ gelüp cenâb-ı habîb-i ümmet ve tabîb-i her ʿillet ʿaleyhi etemmü't-taḥiyyet efendimiz ḥażretlerine peder-i ṣadâḳat-perverleriniñ inḥirâf-ı mizâc-ı ʿâlilerini ṭaraflarından ʿarż u ifâde edâ-kerde-i âdâb-ı muʿtâde ḳılındıḳda şifâ-sâz-ı ḫasteğân-ı ümmet efendimiz ḥażretleri daḫi (اللهم حبب الينا كحبنا مكة) nuṭḳ-ı humâyûniyle bi'ẕ-ẕât ʿiyâde-i şerîflerine pertev-endâz-ı ʿazîmet ve ʿilâc-ı beriu's-sâetlerine dârû-yı ḫâk-ı pâ-yı envâr-siriştlerine himmet buyurup ol pâdişâh-ı tevâzu -âyîn ve şehinşâh-ı taḫt-ârâ-yı çarḫ-ı berîn ʿaleyhi ṣalavâta'llahi'l-meliki'l-muʿîn efendimiz ḥażretleri devlet-ḫâne-i bülend-âsitâne-i ḥażret-i Ṣıddîḳ-i ekberi kevkebe-i teveccüh u teşrîfleriyle reşk-endâz-ı nüzheṯ-serâ-yı heşt-behişt buyurduḳlarında ḥażret-i ṣadru'ṣ-ṣudûr-ı ḫilâfet daḫi iktisâb-ı ḥayât-ı câvidânî birle tâze cân bulup ḫak-pây-ı ḥayât-baḫşâlarına ḳalḳup çehresâ-yı istiḳbâl olunca ol pâdişâh-ı bende- nevâz (قف مكانك)

يا صديق) deyu ḥareket u ḳıyâm_lerine ʿadem-i ruḫṣat u cevâz ile sezâvâr-ı tavḳîr u iʿzâz buyurduklarında ḫalîfe-i dîn-perver, ḥażret-i Ṣıddîḳ-i ekber raḍiya'l lahu teʿâlâ ʿanhu ḥażretleri daḫi maḳâm-ı ʿarż-ı ʿubûdiyetde bu cevâhir-i zevâhir-i manẓûmeyi berâ-yı resm-i ḳedem, niṣâr-ı maḳdem-i seʿâdet-tev'em, sulṭân-ı ʿarş-evreng-i melâik-ḫadem itmişlerdir. (Naẓm-ı pâkîze-i ḥażret-i Ṣiddîḳ-i bâhiru't-taṣdîḳ raḍiyâ'l lahu teʿâlâ):

قيامي والجلوسي اليك فرض وترك الغرض مالا يستقيم

ايمكن من له عقل و دين يراك حين قدمت فلا يقوم

Bu daḫi ḳâf-endâz-ı ṣalâbet, ḳânûn-ṭırâz-ı ʿadâlet, ser-şiken-i müşrikin, ʿalem-efrâz-ı dîn-i mûbîn, maḳbul-gerde-i şâh-ı levlâk, hânumân-sûz-ı ehl-i işrâḳ, dâğ-zen-i sine-i ʿadâ, merḥem-nih-i ḳuruḥ-ı żuʿafâ, ḳuvvetu'ẓ-ẓahr-ı aṣḥâb-ı güzîn, ḳurretü'l-ʿayn-ı erbâb-ı yaḳîn, ḫalîfe-i ṣânî-i peygamber, ibnü'l-ḫaṭṭâb ḥażret-i ʿOmer raḍiya'lahu teʿâlâ ʿanhu efendimiz tâc-ı vehhâc-i islâm ile tâcver ve nûr-ı sâtiʿuẓ-ẓuhûr-ı imân ile münevver buyrulduḳda rûşen-dilân-ı envâr-ı tevḥîd dereceі ʿaded-i erbaʿine resîde ve zûr-âverân-ı islâm tamâm ḳırḳ nefer merd-i güzîde olup ol ẕât-ı ğayyûr-ı vâlâ-cenâb yaʿnî ʿOmer ibnu'l-ḫaṭṭâb raḍiya'l lahu teʿâlâ ʿanhu ḥażretleri pâdişâh-ı nev-ḫuṭbe-i risâlet ve şehin-şâh-ı iḳlîm-güşâ-yı nubûvvet ʿaleyhi ekmelü't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleriniñ ḫâk-ı pây-ı ʿarş- peymâ-yı humâyûnlarına yüz sürüp bu gûne ʿarż-ı ḥâle leb-cünbân-ı âdâb-ı eda oldılar ki, yâ Resûle'l-lah sen seyf-i meslûl-i yedu'l-lahîsiñ ve kitâb-ı kerîm-i ilahîsiñ, li'l-lâhi'l-ḥamd sell-i seyfân-ı cihâd-ı dîn-i mübîn, vâṣıl-ı ser-hadd-i erbaʿîn oldı

yaʿnî çille-i iḫtifâ vü ḫalvet ṣûret-i iḫtitâm buldı. "Ḳande ʿazm eyleriseñ ʿavn-ı hudâyâriñdir / Ceyş-i pûr-ḫûş-ı ẓafer cümle ḳafâdârıñdır " müeddâsınca hemân seʿâdet u iḳbâl ile buyuruñ ve simâṭ-ı lâzımü'l-i inbisâṭ-ı tevḥîd ile cihânı doyuruñ zîrâ vech-i vecîh-i teveccüh ü iḳbâlüñüz âfitâb-ı celî-şaʿşaʿ-i hidâyetdir ve âb-ı şemşîr-i ʿâlem-gîr-i ʿazm u iclâlüñüz cûybâr-ı şehiyü'l-inficâr-ı nuṣretdir, el-yevm ḳuvve-i bâzû-yı te'yîd-i rabbânî ile ʿalem-efrâz-ı râyet-i islâm evlem-i beytü'l ḥarâm ḳılalım ey neyyîr-i melekût-efrûz-ı ʿarş-ı raḥmânî ve'y mâü'l-ḥayât-ı rûḥ-efzâ-yı feyż-i sübḥânî, lemʿa-i pertev-i iḳbâliñle imâṭa-i ẓalâm-ı şirk idelim ve âb ü tâb-ı kevkebe-i teveccühuñle izâle-i evsâḫ-ı çirk idelüm deyu ḳurretü'l- ʿayn-i Baṭḥâ ve dürretü't-tâc-i Ümmü'l-ḳurâ ʿaleyhi şerâifu't-teḥâyâ efendimiz ḥażretlerini sevḳ-i pür-şevk ile cânib-i ḥarem-i ḥarâmaṭoğrı sâye-endâz-ı şâh-râh-ı ʿazîmet ü iḳbâl ve aṣḥâb-ı kirâm ḥażerâtını hiye ʿalâ merâtibihim dâmen-gîr-i maʿiyyet ü iclâl buyurup ol ḫûrşîd-i nev-ṭulûʿ-ı sipihr-i hidâyetiñ sâğ câniblerinde ḥażret-i Ṣıddîḳ-i bâhirü't-tevfîḳ, cenâh-ı yemin ve ṭaraf-ı yesârlarında ʿamm-ı mükerrem ḥażret-i Ḥamza siper-i metîn olup pîşgâh-ı risâlet-destgâhlârında ḥażret-i Kerrâr-ı ṣâḥib-i ẕû'l-fiḳâr ʿalem-i ẓafer-tev'em gibi ḳâmet-efrâz-ı tabaḫtur u iftiḫâr ve daḫi öñlerinde ḥażret-i Fârûḳ-ı müheyyicü'l ʿurûk bedraḳa-i minhâc-ı ṣâḥibü'l-miʿrâc olaraḳ ḥarem-i beytü'l-ḥarâma şerefmendân-ı duḫûl ve ser-bülendan-ı müṣûl olduḳlarında fırḳa-i ḳarîbetü't-tefrîḳa-i bedḫâhân-ı müşrikîn dehşet-i şevket-i islâmiyeden ḥâlet-i şuʿûr-endâz-ı iżṭırâr ile vetbkârân-ı ḳıyâm ve ḳabâ-yı beyżâ-yı islâm-ıʿÛmer'i muʿayenesinden çâkrîzân-ı girîbân-ı ârâm olmaları hengâmında hazret-i Fârûḳ-ı vâlâ-cenâb yaʿnî

ʿÖmer İbnu'l-ḫaṭṭâb raẕiya'l lahu teʿâlâ ʿanhu ḥażretleri vucûh-ı mekrûh-ı sîne-kûpân-ı ye's u ḥırmana ve müşte-hôrân-ı ye's u fiḳdâna ḳarşu ḳarîḥa-i ṣaḥîḥasından bu naẓm-ı dil-peẕîr-i düşmen-sûz ile zem-zeme-sâz-ı tevḥîd-i ẓâhirü't-temcîd-i (لا اله الله) ve demdeme-perdâz-ı taṣdîḳ-i bâhirü't-tevfîḳ-i (محمد رسول الله) oldukları "Ünsü'l-Ferîd ve Baḳiyyetü'l-Mürîd" nâm kitâbda ârâyiş-i ser-ṣaḥîfe-i taḥḳîḳ ü tebyîn kılınmışdır. (Naẓm-ı bedîʿü'l-uslûb-ı ḥażret-i Fârûḳ-ı aʿẓam)

مالی اراکم کلکم قیاما الکهل و الشبان و الغلاما

قد بعث الله لنا اماما محمد مشرع الاسلاما

قد اظهر الایمان واستقاما الیوم حقا تکسر الاصنا ما

نذب عنها الخال والاعماما

Baʿdehu ol imâm-ı ṣaff-ı enbiya ve muḳtedâ-yı küteybe-i aṣfiyâ ʿaleyhi şerâif ü't-taḥâyâ efendimiz ḥażretleri ṣufûf-ı aṣḥâb-ı seʿâdet-iktisâb ile meṭâf-ı behişt-eṭrâf-ı kaʿbetü'llah'da tekbîr-zen-i edâ-yı ṣalât ü secde-güẕârende-i ḳâẓiyü'l-ḥâcât olduḳlarından soñra derûn-ı ḥarem-i muḥteremi daḫı envâr-ı teşrîfleriyle tenvîr ve şeref-i ḳudûmleriyle beyt-ı Ḫudâyı ʿarşu'r-raḥmâna tanzîr buyurup eṣnâm-ı cumûd-irtisâmı ser-nigûn-gerde-i ser-pençe-i ẕüll u istiḥḳâr ve seccâde-pîrâ-yı leşker-i cenâb-ı perverdigâr olduḳları eṣnâda yine cenâb-ı Fârûḳ-ı şehiyü'l-ʿurûḳ ḥażretleri ḳarîḥa-i ṣaḥîḥalarından bu manẓûme-i merġûbe-i düşmen-güdâz ile daḫi nâṭıḳa-zîb-i ḥüsn-i edâ vü büt-şiken-i servet-i aʿdâ olmuşdur. (Eşer-i vâlâ-güher-i ḥażret-i Fârûḳ-ı aʿzam raẕiya'l lahu teʿâlaʿanhu)

يا ايها الاصنام هذا احمد هذا النبي السيد المؤيد

هذا رسول الله حقا فاشهدوا يدعوا الى الرحمن حقا فاعبدوا

ان كان حقا مايقول فاسجدوا

(Maḳâle-i Zi'n-nûreyn raẕiya'l lahu teᶜâla ᶜanhudur). İmdi bu daḫi Câmiᶜ-i Kitâb-ı ḳadîm, ḥâfıẓ-ı Naẓm-ı kerîm, cevher-i faṣṣ-ı ḥayâ, levha-i naṣṣ-ı vefâ, dâmâd-ı şehin-şâh-ı rüsül, hemînân-ı ṣâḥib-i düldül, kerem-kâr-ı vâdî-i îṣâr, cevher-nişâr-ı dest-i iḳtidâr, mesned-ṭırâz-ı taḫt-ı ḫilâfet, ᶜalem-efrâz-ı mülk-i şehâdet, şîrâze-bend-i ṣaḥâyif-i furḳân, serbülendi ḥamele-i Ḳurʾân, pertev-efrûz-ı nâm-ı ẕî-n-nûreyn, şöhret-ârâ-yı ẕâtu'n-niṭâḳeyn ḫalîfe-i ḥayâᶜunvân cenâb-ı ᶜOşmân ibnu ᶜAffân raẕiya'l lahu teᶜâlâ ᶜanhu ḥaẕretleriniñ âḫir-i eyyâm-ı ḥikmet-encâm-ı ḫilâfetlerinde bi'emri'l-lahi'l-meliki'l-müteᶜâl, mefsede-i iḫtilâl-ı nâs, ser-zede-i ẓuhûr ve ḥaẕret-i ẕât-ı ḫilâfet-penâh ihticâm ü iḳtiḥâm-ı ᶜavâm ile muḥṣûr olduḳda bu beyt-i pâkîzeyi cenâb-ı Ḥaydâr-ı kerrâr ve ṣaf-der-i ṣâḥib-i ẕü'l-fiḳâr imâm-ı ᶜAlî kerreme'l lahu vechehu ve raẕiya'l lahu teᶜâlâ ᶜanhu ḥaẕretlerine iblâğ u irsâl içün ziver-i nâṭıḳa-i naẓm u inşâ ve arâyiş-i ṣaḥîfe-i ketb ü imlâ buyurduklarını imâm-ı müberred kitâb-ı "Kâmil"inde ṭırâzende-i ser-levḥa-i taḥrîr ḳılmışdır (Naẓm-ı pâkîze-i ḥaẕret-iᶜOşmân raẕiya'l lahu ᶜanhu)

فان كنت ماكولا فكن خير اكل والا فادركني ولما امزق

Bu daḫi şâh-ı iḳlîm-sitân-ı velâyet, bâb-ı medînetü'l-ᶜilm-i risâlet, maẓhar-ı ḳudret-i ilahî, maṣdar-ı kerâmet-ı nâmütenâhî, girih-güşâ-yı kûnûz-ıᶜirfân, feyż-baḫşâ-yı Ḫudâ, âgehân-ı ġurre-i nâşiye-i ṣubḥ-ı hidâyet, ḳurre-i bâşıra-i şems-i velâyet, dâmâd-ı şehinşâh-ı levlâk, perverde-i ḫuṭbe-i (وما ارسلناك الا رحمة

لـلـعـالـمـيـن) [412] âfitâb-ı ṣubḥ-gâh-ı vefâ, hem-pertev-i Fatımatü'z-Zehrâ ᶜammizâde-i ᶜillet-i ġâiye-i kâf ü nûn, şeref-yafte-i (انت منی بمنزلة هـــرون) [413], düldül-süvâr-ı âteşᶜinân, hânumân-sûz-ı cân-ı düşmenân, ḫıred-ârâ vü ḫıred-nevâz, dust-perver u düşmen-güdâz şehsüvâr-ı ṣaf-şiken, şehbâz-ı şîr-efken, merd-i meydân-veğâ, zehre-şikâf-ı aᶜdâ, cenâb-ı nûr-ı Ḫuda Murtażâ raẓiya'l lahu teᶜâlâ ᶜanhu ve kerreme'l lahu vechehu efendimiz ḥażretlerinin̄ ḳatı vâfir eşᶜâr-ı dürer-bârları tertîb-yâfte-i dîvân-ı iştihârdır. Ez-cümle ṣaḥâyif-i kütüb-i muᶜtebereye ḳalem-i râsiḫü'l-ḳıdem-i ṣiḳât ile terkib-bend-i ittifâḳ olan rivâyet-i ṣaḥîḥadandır ki,leyle-i hicret-i münticetü'n-nuṣretde câme-ḫâb-ı sulṭân-ı risâlet ᶜaleyhi eṭyebu't-taḥiyyet efendimiz çeşm-i bed-bîn-i aᶜdâya tehî görünmemek içün fermân-ı risâlet-penâhî üzre firâş-ı sündüsî-ḳumaş-ı nûrânî lihâflarına ḥażret-i İmâm-ı ᶜAliyyü'l-himmet efendimiz girüp ser-bebâlîn-i teslîm ü rıżâ ve gûyiyâ ref-ref-ârâ-yı miᶜrâc-ı ᶜarş-ı aᶜlâ olup kâlâ-yı vâlâ-yı ḥayâtların cenâb-ı cedᶜâ süvâr-ı şâhrâh-ı hicret ᶜaleyhi efżalu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretlerine pây-endâz-ı fedâ itdikleri şebângeh-i seher-gâh ḳarîḥa-i ṣabiḥa-i ḥażret-i İmam-ı ᶜAlî efendimizden âfitâb-ı ᶜâlem-tâb mânendi pertev-endâz-ı vurûd ve münevver-sâz-ı ṣubḥ-ı ṣaḥâyif-i ṣıḥḥat-numûd olan âṯâr-ı ḫurşîd-iştihârlarındandır (Naẓm-ı dil-âvîz-i ḥażret-i Ḥaydar-ı Kerrâr raẓiya'l lâhu taᶜâlâ ᶜanhu).

---

412 K.Kerim, el-Enbiya, 21/107

413 Hadis-i şerif, Buhari, Fezâilu Ashabi'n-Nebi, 9

تكلم قريش تمنانى لتقتلنى فلا وربك ما بروا ولا ظفروا

فان هلكت فرهن ذمتى لهم بذات ودقين لايعفى ولا اثرى

Bu dahi rûḥ-ı revân-ı ᶜâlem, ᶜillet-i ḫilḳat-ı nevᶜ-i benî âdem ṣallâ'l-lahu teᶜâlâ ᶜaleyhi ve sellem efendimiz ḥażretleri bâ-fermân-ı müteḥattim-i izᶜân-ı daᶜvet-i ẕû'l-celâlî bu taḫt-ı murabbaᶜu'l-erkân-ı tengnâ-yı nâsûtdan ᶜarş-pîrâ-yı dâru's-salṭanat-ı meleküt ve ḫalᶜ-ı ḫilaᶜ-ı ᶜanâṣır ile kisve-pûş-ı envâr-ı lâhût oldukları hengâm-ı kudûret-encâmda nâr-ı düzaḫ-şerâr-ı firḳat-ı peygamberi zemîn ü âsümânı pûta-i ḫûrşîd-güdâz-ı âbâm ve tenevvür-i âteş-i ḫurûş-ı âlâm eyledikde cenâb-ı şebcerâğ-ı ḫânevâde-i Aḥmedî ve elmâs-pâre-i nigîndân-ı ṣulb-ı Muḥammedî, maḫdûme-i muḥaddara-i ins u cinnî, memdûḥa-i maḫṭûbe-i (انت بضعة منى) [414] şecere-i ṭayyîbe-i ṣafvet u ṣafâ, zehre-i zehrâ-yı ravża-i iṣṭifâ, melike-i ḳudsî-melekât, mâlike-i semâvî-berekât, ṣâᶜide-i serîr-i sümüvv, ḳâide-i erîke-iʿuluvv, ṣafvet-i zemîn u zamân, bereket-i mekîn u mekân, zübdetü'ṭ-ṭâhirât, ᶜusvetü'z-zâhirât, ş̲emeretü'l-fu'âd, seyyidetü'n-nisâ, zühretü'd-dünyâ, Fâṭımatu'z-Zehrâ rażiyâ'l lahu teᶜâlâ ᶜanhâ efendimiz ḥażretleri âteş-i firḳat-ı şûriyeden dür-dâne-i ḳaṭarât-ı eşk-i gevher-bârlarıyla rişte-keş-i merşiye-iᶜâlemsûz oldukları lû'lû'-i manzûme-i güftâr-ı tâbdârları iḳdü'l-cumân mânendi âvîze-i ṣadr-ı sîne-i ṣaḥîfe-i iştihâr, ve el-yevm cevher furûşân-ı kavâᶜid-i naḥvîye destmâye-i istidlâl olmağa sezâvâr olmuşdur. (Manẓûme-i merġûbe-i ḥażret-i Zehrâ raźiye'l lahu ᶜanhâ)

---

[414] Hadis-i Şerif, Buharî, Fezâilu's-Sahâbe, 12

ماذا على شم تربة احمد الا يشم مدى الزمان غواليا

صبت على مصائب لو انها صبت على الايام صرن لياليا

Bu dahi hem-ḫâbe-i şehin-şâh-ı enbiyâ, âyîn-bend-i devlet-serâ-yı pâdişâh-ı aṣfiyâ, hevdec-nişîn-i necîb-i hidâyet, ḫacle-güzîn-i ḥarîm-i şefâᶜat, kütüp-ḫâne-i eḥâdîṣ-i peygâmberi, bülend-ḫizâne-i sermâye-i dîn-perverî, mişkât-ı ḥarîm-i sulṭân-ı nübüvvet, miḥrâb-ı ḫaṭîm-i kaᶜbe-i ᶜiṣmet, nebîletü'l-ḥayy-i ekârim, ᶜaḳîletül-bahr-i mekârim, ḫazîne-i esrâr-ı nebevî, ṣandûḳa-i aḫbâr-ı Muṣṭafavî, perde-dâr-ı sürâdiḳât-ıᶜiṣmet, sitâre-keş-i maḳṣûrât-ıᶜiffet, muḳ_niᶜa püş-ı dest-i ḳader, ḫalḳa be-gûş-i ḫidmet-i peygamber, ḳurre-i bâṣıra-i müctehidîn, durre-i fâḫire-i dîn-i mübîn, ṣâdıḳatu'l-aḳvâl, ṭâhiretü'l-eẕyâl, ümmü'l-mü'minîn, senedü'l-muḥaddiṣîn, sulṭân-ı şefiḳa, cenâb-ı ᶜAişe-i Ṣıddîḳa raẕiya'l lahu teᶜâlâ ᶜanhâ efendimiz ḥażretleri ol mıṣr-ı yûsufistân-ı ḥüsn u cemâl ve medîne-i münderice-tü'l-meymene-i ᶜilm u kemâl olan ẕât-ı bâhirü'l muᶜcizât-ı risâletiñ, mir'at-ı ṣafvet-ṣıfât-ı evṣâfında ṭûṭî-i şîrîn-edâ-yı zebânların cünbüş-nümâ-yı nuṭḳ-ı eşᶜâr ve şeker-ḫâ-yı naẓm-ı güftâr idüp bu kıṭᶜa-i ᶜaẕbü'l-beyânı ḥalâvet-yâb-ı naẓm u inşâ vü ᶜarż-ı ḫâk-ı pâ-yı ḥażret-i maḥbûb-ı Ḫudâ celle ve ᶜalâ buyurmuşlardır. (Ḳıṭᶜa-i mergûbe-i ḥażret-i Ṣıddıḳa raẕiya'l lahu teᶜâlâ ᶜanhâ)

ولو سمعوا فى مصر اوصاف خده لما بذلوا فى سوم يوسف من نقد

لوامى زليخا رايس جبينه لاثرن قطعا للقلوب على الايدى

ذهب الذين يعاش فى اكنافهم ولقيت فى خلف كجلد الاجرب

beyt-i bikr-maẓmûn, dahi ziynet-yâfte-i rabbâtü'l-ḥicâl-ı müteḫayyile-i ḥażreti ṣıddıḳa aldığı tutuḳ-ârâ-yı ṣaḥife-i ṣıḥḥat ḳılınmağla mâşıṭa-i ḳalem-i hüccetü'l-

islâm, vesme-keş-i ebrû-yi ser-med-i suṭûr-ı iʿlâm olmuşdur. Bu daḫi nûr-ı ḥadaḳa-i Ḥaydarî nûr-i ḥadîḳa-i serveri, furûġ-ı ḫânedân-ı sulṭânî, çerâġ-ı dûdmân-ı ṣaḥib-ḳırânî, ferzende-i güher-tâc-i ḫilâfet, firâzende-i pâye-i taḫt-ı şehâdet, güher-i maʿden-i âl-i Resûl, dürrretü'l-vişâh-ı ṣadr-ı ṭabûl, veliyy-i dîn-perver-i aḳvem, velî-niʿmet-i zâde-i ʿâlem, nûr-ı dîde-i Murtażâ, ciger-pâre-i Zehrâ, fâtiḥatü'ş-şürefâ, ḫâtimetü'l-ḫülefâ, zânû-nişîn-i sulṭanu'l-kevneyn, şâh-zâde-i ʿâlem, imâm Ḥüseyn raẓiya'l lahu teʿâlâ ʿanhu efendimiz ḥażretleriniñ bu ḳaṣîde-i ġarrâ ile nâṭıḳa-perdâz-ı inşâ olduḳlarını İbni Nüḥâs ḥażretleri târîḫde raḳam-rîz-i yerâʿe-i elîfetü'l-berâʿe-i imlâ ḳılmışdır. (Ḳaṣide-i güzîde-i ḥażret-i imâm Ḥüseyn raẓiya'l lahu ʿanhu)

خيرة الله من الخلق ابى بعد جدى وانا ابن الخيرين
والدى شمس وامى قمر وانا الكوكب ابن النيرين
من له جدى المصطفى احمد المختار صبح الظلمتين
من له اب كابى حيدرا قاتل الكفار فى يوم حنين
عبد الله علاما ناسكا و قريش يعبدون الوثنين
يعبدون اللات و العزى معا و على قام نحو القبلتين
من له ام كامى فاطمة بضعة المختار و قرة كل عين
من له عم كعمى جعفره ذو الجناحين كريم النبيين
نحن اصحاب العبا ياخمسة قد ملكنا شرقها والمغربين
نحن جبريل غدا سادسنا و فى غد تسقون من كفا الحسين

Bu dahi "Mevâhib-i Ledünniye" de ve sâir kütüb-i âsâr-ı nebeviyede zîver-i kitâbe-i sadr-ı şahâyif-i tahrîr ü tasrîh kılınan rivâyât-ı sahîhatu'l-ğâyâtdandırki sultân-ı sâhib-kıran-ı şark u ğarb, kuvvetu'z-zahr-ı bahâdırân-ı harb u darb, zubdetü'l-mutûn-ı kazâ vü kader, mukaddimetu'l-cuyûş-ı feth u zafer ʿaleyhi mine's-salavâti mâ hüve'l-evfer efendimiz hazretleri ğazve-i Tebûk'de ʿalem-efrâzân-ı ʿavdet ve sâyebân- tırâz-ı ricʿat oldukları esnâda ʿamm-i mihribân-ı sâhibu's-seyf-i nübüvvet, eb-i sânî-i sultân-ı cihângîr-i risâlet, tâcdâr-ı ser-bülendî-i bahtiyâr-ı hiredmendî, sadru's-sudûreyn-i cenâb-ı ebu's-salâtîn, hutbe-tırâz-ı hayrü'n-nâs yaʿnî hazret-i ʿAbbâs raziya'l lahü teʿâlâ ʿanhu hazretleri ol evreng-ârâ-yı hulk-ı ʿazîm ʿaleyhi't-tahiyyetu ve't-teslîm efendimiz hazretlerine izhâr-ıʿalâka-i ubuvvet-peyvend-ı ʿaşıkâne makâmında buyurdular ki, ey ciger- kûşe-i ağ-ı aʿzam Efendim, vey kerîmu'l-cürşûme-i mahdûm-ı ser-bülendim, ey âfitâb-ı cihân-tâb-ı seʿâdet-ı ʿalem vey pertev-i tevâlî-i nevʿ-i benî âdem, sen pâdişâh-ı erîke-i levlâksıñ ve âb u tâb-ı hikmet-âbâd-ı zemîn u eflâksıñ, memdûh-ı hazret-i Hallâksıñ ve mevsûf-ı mekârim-i ahlaksıñ, ʿuluvv-ı derecât-ıʿarş- rütbe-i evsâfıñ tâkat-rübâ-yı burâk- berk-ı şitâb-ı hayâl ü şikest-âver-i pâye-i miʿrâc-ı râstîn-minhâc-ı mecâldir. Zîrâ bu heft tabaka-i kâğıd-ı zer-efşân-ı asumân nusha-i kübrâ-yı fezâ âiliniñ nîm şakka-i hilâl-i evrâkı olamaz ve şaʿşaʿa-perdâz-ı ârâyiş-i safahât-ı semâvât olan kevkeb-i vâlâ-merâtib-i şevâbit u seyyârât, fevâsıl-ı fıkarât-ı hutbe-i meâsir u mahâmidi ki, birer nokta-i zer-nişân farz olunsa istîʿâb-ı sahîfe-i faslu'l-hitâb şuretin bulamaz. Eğer dude-i sürme-reng-i şehâb-ı hikmet-

irtisâm ve sevâd-ı siyeh-fâm-ı leyâlî-i eyyâm, ḫamîr-i mâye-i terkîb-i midâd ḳılınsa fihrist-i şeref-nâme-i meḥâsiniñ terḳîm-i erḳâmına yetmez ve eğer biḥâr u enhâr-ı şehiyu'l-inficâr-ı ci hân u cinân dîbâce-nüvîsân-ı kitâb-ı mekârimiñ ḥoḳḳa-i midâdına rusûḫ-ı cereyân içün ḳaṭre ḳaṭre çekîde olunsa mâdde-i medâr-ı eczâsını ter itmez bilirüm ammâ, kemâl-i ʿaşḳ u şevḳden nihân-ḫâne-i dilde âbu tâb-ı muḥabbet u ʿubûdiyetiñiz ile perverde-i âgûş-i ḫayâl bir miḳdâr ebkâr-ı meʿâni ḥuliyy-bendân-ı nâdire-i meḳâl olup ârâyiş-peẕîr-i ḥacle-serâ-yı evṣâf-ı humâyûnuñuz olmaḳ ister. Eğer mirʾât-ı iltifât-ı kerîmâneñiz behcet-nümâ-yı ṣûret-i ruḫṣat olursa ʿarż-ı dîdâr-ı ḥüsn-i edâya mübâderet ve beher-ḥâl şîve-i nâ-ber-cây-ı ḥarekât ü sekenâtından ʿâriż olan surḫ- rûyi-i şerm u ḫacâlet, ġâze-i ruḫsâra ṭırâz-ı ʿafv u ʿinâyet buyrulmaḳ niyâziyle nefs-i ṣuver-i melâḥat-perver-i midḥatiñizde ḫâmiye-ḫân-ı ḥüsn-i edâ olalım deyu bir ḳaṣîde-i naẓîde inşâsına ilticâ-yı ruḫṣat buyurduḳlarında ol cebîre-bende-i şikeste-dilân-ı ʿâlem ve rûḥ-ı revân-ı mürde-dilân-ı ümem ṣallâllahu ʿaleyhi ve sellem Efendmiz ḥażretleri (لا يفضض الله فاك) eyâ ʿamm-i mihribân ü yâ peder-i vâlâ-güher-i melîḥu'l-beyân deyû dürr-niṣâr-ı iltifât ü ʿinâyât ve inşâ-i ḳaṣîdeye gevher-rîz-i müsâʿade ve ruḫṣat buyurmuşlardır. İmdi bu maḳâmda lisân-ı ṣâdiḳu'l-beyân-ı nübüvvetlerinden şeref-baḫş-ı ṣudûr olan ḥadîṣ-i şerifiñ ol kelime-i mübârekesi bâb-ı evvel-i şülâṣîden mümteniʿu'l-idğâm olmaḳ vechiyle kütüb-i eḥâdîṣ-i şerîfede nigâşte-i ḳalem-i ṣaḥîḥur-raḳam-ı rivâyet olmuşdur. Baʿdehu derʿaḳab cenâb-ı pîrâye-dih-i kevkebe-i ḫayrü'n-nâs yaʿni ʿamm-i şehinşâh-ı rüsül ḥażret-i ʿAbbâs raẓiya'l lahu teʿâlâ ʿanhu efendimiz ḥażretleri daḫi ḥużûr-

ı lâmiʿu'n-nûr-ı nebevîde tesbîḥ-i lü'lü-yi şâhvâr-mânend idâre-i enmile-i naẓm u inşâ buyurduḳları leʾâlî-i ḳaṣîde-i ġarrâ-i sübḥânî-edâları budur ki ṭırâzende-i ser-ṣaḥîfe-i terḳîm ḳılındı. (Ḳaṣîde-i pesendide-i ḥażret-i ibn-i ʿAbbâs raẓıyâllahu teʿâlâ ʿanhu)

من قبلها طبتا فی الظلال وفی ... مستودع حیث یخصف الورق
ثم هبطت البلاد لا بشر ... انت ولا مضغة و لا علق
بل نطفة ترکیب السفین وقد ... النجم نسرا واهلها الغرق
تنقل من طالب الی رحم ... اذا مضی عالم بدا طبق
حتی احتوی بیتك المهیمن ... من خندق علیاء تحتها النطق
و بنت لما ولدت اشرقت ... الارض و ضاءت بنورك الافق
و عالیا قدرك الرفیع وفی ... معناك حسنا یعیله النسق
و وجهك البدر ان یضی و من ... شعر لك اللیل یحبلك الشق
اضاء منك الوجود نور سنا ... و فاح مسکا نشرك العبق

(Maḳâle-i ḥażret-i ebî'd-Derdâ raẓiya'l lahu teʿâlâ ʿanhu) Bu daḫi Simâk bin Ḥarb, Cabir bin Semüreden rivâyet-i ṣaḥîḥa ile ṭırazende-i ser- ṣaḥîfe-i taḥrîr u beyândır ki, bir gün manẓûr-ı seyyidü'l-enâm ü merġûb-ı aṣḥâb-ı kirâm olan terk-sâz-ı ʿalâiḳ-i dünyâ, mücerred-i mâ-sivâ, cenâb-ı ebî'd-Derdâ raẓiya'l lahu teʿâlâ ʿanhu ḥażretlerine cenâb-ı râz-dân-ı ḫaḳâyıḳ-ı ʿâlem ṣallâ'l lahu ʿaleyhi ve sellem efendimiz ḥażretleri buyurdular ki yâ Ebâ'd-Derdâ ekṣer aṣḥâb-ı kirâmımız naṭıḳa-perdâz-ı naẓm-ı güftâr olurlar, sen niçün guyende-i eşʿâr olmazsın deyu laṭîfe-gûne ḥarf-endâz-ı telâṭṭuf u iltifât olduḳlarından cenâb-ı Ebû'd-Derdâ daḫi,

ben ḳuluñuz da anlar gibi inşâ-ı şiʿre taḥrîk-i zebân-ı maḳderet idebilurum deyu fermân-ı vâcibü'l-iʿzâna imtişâlen bu kıṭʿa-i merġûbeyi der-zebân-ı inşâd buyurmuşlardır. (Ḳıṭʿa-i ḥażret-i Ebû'd-Derdâ raẓiya'l lahu ʿanhu)

يريد المرء ان يعطى مناه ويابى الله الا ما ارادا

يقول المرء ما بيدى و مالى وتقو الله افضل ما استفادا

(Maḳâle-i ḥażret-i Bilâl raẓiya'l lahu ʿanhu) Bu dahi ṣıddîḳatu'r-rüvât, zübdetü'n-nisâi'ṭ-ṭâhirât-ı ʿişmet-niḳâb-ı ʿiffet-iktisâb, cenâb-ı ʿAişe raẓiya'l lahu teʿâlâ ʿanhâ ḥażretleriniñ hîn-i taḥrir-i rivâyet-i ṣâdıḳâneleri bu ṭarzâ sürâdik-bend-i eyvân-ı taḥḳîḳ ü taṣrîḥ olmuşdur ki bende-i maḳbul-ı şehen-şâh-ı Ḳureyşî, maẓhar-ı nûr-ı siyâh yaʿnî, Bilâl-i Habeşî raẓiya'l lahu teʿâlâ ʿanhu ḥażretleriniñ mizâc-ı leṭâfet-i imtizâcları bir miḳdâr tâb-ı ıżṭırâb-ı hummâ ile teġayyür bulup ḥażret-i Ṣıddîḳa raẓiya'l lahu teʿâlâ ʿanhâ efendimiz ḥażretleriniñ daḫi anlarıñ ʿiyâdesine teşrîf ve istifsâr-ı ḥâṭır-ı enverlerine bu gûne talṭîf buyurdular ki, ey ḳumrî-i serv-ı çemen-i ṣuffa-i nemâz, vey bülbül-i bülend-âvâz-ı merġzâr-ı niyaz nicedür mizacıñız (كيف تجدك) yâ Bilâl deyu nâṭıḳa-pîrâ-yı nevâziş olduḳlarında ḥażret-i Bilâl daḫi (Naẓm-ı pâkîze-i ḥażret-i Bilâl raẓiya'l lahu ʿanhu)

الا ليت شعرى هل ابيتن ليلة بواد و حولى اذخر و جليل

و هل اردن يوما مياه مجنة و هل يبدون لى شامة و طفيل

manẓûmesiyle ḫâk-i pây-ı ḥażret-i Ṣıddîḳa-i binti'ṣ-Ṣıddîḳ'e ʿarż-ı ḥâl-ı ḥarâret-ı ḥummâ iderdi. (Maḳâle-i ḥażret-i İmâm-ı Aʿẓam raẓiya'l lahu ʿanhu). Bundan böyle müşkil-güşâ-yı ʿibâd, şöhret-ârâ-yı ictihât, muḳtedâ-yı enâm, imâmü'l-

islâm, pîşvâ-yı mezhebimiz, reh-nümâ-yı maṭlabımız, İmâm-ı Ebû Ḥanîfe efendimiz ḥażretleriniñ mübeyyîn-i aḥkâm-ı şeri'at ve mümeyyiz-i ḥill u ḥurmet olan lisân-ı muṣîbu'l-beyânlarından manẓûme-i silk-i ṣudûr ḳılınân âṣâr-ı dürer-bârlarından bu ḳıṭ'a-i maṭbûa ile İbni Hişâm ḥażretleri ḥaşiye-i "Ḳaṭrü'n-Nedâ nam kitabında ḳalemfersâ-yı ṣafḥa-i taḥḳîḳ olmuşdur. (Ḳıṭ'a-i İmâm-ı Ebî Ḥanîfe raẓiya'l lahu ta'âlâ 'anhu)

ان يحسدونى فانى غير لايمهم قبلى من الناس اهل الفضل قد حسدوا
فدام لى ما بى و ما بهم و مات فى قلبه غيظا بما حدوا

(Maḳâle-i ḥażret-i İmâm Mâlik ḳaddasa'l lahu sırrehu) Bu daḫi yine eimme-i erba'adan İmâm-ı a'ẓam-ı şânî muḳteda-yı bî-meydânî, müctehid-i kâmil, ḥallâl-ı müşkil, hâdî-i vâdi-i mesâlik, cenâb-ı İmâm-ı Mâlik ḥażretleriniñ bu kelâm-ı dürrîyu'n-niẓâmlarını İmâm-ı Ḫarrâş kitâbında ser-levḥa-i dîbâce-i taḥrîr ḳılınmışdır. (Manẓûme-i ḥażret-i İmâm-ı Mâlik ḳaddasa'l lahu sirrehu)

حسن ثيابك ما استطعت فانها زين الرجال بها تعز و تكرم
فياض ثوبك لا يضرك ان تكن و تخشى الله و تتقى ما يحرم
و رثاث ثوبك لا يزيدك رفعة بين العباد و انت عبد مجرم

(Maḳâle-i ḥażret-i İmâm-ı Şâfi'î ḳaddasa'l lahu sirrehu) Bu daḫi İmâm-ı ṣâliş-i dîn, müctehid-i cezm u yaḳîn, maḳbûletü'l-enâm, müsellemetü'l-aḥkâm, İmâm-ı Şâfi'î ḥażretleriniñ ḳatı vâfir eş'âr-ı ḥikmet-âṣârı dîvân-ı iştihâr olmağla ancaḳ

bu ḳıtʿa-i laṭîfeleri zîver-i cerîde-i şebt u taḥrîr ḳılındı. (Naẓm-ı ḥażret-i imâm Şâfiʿî ḳaddessa'l lahu sirrehu)

احب الصالحين ولست منهم وارجو ان انال بهم شفاعة
واكره من بضاعة العاصي وان كنا سوء في البضاعة

Maḳale-i ḥażret-i Ḥanbel ḳaddasa'l lahu Sirrehu). Bu daḫi müteḥattim-i erkân-ı ümmet, mürret ṭib-i aḥkâm-ı diyânet, muḳtedâ-yı ekmel, İmam-ı Aḥmed Ḥanbelî ḥażretleri bu naẓm-ı dil-peẕîr ile İmâm-ı Şâfiʿî ḥażretlerine naẓîre buyurduḳları İmâm-ı Suyuṭî ḥażretleri "Nevâdiru'l-Uṣûl" de nüvişte-i kitâbe-i taḥrîr buyurmuşlardır. (Eşer-i ḥażret-i İmâm-ı Ḥanbel ḳaddasa'l lahu sirrehu)

تحب الصالحين وانت منهم رفيق القوم يلحق بالجماعة
تكره من بضاعة العاصي حماك الله من تلك البضاعة

(Temmetu'l-âṣâr) Pes imdi ḫulâṣa-i kelâm ve netice-i merâm bu aḫbâr-ı ṣıḥaḥu'r-rüvât-ı mütevâtireden ve âṣâr-ı fiṣâḥu'l-kelimât-ı mütekâṣireden gün gibi ẓâhir u nûr gibi bâhîr oldı ki iʿtibâr-ı eşʿâr-ı dürer-bâr ü iltifât-ı şuʿarâ-yı pâkîze-güftâr sünnet-i müekkede-i ḥażret-i faḫr-ı ʿâlem ṣallâ'l lahu teʿâlâ ʿanhu ve sellemdir. Zirâ eşʿâr her-bâr ḥużûr-ı şâriḳâtü'l-envâr-ı mişkât-ı nübüvvetde ve dîvân-ı ḳudsîyu'l-erkân-ı sulṭân-ı risâletde dermeyân-ı ẕikr u îrâd ve der-zebân-ı inşâ vü inşâd oldığından başḳa perveriş-yâftegân-ı âsitân-ı dâru's-salṭanat-ı şefâʿat ʿaleyhi eşrefu't-taḥiyyet olan efendimiz ḥażerâtlarından nev be-nev ṣudûr ve çâr erkân-ı tibyân-ı dîn-i mübîn yaʿni çehâr yar-ı güzîn raẓiya'l lahu teʿâlâ

ʿaleyhim ecmaʿîn efendilerimizden dem be-dem ẓuhûr itmekle iʿtibâr-ı eşʿâr ḳâ-ʿide-i fenn-i ḥadîṯ-i şerîf üzre efʿâl-ı resûlu'l lahdan ve taḳrîrât-ı ḥażret-i risâlet-penâhdan olmağın iʿtibâr beher ḥâl envâʿ-ı eḥâdîṯ-i şerîfeden ʿadd olunup istinşâd ü istimâʿ-ı sünnet-i müekkede ve erbâbına ṣıla ve caize iʿtâsı daḫi sünnet-i seniyye oldığı fenn-aşinâyân-ı uṣûl-ı ḥadîṯ-i şerif'e rûşen ve hüveydadır. Meşelâ ḳıble-nümâ-yı hidâyet ve seccâde-pîrâ-yı risâlet ʿaleyhi eṭyebu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleriniñ ṣalât-ı terâvîḥi bi'n-nefsi edâları ḫuṣûṣunda aḳvâl-ı ʿadîde-i rivâyet ferâhem-saz-ı aḫlâf ve belki rivâyet-i meyâminleri bîgâne-i zebân-ı iʿtirâf iken, ancaḳ taḳrîr ü taḥsîn-i peyġamberânelerine çehâr-yâr-ı güzîn ü aṣḥâb-ı seʿâdet-ḳarîn rıżvânu'l lahi teʿâlâ ʿaleyhim ecmaʿîn ḥażerâtıñıñ edâsına ṣaff-ârâ-yı ḳıyâm ve taḥzîme-bend-i devâm olduḳlarından ṣalât-ı terâvîḥ sünnet-i müekkede olduġu bî-ḳîl u ḳâldır. Ḫuṣûṣan bir emir ki cenab-ı İmâm-ı miḥrâb-ı Ḫûdâ ʿaleyhi eşrefu't-taḥâyâ efendimiz ḥażretlerinden nev be-nev şeref-sudûr bula ve ḫulafâ-iʿiẓâm ve aṣḥâb-ı kirâm Ḥażaratından pertev-rîz-i ẓuhûr ola, bî-irtiyâb zîver-i zirve-i medârici-i sünnet-i müekkede oldığı mütetebbiʿân-ı kitâb-ı uṣûl-ı lâzimü'l-vuṣûl-ı eḥâdîṯ-i nebeviyye ʿindlerinde müsellem u meczûmdur. Ve'l-ḥâṣıl eşʿârı istimâʿ itmek ve ṣıla ve câize virmek ve şuʿarâya nevâziş vü iltifât ile kesb-i imtiyâz itdirmek sünnet-i seniyye-i müekkede olmağla süḫen-fehmân-ı islâma rağbet ü iʿtibâr, rütbe-i vücûbda ü neʿûẕu bi'l-lah ʿadem-i hürmet ve istihkârı ẕerde-i nüvîde oldığı kitâb ḳavlince(كما الشمس فی وسط

الـنـهـار) eẓhar ve âşikâr olmuşdur. İmdi bundan böyle müşkil-güşâyân-ı mesâil-i dîniye ve terkîb-bendân-ı mebâḥiş-i yaḳîne olan eimme-i erbaʿa-i müctehidîn ve ecille-i eʿazz-ı dîn-i mübîn ḥażerâtından eşʿârın ṣudûrı (الشعر نبذة من الكرامة) müfâdınca ekşeriyâ ʿulemâ-i ağâh uʿarifan-ı bi'llah olan evliyau'l lahdan ẓuhûrı ancaḳ sünnet-i seniyyeye ittibâʿen ve eser-i vâlâ-yı aṣḥâb-ı kirâm ḥażerâtına iḳtiżâen oldığı varaḳ-gerdân-ı eczâ-yı tetebbuʿu muṭâlaʿanıñ nüvişte-i ṣaḥîfe-i cezm u yaḳînleri olmuşdur. Bundan katʿ-ı naẓar el ân devletimiz devlet-i islâmiyede seferler vukuʿunda tertîb olunân âlâyların eşnâsında baʿzı rüesânıñ pîş-i rikâblarında râḥil-i zemîn-i eşʿâr olan çögür şâʿirleriniñ daḥi âvâze-resân ve pîş-revân olmaları dahi sünnet-i seniyyedir lakin çögür taʿbir itdikleri sâz-ı perde- ber-endâzları bidʿat-ı celiyedir. Zîrâ şehsüvâr-ı pehnâ-yı şefâʿat ü sipehsâlâr-ı feyfâ-yı hidâyet ʿaleyhi etemmu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleri âlâ-yı vâlâ-yı ğazâda rikâb-ı ḫûrşîd-tâb-ı peyġâmberânelerinde bülend-âvâz ile nağme-sencî-i eşʿâra fermân-ı humâyûnları ṣudûr idüp bi'ẕ-ẕât mübârek lisân-ı muʿciz-beyânlarıyla daḥi nâşîde-i taʿlîm ü istinşâd buyurdukları fıḳra-i şâlişede raḳam-zede-i tafṣîl ü tebyîn ḳılınmışdır. Ḥarf güftem ü ḳıs ʿalâ hazâ. (Ḫâtime-i risâle baʿzı ʿaḳla mülâim levâzım-ı şerâfet-ı eşʿârı vesîle-i imlâ olan ẕât-ı mekârim-simâtı müteżammındır) پایهٔ نظم

بلند از علم کمتر چون بود علم موزون کم چرا از علم نا موزون بود

meḳâlince vâḳıʿa mevzûniyet be-her hâl ʿadem-i mevzûniyetden bâlâter idigi evżaḥu min yûḥ, her bir dile muḳaddime-i sûhdur. Ez cümle cenâb-ı nâẓım-ı şehbeyt-i kâinât ve mürettib-i dîvân-ı mevcûdât, münezzehün ʿani'l-mekân ve't-

ticahât efendimiz ḥażretleriniñ dergâh-ı uluhiyet, dest-gâh-ı kibriyâ-penâhlarına bu ᶜabede-i ᶜaceze-i maḫlûḳât ṭarafından refᶜolunan ᶜarż-ı ḥâl-ı güneh-kârî ve niyâz-nâme-i ᶜafv-ı ġaffârî kelâm-ı mevzûndan ġayri ne gûne edâ-yı ġarrâ ile naḳş-pîrâ-yı âdâb-ı ᶜubûdiyet olabilir ve tertîb-nümâ-yı manẓûme-i şefâᶜat ᶜaleyhi etemmu't-taḥiyyet efendimiz ḥażretleriniñ dîvân-ı risâletᶜunvân-ı peyġamberânelerine bu siyeh-kârân-ıᶜusât-ı ümmet cânibinden ber-dâşte-i dest-i niyâz olan rikᶜa-i isticlâb-ı şefâᶜat, eşᶜâr-ı maᶜẕeret-şiᶜârdan mâᶜadâ ne ṭarza kelâm-ı bâhirü'n-niẓam ile ḥüsn-i ṣûret bulabilur. İmdi bir şey ki ḫâlıḳ ile maḫlûḳ beyninde vâsıṭa-i ᶜarz'-ı ᶜubûdiyet ola ve ṣâḥib-i şefâᶜat ile ümmet meyânesinde vesîle-i ṭaleb-i şefâᶜat ola ᶜâlemde bunuñ gibi ser-mâye-i fevz ü felâḥ ve re'sü'l-mâl-ı feyż u ṣalâḥ olur mu birkere iḥâle-i cevâle-i fikr u teemmül olsa maḳâdîr-i meḥâsin-i eşᶜâr ᶜunvân-ṭırâz-ı tebeyyün ve iştihâr olacağı vâżıḥ u âşikârdır. Ez cümle bu daḫi aḥsen-i ittifâḳiyâtdandır ki lafẓ-ı şiᶜrin ḫurûfâtınıñ taḳdîm u teᵓḫîrinden bu gûne baᶜżı ṣuver-i müstaḥsene peyker-nümâ-yı vuḳûᶜ olmuşdur ki meṣelâ şiᶜr kelimesiniñ ḥarf-ı evveli kelimeniñ âḫirine vaᶜolunsa süret-peẕîr-i pür-ᶜarş olur ve bir ṣûret-i diğerde daḫi lafẓ-ı şiᶜrin ḥarf-ı ṣânî olan ḥarf-ı ᶜayn lafẓ-ı merḳûmuñ yine âḫirine nihâde ḳılınsa şekl-ârâ-yı şerᶜolur. Fî ḥaddi ẕâtihi şiᶜr lisân-ı ehl-i şerᶜden ayrılmaz yaᶜni, medâr-ı tekellüm-i elsine-i islâmiyân olan ᶜArabî ve Fârisi ve Türki lisânlardan mâᶜadâ kec u mec-i elfâẓ u kelimât ile terkîb bend-i imtizâc olamaz ve ġâliben elsine-i ṣelâṣeden ġayri lisân-ı dîğerle sencîde-i mîzân-ı istînâs olma ṣûretiñ bulamaz. Ḫulâṣa giriftâr-ı çengelistân-ı elsine-i muᶜavvicetü'l-kelimât-ı Yahûdi vü Naṣârâ olmadan beri vü âzâde ve pâkîze-dehân-ı

islâmiye eᶜazzine yaraşur bir cevher-i cilâd-edâ olmağla ancaḳ devlet-i islâmiyeye maḫṣûṣ bir ᶜunvân-ı şöhret-şiᶜâr ü şân-ı âvâze-resân-ı iştihâr oldığına binânen gerek selâṭîn-i ᶜiẓâm efendilerimiz ḥażerâtına ve gerek ᶜulemâ-i bülend-maḳâm ile vüzerâ-i ẕevî'l-iḥtişâm cenâblarına istiṣḥâb-ı şuᶜarâ cümleden aḳdem (واعظما الشعرا من افروش الامرا) kâᶜidesince zümre-i söḫen-verâna ᶜaṭâ ve kerem pîşe-i dest-i iltizâm ü düstûru'l-ᶜamel-i ihtimâm ḳılınmaḳ lazime-i şân-ı şevket-i islâmiye oldığı muṭâbıḳ-ı kitab ü sünnet ve muvâfıḳ-ı ḳânûn-ı hümâyûn-ı ḥażret-i şehenşâh-ı risâlet ᶜaleyhi ekmelu't-taḥiyyet olmağın düvel-i islâmiyede erâik-nişînân-ı şevket ü salṭanat olan pâdişâhân-ı kerem-kârân Ḥażerâtı taᶜẓîmen li-sünneti's-seniyye şuᶜarâ-yı nâdire-sencânı intiḫâb ü ittiḫaẕ ile meclis-i ḫaṣṣu'l-ḫaṣṣlarında ḫiṭâb-ı mulûkânelerine şâyân ve içlerinde muḫteriᶜ-i ṭavr-ı cedîd bir süḫen-dânı sulṭânu'ş-şuᶜarâ ᶜunvânıyla reᵓîs-i süḫen-verân naṣb u taᶜyîn buyurup her biri iltifât gerdesi veᶜinâyet-dîdesi oldığı padişahan-ı meᶜârif-âgâhıñ terfiᶜ-i şân-ı ᶜâlileri içün nâm-ı nâmîlerine tertîb-i dîvân ve güzeşte-i rişte-i vukûᶜ olan mervârîd-i mekârim ü meḥâsin-i şâhânelerini leᵓâli-i manẓûme gibi ḳurṭa-i benâ-gûş-ı devrân idüp tâ be-rûz-ı rüstâ-ḫîz eẕkâr-ı meḥâmid-i ḫusrevâneleri der zebân-ı iştihâr oldukça mâdiḥ ü memdûḥa mûcib-i raḥmet ve düşmenâna mûriṣ-i dehşet olduḳtan başḳa muṭlaḳâ pâdişâhân-ı dil-âgehân ḥażerâtına melikü'ş-şuᶜarâ ittiḫâẕı sünnet-i seniyye-i şehenşâh-ı ᶜâlem ṣallâ'llahu teᶜâlâ ᶜaleyhi ve sellem oldığına bina'en ittibâᶜ en li-sünnetil-ᶜaliyye devlet-i ebed-peyvend-i ᶜOṣmâniyede şuᶜarâ-yı nâdire-gûyân Bâḳî Efendi ve Behâî Efendi ve Yaḥyâ ve Ẕâti Efendi Ḥażrâtı ve bunların emṣâli vaḳtiniñ nüktedân

bulunan ẕât-ı feżâil-simâtların her biri bir ᶜaẓîmü'l-ḳadr pâdişâh-ı felek-câha sulṭânu'ş-şuᶜarâ olup "Haşre dek âb-ı ḥayât-ı süḫen-i Bâḳî'dir/ Añdırup zinde ḳılan nâm-ı Selîm Ḫânı" meḳâlince ilâ yevmi'l-ḳıyâm nâmu şân-ı mulûkânelerin ârâyış-ı cerîde-i eyyâm ve naḳd-ı vaḳitlerin maşrûf-ı evṣâf-ı pâdişâhâneleri ḳılmağla ᶜömrlerin resîde-i encâm itmişlerdir. Vâḳıᶜâ her şey'iñ enfes ve aḫseniniñ nefs-i nefîs-i selâṭîn-i ᶜiẓâm ḥaẓerâtına iḫtiṣâṣı ez ḳadîm dîde-i dîrîne-i müstaḥsene ve ḳânûn-ı işâbet-numûn-ı salṭanat-ı seniyye oldığı ecilden be-her ḥâl ṣoḥbet-i mulûkaneye daḫi şâyeste ve sezâ, gurûh-ı şerâfet-şukûh-ı şûᶜarâ olması aḳlen ve naḳlen nasaḳ-bend-i ṭarîḳa-i luzûmdur. Zîrâ şâᶜir-i siḥr-Nefᶜî-i merhûmun (İltifât it suḫen erbâbına kim anlardır / Medḥ-i şâhân-ı cihânbâne viren ᶜunvânı / Kim bilürdi şuᶜara olmasa ger sâbıḳda / Dehre devletle gelüp yine giden şâhânı / Ḥaşre dek âb-ı ḥayât-ı suḫen-i Bâḳîdir / Añdırup zinde ḳılan nâm-ı Süleymân Ḫânı / Bir güherdir söz aña himmet-i şehdir ḳıymet / Dâimâ böyle gerek ḳâ'ide-i sulṭânî) edâ-yı ġarrâsı ṣaḥîfe-i teslîm ü ḳabûle nigâşte ve mersûmdur. Ḥattâ ᶜahd-i ḳarîbde pâdişâh-ı meᶜ arif-âgâhımız efendimiz ḥaẓretleriniñ vâlid-i mâcidleri merḥûm cennet-mekân cenâb-ı taḫt-nişîn-i ġufrân Sulṭân Aḥmed-i Ṣâliṣ efendimiziñ devr-i bî-cevrlerinde siḥr-sâzan-ı naẓmıñ ser-bülendi merḥûm ᶜOsmân-zâde Nâib Efendi bâ-ḫaṭṭ-ı humâyûn-ı şevket-maḳrün sulṭânu'ş-şuᶜarâ ᶜunvânıyle ser-levḥa-i şehnâme-i iᶜtibâr ve süḫen-perverân-ı zemâne daḫi ᶜalâ merâtibihim iltifât-ı pâdişâhanelerine sezâvâr buyrulup evṣâf-ı mekârim-ittiṣâf-ı pâdişâhaneleriyle tertîb-i dîvânlar ve her kesiñ ḳadr u şânına elyaḳ ᶜinâyet u iḥsânlar olunup el-yevm âṣâr-ı midhât-şiᶜârları

der-dest-i tetebbuʿ u muṭalaʿa olduḳda rûḥ-u futûḥları rûz be-rûz iltimâs-ı raḥmetle yâd ve meḥâsin-i celîlleri dîbâce-i ẕikr u îrâd ḳılınmağa bâʿiṣ u bâdî olanların baʿde`zemân ber muḳtâżâ-yı rüzgâr şemʿ-i encüm-efrûz-ı cemʿiyetleri püf-kerde-i tund-bâd-ı perîşânı ve zemân-ı şevḳ-resân-ı iḳtırânları netîce-yâfte-i pâyânı olduḳdan soñra ilâ vaḳtinâ haẕâ şukûfe-zâr-ı rengâ-reng-ı meʿârif u eşʿâr ḫazân-dide-i tâb-ı temmüzistân ve şûre-zemîn-i fuḳarâ-yı ḫırmân olmuş iken feli'llahi'l-ḥamd pâdişâh-ı humâyûn-baḫt ü şehen şâh-ı gerdûn-taḫt, tâcdâr-ı cihân-ârâ, pâdişâhımız sulṭân Muṣṭafâ bin Sulṭan Aḥmed efendimiz ḥażretleriniñ vekîl-i muṭlâḳ-ı münteḫabı ve ṣudûr-ı aʿzam-ı müstaṣḥabı olan ser levḥa-i şehnâme-i vezâret, kitâbe-i divân-ḫâne-i şadâret, memâlik-güşâ-yı naẓm u inşâ, canab-ı Râğıb Mehmed Paşa efendimiz ḥażretleriniñ ṭaḇʿ-ı laṭîfi selîm, zebân-ı faṣîḥi kelîm, re'y-i münîri ṣâib, nuṭḳ-ı şerîfi müfredât-ı râğıb, fikri ḫallâḳ-ı meʿânî, ẕâtı Kemâl-ı İşfehâni, ḫulâṣa-i vucûd-ı feżâil-nümûdı asümân-ı kemâlatıñ âfitâb-ı envêri ve elsine-i selâşeniñ şâʿir-i siḥr-âveri olup ʿalê'l-ḫuṣûṣ ol âṣaf-ı deryâ-kef-i feżâilin nihâl-ı ḫâmesi miyve-dâr te'lîfât ḥavṣala-i maḫberesi çâh-ı zemzem-i taṣnîfât, feṯḥ-i ebḥâṣ-ı ġevâmız mevḳûf-i ẕihn-i vaḳḳâdleri ve ḥall-i mesâil-i revâmiz merḥûn-i tabʿ-ı naḳḳâdları, ṣaḥîfe-i naẓîfe-i derûnları fihrist-i mecmûʿa-i kemâlât, ḫazîne-i naḳdîne-i ḥâfıẓaları kütüpḫane-i maʿlûmât olmağla zümre-i iʿtinâkârân-ıʿulûm u feżâil dersḫâne-i ifâdelerinde zânû-zenân-ı câ-yı edeb ü terkîb-ḫânan-ı ders-i ṭaleb olacaḳları nusḫa-i nefîse-i feżâil-i ẕâtiyelerinden resîde-i naẓar-ı deḳâiḳ-bîndir ki, evvelâ âṣâr-ı faẓîlet-şiʿârlarından (Sefinetu'r-Râğıb) nâmında ebḥâṣ-ı müşkileyi mütekeffile ve funûn-i ʿadîdeyi müştemile

müdevven bir te'lîf-i şerifleri imżâ-zede-i ḳabûl-i fuḥûldür. Ṣâniyen, fenn-i ʿarûżda mufaṣṣal bir te'lîf-i laṭîfleri daḫi el-yevm mütedâvil-i eyâdi-i ṭullâb-ı ûlû'l-elbâbdır. ṣâliṣen Tefsîr-i Beyżâvîye taʿlîḳât-ı daḳîḳaları ve taḥrîrât-ıʿanîḳaları keşîrdir ve fenn-i edebde faṣîḥâne teḳârîz-i belîğaları ekşer ve semt-i inşâda "Suʾâl ü cevâb" nâmında bir eşer-i siḥr- âverleri ve fetḥiyeleri ve sâir münşeât-nâmeleri ve müretteb divânları dest-i istiḥsân ve ḳabûlda cilvegerdir. Ve'l-ḥâṣıl maʿmûretu'l-eṭrâf-ı feż'âil-ittisâf bir ʿallâme-i ṣâḥib-i eşer ve bir fehhâme-i ehl-perver olduḳlarına binâen şûre-zemîn-i ḫâr-âğîn-i naẓm u inşâ'da bu eşnâda rîşe-gîr-i rusûḫ-ı istiḥkâm olan sebze-i bîgâne-i terk u ferâmûşî iḳtiṭâf-kerde-i dest-i rağbetleri ve ol vâdiye isâle-i selsâl-ı cûybâr-ı iltifât buyurma muḳteżâ-yı cuşiş-i fuyûżât-ı ḥamiyyetleri olmağla reşâşe-i ebr-i muṭîr-i ʿinâyetleriyle güşayiş-i ezhâr-ı maʿrifet ve nümâyiş-i gülzâr-ı ṭabîʿat müstaʿid-i iḳbâl ü müstefîż-i ikmâl olunca ḫâk-dân-ı żemâyir-i süḫen-perverânda nevbe-nev zemîn-pîrâ-yı gülşen-feżâ-yı nezâket ü çemen ârâ-yı bağçe-serây-ı ẓarâfet olan gül-i her dem bahâr-ı meżamîn u nikât, gâh mînâ-ṭırâz-ı çeşm-i iltifat, gâh destâr-zîb-i sırr-ı mübâhât olma süretleri göründükde bu ʿabd-i faḳîr daḫi maḳâm-ı teşekkürde küstâḫâne bu risâle-i nâḳışatu'l-meʾâle raḳam-zen-i kilk-i taḥrîr ve naḳş-bend-ı levḥ-i tasṭîr olup ol âṣaf-ı efâżıl-perver'in ʿarż-ı ḫâk-ı pây-ı merâm-baḫşâ-yı fâżılâneleri ḳılında. Bâḳî suṭûr u ḳusûr u noḳsân tashîḥ-i nûk-i ḳalem-i ʿinâyet-i âṣıfânelerine vâbeste ve menûṭdur (Baḥr-ı fażîlet ol dürr-i yektâ-yı himmetiñ / ʿÂlem-i ʿuluvv rütbesini cümleten bilur / Noḳṣân-ı vaṣf-ı ḥâline ġam çekme Ḥaşmetâ / Żât-ı güzîn-i âṣaf-ı ʿaṣrı bilen bilür) Temmeti'r-risâle

Taḳriż-i ṣadr-ı vâlâ

Ḥaşmetâ oğlumuzun âşârı
Bildirür resm-i reh-i eş'ârı

Virmiş eş'âra revâc (ü) raġbet
Eylemiş rabṭ-ı kitâb ü sünnet

Serd ü tebyîni eṣaḥḥ-ı aḳvâl
Vârid olmaz birine ḳîl ü ḳâl

Nuṭḳ-ı râvîleri taḥḳîḳ itmiş
Meslek-i ṣıdḳ u sedâda gitmiş

Ola bu nev-eşer-i zîbâsı
Şu'arâ'nıñ sened-i aḳvâsı

Eyledüñ diḳḳat ile ṣarf-ı nigâh
Hüner ü faẓlına mâşaa'llah

كتبه الفقير الى الابه ذى المواهب
محمد المدعو بين الصدور بالراغب

Taḳrîż-i Ṣadr-ı fetva

Bâreka'llah eṣer-i maḥdûma
Böyle maḥdûm-ı hüner-mevsûma

Hem suḫen-perver ü hem danişver
Ṭoğrusı böyle olur ʿilm ü hüner

Eylemiş cemʿ-i aṣaḥḥ-ı aḳvâl
İʿtirâż itmeğe yoḳ nuṭḳa mecâl

Şöyle kim ṣıdḳı olundı ihsâs
Dinse şâyestedir İbn-iʿAbbâs

Şiʿri şol vecihle itmişki şenâ
Ḥadd ü miḳdârını bilsün şuʿarâ

Eylemiş kilkini ṣadr-ı aʿẓam
Levḥ-i taḳrîże raḳam-rîz-i kerem

Farṭ-ı taḥsîne sezâdır bu eṣer
İʿtibâr itmeğe ẕâtında değer

ᶜÖmr-i ṣad-sâleye vuṣlat bulsun

Ḥaşmetâmız yaşasun pîr olsun

كتبه فقير الى الطاف الحضرت الربانيه

چلبى زاده اسمعيل عاصم مفتى الدولة العثمانيه

İşbu "Sene düş-Şuᶜarâ" nâm kitâb birinci defᶜa ᶜAṣr ğazetesine tefrîḳa olarak derc olunduḳtan soñra ayruca daḫi ṭabᶜ olunmuştur.

fî 24 cümâde'l-ûlâ 1287

SONUÇ

Türkler İslâmiyet dairesine girdikten sonra bu kültür çevresinde yeni bir edebiyât geliştirmişlerdir. Klâsik Türk Edebiyâtı, Eski Türk Edebiyâtı v.b. adlarla anılan bu edebiyâtın kemiyet ve keyfiyet bakımından en önemli kısmını şiir teşkil eder. Nesrin büyük ölçüde ihmal edildiği bu edebiyât daha çok nazım edebiyâtıdır.

Dil, şekil, üslûp ve muhteva gibi bir çok konuda Arap ve Fars kaynaklarından beslenen şâirlerimiz şiir ve söz sanatlarına ait bilgilerini de bu dillerde yazılmış eserlerden almışlardır. Medrese sisteminin de bir gereği olarak Arapça ve Farsça yazılmış belağat kitaplarını okuyan şâirler buradan edindikleri bilgileri dilimize olduğu gibi tatbik etmişlerdir. Yüzyılların birikimiyle oluşan bu edebî atmosferde her nedense teknik konularda yeterli bilgi veren Türkçe çok az eser vücuda getirilmiştir. Bu ise bugün tenkid konusudur.

Ancak bugünki modern anlamda edebî tenkit eseri olmamasına rağmen böyle bir faaliyetin varlığı da inkar edilemez. Bütün tezkireler, divân dibaçeleri ve bazen şâirlerin şiir hakkındaki düşüncelerini şiirlerinde açığa vurmaları bu edebi tenkit faaliyeti için de mütalaa edilmelidir.

Taradığımız Arapça, Farsça ve Türkçe kaynaklarda şiir sanatı ve estetiği hakkında söylenen şeylerin aynı olması da dikkati çeken bir husustur. Meselâ Fuzûli ile İzzet Molla'nın aynı şeyleri söylemesi asırlar boyunca şiir anlayışı ve sanat telakkisinin değişmediğini göstermektedir.

Çalışmamızın ağırlık merkezini oluşturan eski Türk Edebiyatında şiir kavramının daha iyi anlaşılması için islam dininin şiire bakış açısının bilinmesi gerekir:

Eski Arap dünyasında önemli bir yeri olan şiir islamdan sonra Kur'ân'ın etkisi ile yeni bir döneme girmiştir. İlk zamanlarda islamın getirdiği mesaj ile ön plana çıkan ve bütün zihinleri kendisiyle meşgul eden Allah dinini hakim kılma mücadelesi, zaten Kur'ân'ın yüksek belağati karşısında bocalamakta olan şiirin belli bir nisbette gerilemesine sebep olmuştur. Ancak Kur'an şiir ve şâire bir yasaklama getirmemiştir. Hz.peygamber ise İslamı tebliğ ederken şiirin fonksiyonunu küçümsememiş, onu kendi davası lehinde kullanmıştır. İslam aleyhinde olan batıl ve nefsanî arzuları galeyana getirici şiirleri reddederken, meşru dairedeki şiirleri övmüş ve şâirlere iltifatta bulunarak himaye etmiştir.

Hz.peygamberden sonra sahabeler, müctehid ve mezhep imamları da şiire daima sıcak bakmışlardır. Hatta ileri gelen sahabelerin hemen hepsi, halife ve din büyüklerinin de bir çoğu şair idiler. Bu dönemde de şiire karşı bir menfi tavır görülmez.

Hatta bazı kaynaklarda şâire hemen peygamberden sonra gelen bir makamın layık görülmesi İslam kültürü dairesinde şiir ve şâire bir kudsiyet verildiğini gösterir. Çoğu zaman din ululanına, tarikat pirlerine, sultan ve vezirlere şâirlik yakıştırılmak istenmiştir. Bir çok şu'arâ tezkiresinin en başında bunların anılması bu arzunun bir neticesi olarak düşünebilir.

Ancak halk arasında şiire karşı duyulan bir hoşnutsuzluk ve şairliği hor görme gibi bir temayülün varlığı da inkâr edilemez. bu durum her halde şiirin en çok istismâr edilebilir bir sanat ürünü olması ve ehliyetsizlerin elinde yıkıcı bir özellik kazanmasından kaynaklanmaktadır.

İslam kültürünün temel kaynakları olan Kur'ân ve hadis ile beslenen klâsik Türk edebiyatında söze daima bir kudsiyet verilmiştir, kelâm Allahın ezeli bir sıfatıdır. Bütün varlık alemi "kün:ol" emriyle vücûd bulmuştur. Bundan ötürü âlemde en yüksek hakikat kelamdır. İnsan kelâm ile imtiyaz kazanmış ve bu imtiyazdan dolayı Allahın kelâmına muhatap olmuştur. Kelâmdan daha yüksek bir şey olsaydı kelâm yerine dünyaya o inerdi.

Aslında ilahî bir kaynaktan gelen söz "nesir" ve "nazım" olarak iki kısma ayrılır. Nesir, kendi içinde "aᶜlâ" ve "ednâ" diye iki grupta ele alınır. "Aᶜlâ" ile bir takım sanatlarla süslenmiş edebi mahsüller kastedilirken "ednâ" ile de sanatsız ve süssüz alêlâde sözler anlatılmak istenir

Edebiyatımızın en önemli bölümünü oluşturan nazım ise "sâfil" ve "âlî" olmak üzere iki kısımda incelenir. Sadece manzum olan sıradan sözler sâfil kelimesiyle ifade edilirken sözün en yüksek derecesi olan ve çoğu kez ilham ile bir tutulan şiir ise, "âlî" kelimesiyle ifade edilir. Böylece nazım ile şiir bir birinden ayrılır. Nazım, manzum sözlerin genel bir adıdır, yoksa her nazım şiir değildir.

Arapça asıllı bir kelime olan şiir, anlamak, bilmek tanımak ve bir şeyi bütün incelik ve özellikleriyle kavramak anlamına gelen bir mastardır. Şuur

kelimesiyle aynı kökten gelen şiir herkesin göremediği ince manaları ifade eden söz manasına da gelir.

Şiirin ıstılahî manası ise kaynaklarda genel olarak kâfiyeli ve vezinli söz şeklinde geçmektedir. Bu arada bazı kaynaklar şiirin daha değişik tariflerine de yer vermektedirler. Bu tarifler incelendiğinde, divân şâirlerinin şiirde dört unsuru esas aldıkları görülecektir. Bu unsurlar hayâl, vezin, kâfiye ve kasttan ibarettir.

Bu unsurlardan birini veya birkaçını esas alarak şiiri çeşitli şekillerde tarif edenler var ise de genel temayül her dört unsurun da bereber bulunması şeklindedir. Zaten altıyüz yıllık uygulama da bunu açıkça göstermektedir. Öyleyse şiir, "özellikle şiir söylemek niyetiyle hayâl unsurlarından örülmüş vezinli ve kâfiyeli sözdür" şeklinde tarif edilebilir.

Aslında şiirin iç ve dış yapısını oluşturan bu unsurların kullanılmasıyla iş bitmez. Bunlar sadece şiiri diğer sözlerden ayıran ve şiirde bulunması zaruri olan özelliklerdir. Halbuki şiirin iç yapısını oluşturan hayâlin yanısıra mana ve fikir gibi daha başka şeylerin de bulunması gerekir. Dış yapısını oluşturan kâfiye ve vezinden başka şiirde elfaz ve eda gibi unsurlar da bulunmalıdır.

Sanatını icra ederken şâirin kullandığı yegane malzeme kelimelerdir. Kelime denince kuru bir lafız ve şekil anlaşılmamalıdır. Kelimeyi lafız ve şeklin yanı sıra, tek başına ve başka kelimelerle yan yana geldiğinde ifade ettiği bütün manalarıyla beraber almak gerekir.

İşte divân şâirinin maharet ve ustalığı bu noktada başlar. Çünkü o vezin, kâfiye ve belli söz sanatlarıyla sıkı sıkıya sınırlandırılmış olan bir sahada

bütün emsallerini aşabilecek bir sanatkarlık ortaya koymak zorundadır. Onun elindeki bütün sermayesi ise kelimelerdir. Bu kelimelerle hem ahenk ve musikiyi, hem göze hitap eden estetiği, hem de orjinal imaj ve manaları yakalamak mecburiyetiyle karşı karşıyadır.

Bütün bu maharetleri göstermesi için kendisine ayrılan maddi saha ise, iki mısradan oluşan bir beyittir. Yani şâir beyti bitirdiğinde, ahenk ve musikisiyle, hayâl ve manasıyla her şey tamamlanmış olmalıdır.

Şâir, bir yandan çeşitli oyunlarla kelimelere kazandırdığı yeni tedailer sayesinde anlam ve imaj yönünden bir derinlik ve yoğunluk sağlarken, öte yandan ince zevkiyle seçtiği kelimelerle göz ve kulak estetiğini elde etmelidir.

Bundan dolayı da, şâirin kelime hazinesi zengin olmalı ve şâir bu kelimelerin taşıdığı anlam nüanslarını iyi bilmelidir. Kendinden önceki şâirlerin şiirlerini okuyarak pek çoğunu hafızasında bulundurmalıdır.

Bütün bunlardan başka şâirde bulunması gereken en önemli şey, yaratıcılıktır. Eski edebiyatımızda bu imaj, ibda, icat ve ihtira kelimeleriyle ifade edilirdi. Bu özelliği olmayan bir şâirin, hele divân edebiyatında büyük bir şâir olması imkansızdır.

Şâir elde ettiği birikim ve başkalarının tecrübelerinden yararlanarak ince zeka ve ibda gücüyle yeni yeni mana ve hayâller bulabilir. Bu ise şâirliğin en zor tarafıdır. Çünkü asırlardan beri aynı gayeyi güden şâirler tarafından kullanılmadık mana ve mazmûnlar hemen hemen kalmamış gibidir. Divân şâiri ise kullanılmışları tekrarlama durumuna düşmeden, yeni mazmün ve kavramları

gelenek ile belirlenmiş kalıpların dışına taşmayacak bir şekilde ortaya koymalıdır.

Yeni mana ve mazmûnlar elde edilirken daha çok mecaz, teşbih, istiare ve hüsn-i talil gibi edebi sanatlar kullanılır. Böylece eşya alışageldiğimiz bir şekilde değil de, hayâl ve duyguları tahrik edici daha orjinal ve yeni bir intiba ile takdim edilir.

Bütün bu imaj ve mazmûnlar divan şiirinin hissî yönünü oluştururlar. Halbuki bu edebiyatın hiç de ihmal edilemeyecek önemli yönlerden biri ise, tasavvuf ile kazandığı sırrîliktir. İlahî aşk ve güzelliği işleyen sûfi şâirler bir çok manevi hal ve makamları çeşitli istiare ve mecazlar ile dile getirmişlerdir. Onların dilinde kelimeler bir çok tedailerle zenginleştirilerek tamamen sembolik bir ifade şekli elde edilmiştir.

Zamanla sûfi olmayan şâirlerin de kullandığı bu semboller divân şiirine bir müphemiyet ve derinlik kazandırmıştır. Bir biriyle ilgili ince bağlantılar gözetilerek yan yana getirilen bu sembollerle bir beyitte öyle bir yoğunluk sağlanır ki iç içe girmiş imaj ve manalar adeta sonsuza doğru uzanır gider. Hatta bu mecaz sistemine aşina olmayanların hiçbir şey anlayamayacağı bir gizliliğe ulaşır.

Divân şiirinin iç örgüsünü oluşturan yönlerden biri de çoğu kez "hikmet" ile ifade edilen fikirdir. Şâirlerimiz kâinât, insan ve hayât hakkındaki görüşlerini, kader ve ölüm gibi konulardaki düşüncelerini şiirlerinde işlemekten geri durmamışlardır.

İnsanlara doğru yolu göstermek, kötülüklerden alıkoymak, hayatın faniliği v.b. konular çarpıcı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

Klâsik Türk şiirinde, üzerinde durulması gereken şeylerden biri de şâirin niçin şiir söylediğidir. Şâirlerimiz zaman zaman çeşitli münasebetlerle şiire nasıl başladıklarını ve neden şiir söyleme ihtiyacı duyduklarını belirtirler. Ayrıca tezkirelerde şâirden bahsedilirken bazen niçin şiir söylediği de anlatılır. Kaynaklarda güzellik karşısındaki hayranlık, huzur arayışı ve ismin bekâsı gibi sebepler en çok zikredilenlerdir. Divân şâirinin şiir söylemesinde en büyük amil güzelliktir. Hatta bu durum tasavvuf şiirinde metafizik bir özellik kazanır. Güzelliği ve aşkı ifade etmenin en uygun vasıtası ise gazeldir. Bundan dolayı gazel, Divan şâirinin gücünü gösteren en önemli bir kıstas kabul edilmiştir. Hatta şiir denince çoğu zaman gazel anlaşılmıştır.

Şiir söylemenin bir sebebi de huzur arayışıdır. Günlük hayatın sıkıcı yeknasaklığından bunalan şâir gerçeklerden kaçarak şiirde kendisi için kurduğu hayal dünyasına sığınır. Bu manasıyla şiir bir kaçış bir sığınma veya bir boşalma (deşarj) dır.Bu durum genelde "teşḥiz-i ḫâṭır ve tenşit-i ḫavâṭır" şeklinde ifade edilir.

Şiir söylemenin bilhassa divan tertip etmenin en önde gelen sebeplerden biri de ismin devamlılığını sağlamaktır. Şâir bununla kendi ismini ebedileştirdiği gibi başkalarının ismini de ebedileştirir. Hatta çeşitli vesilelerle sultanlara takdim edilen kasideler sayesinde bir devir, şahıs ve olaylarıyla beraber ebediyet kazanır.

Eski Türk edebiyatında şiirin belirlenmiş kuralları olduğu gibi şairlik de bir takım kaidelerle sınırlanmıştır. Bir şâirin yetişmesi için düzenli çalışan başlı başına bir müessese yoktur gibi görünüyorsa da şairin baskısını daima hissettiği ve hiç bir zaman denetiminden çıkıp kurtulamadığı bir tenkid mekanizması vardı. Her ortaya konan eser ya kabul görerek yayılır ya da bu mekanizmanın ağına takılarak unutulmaya mahkûm edilir. Bu mekanizmanın işleyişi yazılı eserelere bağlılıktan çok belli otoritelerin etrafında teşekkül eden şiir meclisleri tarzındadır.

Böylece şâirler derecelerine göre tasnif edilir ve kimin "şâir", kimin "müteşâir" veya "sarık=hırsız" olduğu belirlenir. Bununla ilgili olarak bazı eserlerde çeşitli tasnifler yapılmış, şâirler arasındaki farklılıklar açıkca ifade edilmiştir. Hatta böyle bir tasnifi veren Latifi'nin şâir geçinenlerin pek çok olduğunu fakat hakikî şâirlerin ise yok denecek kadar az bulunduğunu söylemesi bu tenkid mekanizmasının işleyiş tarzı hakkında bir fikir verebilir.

Klâsik edebiyâtımızda şiir ve şâirin ne olması, nasıl olması gerektiğine dair yazılan en önemli eserlerden biri de Senedü'ş-Şu'arâ'dır. Haşmet bu eserinde Kur'an ve hadislerin, islam kültürünün bu kavramlara bakış açısını esas alarak örneklerle geniş açıklamalarda bulunmuş, konuyu içinde yaşadığı cemiyetin duygu ve düşüncelerini de ekleyerek en ince detayına kadar açıklığa kavuşturmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Abdullah Nâzik, Nâzik Divânı, Süleymaniye ktb. Hacı Mahmud Efendi Kitablığı, 3511; Milli ktb. M.F.A.1007

Abdu's-selâm Harun, Mu'cemu'l-vasit, Kahire 1972

Ahmed Asım (Mütercim). Okyanusu'l-Basit Fi-Tercemeti'l-kâmûsi'l-Muhît,İstanbul 1268,

Ahmed b. Hanbel, Müsned, Kahire 1313

Alparslan, Ali; Şeyh Galip, Ankara, 1958

Arat, R.Rahmeti, Eski Türk Şiiri, Ankara, 1986

Aşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, (Haz.G.M.Meredith-Owens) London, 1971

Aydemir, Abdulla, Ebussuud Efendi, Ankara, 1989

Aydın, Mehmet, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul, 1990

Ayvazoğlu, Beşir, islam Estetiği ve İnsan, İstanbul, 1989

Banarlı, N.Sami Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1971

Buharî, Cami'u's-Sahih, Leyden 1908

Çağatay, Saadet, Altun Yaruktan İki Parça, Ankara 1945

Canan, İbrahim, Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Ankara 1988

Çavuşoğlu, Mehmet; "Divân Şiiri" Türk Dili, Yıl: 36, C.LII, S.415-416-417, 1986

———————— "Divân Edebiyâtında Şiir Kavramı" Çevren Yıl: XI, no.35, Priştine, Eylül 1982

Cemâlî, Miftâhu'l-Ferec, İst.Üniv.Kütb. Ty,2331

Darimî, Sünen, Dehli 1337

Devletşah, Devletşah Tezkiresi (Çev.Necati Lugal), İstanbul 1977

Ebû Davud, Sünen, Kahire 1280

Fuzûlî, Külliyat-ı Divân-ı Fuzûlî, İstanbul, 1315

——— Farça Divanı (Haz.Hasibe Mazıoğlu); Ankara, 1962

Gencan, T.Nejat, "Mizan-ı Selim- es-Seyyit Muhammet Münib-i Ayıntabi" Ömer Asım Aksoy Armağanı, Ankara 1978

Gibb, E.J.W. A History of Ottoman Poetry, London, 1990

Güngör Erol, İslam Tasavvufunun Meseleleri, İstanbul 1987

Haşmet Efendi, Senedü'ş-Şuᶜarâ, İstanbul 1287

Huart, Clement; Arap ve İslam Edebiyatı, (Çev.Cemal Sezgin), Ankara 1971

İbn-i Haldun, Mukaddime, (Çev.Z.Kadiri Ugan), İstanbul, 1986

İbn-i Malik, el-Muvatta, Kahire 1297

İbrahim Muhammed, Kasidetu bânet Suᶜad li-ka b b. Züheyr, Beyrut, 1986

İlyasoğlu Mercimek Ahmed; kâbusnâme, (Haz.Atilla Özkırımlı)(?)

Kaplan, Mehmet, Haşmet madd. İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1977, c.5

Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretu'ş-Şu arâ (Haz.İbrahim Kutluk) Ankara, 1978

Kocatürk, Vasfı Mahir, Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1970

Köprülü, M.Fuad, Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1966

———————— Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1986

———————— Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976

Kurnaz, Cemâl, Hayâli Bey Divânı, Ankara 1987

Lamiᶜî, Lamiᶜî Divânı, Fatih Millet ktb. Ali Emiri kitaplığı, M.389; Milli ktb. M.F.A.(D) 183

Latifi, Tezkire-i Latifi, İstanbul 1314

M.Zihnî Efendi, kavlü'l-Ceyyid, İstanbul 1304

Molla Camî; Baharistan, (Çev.M.Nuri Gencosman), İstanbul 1989

Muᶜallim Naci, Osmanlı Şairleri (Çev.Cemal Kurnaz), Ankara 1986

Muhammed Fuad, Abdu'l-bâki, el-muᶜcemu'l-Müfehres li-elfâzi'l-Ku'ânı'l-Kerim, İstanbul 1986

Müslim, sahih, Bulak 1290

Nâbi, Hayriyye (Haz.İskender Pala) İstanbul 1989

Nesaî, Sünen, Kahire 1313

Nizâmi-i Arûzi-i semerkandi, Çârmakâle, Leyden, 1909

Özek, Ali, Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Medine 1987

Özgür, Tahir, "Türkçe Divan Dibaçelerine Dair" Türk Dünyası Aaştırmaları", Ağustos 1990

Sehî, Tezkire-i Sehi, İstanbul 1325

Sertkaya, O.Fikri, "Eski Türk Şiirinin Kaynaklarına Toplu Bakış" Türk Dili, C.L, s.409, Ocak 1986

Sûfizade Mehmet Tevfik, Hulviyat, Kastamonu 1329

Şemseddin Sâmî; Kâmûs-ı Türkî, İstanbul 1317

Tahiru'l-Mevlevi, Şerh-i Mesnevi, İstanbul, (?)

Tanpınar, A.Hamdi; 19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1988

Tarlan, A.Nihad, Necati Bey Divanı, İstanbul 1963

Taşköprüzâde Ahmed Efendi, Mevzu tu'l-Ulûm, (Çev.Kemaleddin Mehmed Efendi), İstanbul 1313

Tekin, Talat, "İslam öncesi Türk Şiiri", Türk Dili, C.L.s.409, Ocak 1986

Tirmizi, Sünen, Bulak, 1292

Tolasa, Harun; Sehî, Latifi, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16.Y.Y.da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi, İzmir, 1983

———— "Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri" Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, sayı: 1, İzmir 1982

———— "Klasik Edebiyatımızda Divân Önsöz (Dîbâce)leri, Lamii'nin Önsözü ve (buna göre) Divân Şiir Sanat Görüşü" Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C.III, İzmir 1983

———— "Müstakimzâde'nin Istılâhat-ı Şi'riyesi" Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XXIV-XXV, 1980-86

Taşlıcalı Yahya; Gencine-i Raz, Bağdatlı Vehbi(Süleymaniye ktb.) 1700, M.F.A, H.87

Türk Ansiklopedisi, Haşmet madd,Ankara, 1971, c.19

Wensinck, A.J.Concordance et Indices de la Tradition Musulmane, İstanbul 1988

Yazır, M.Hamdi; Hak Dini Kuran Dili, İstanbul 1971

Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig (Çev.R.Rahmeti Arat), Ankara 1985